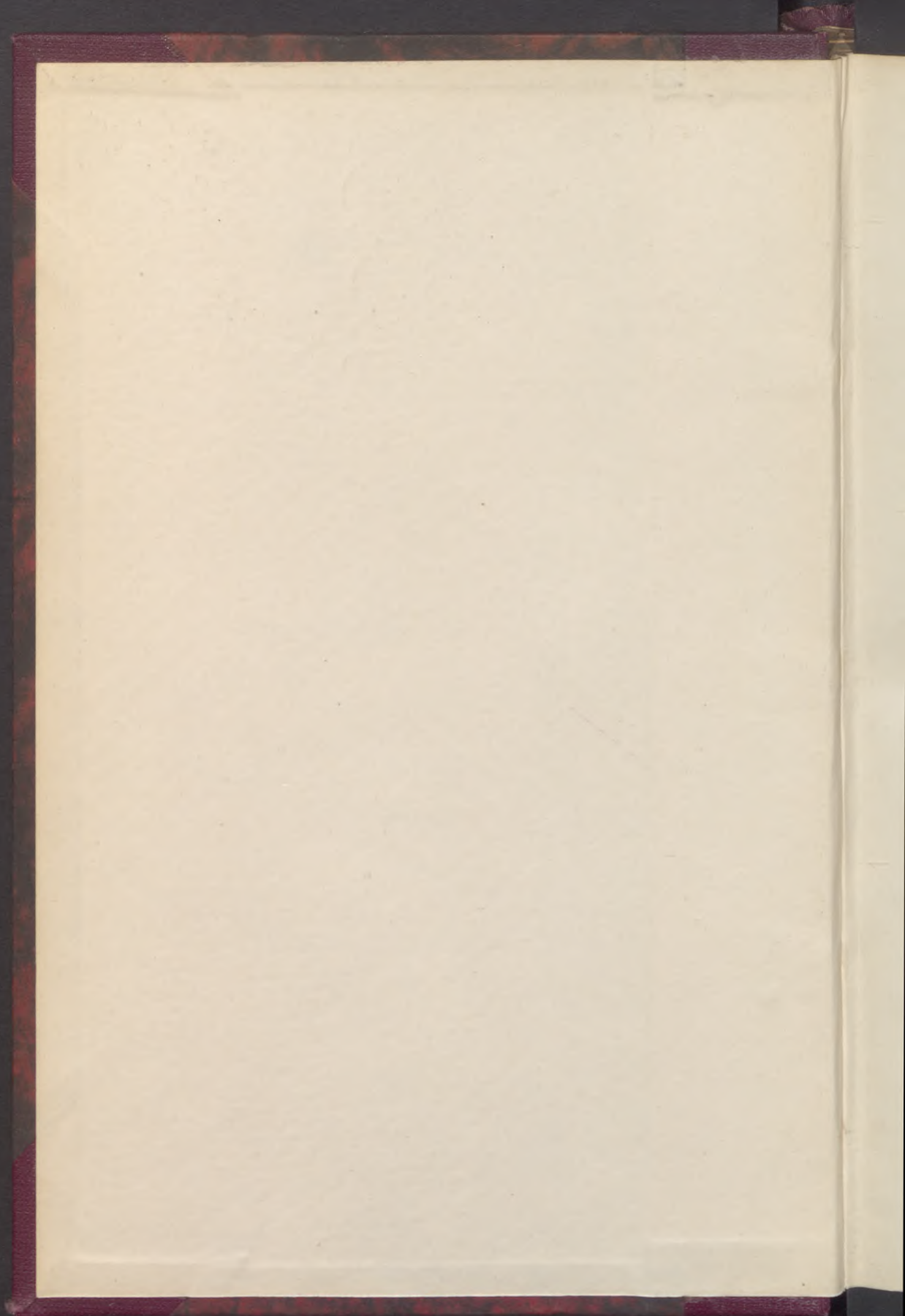
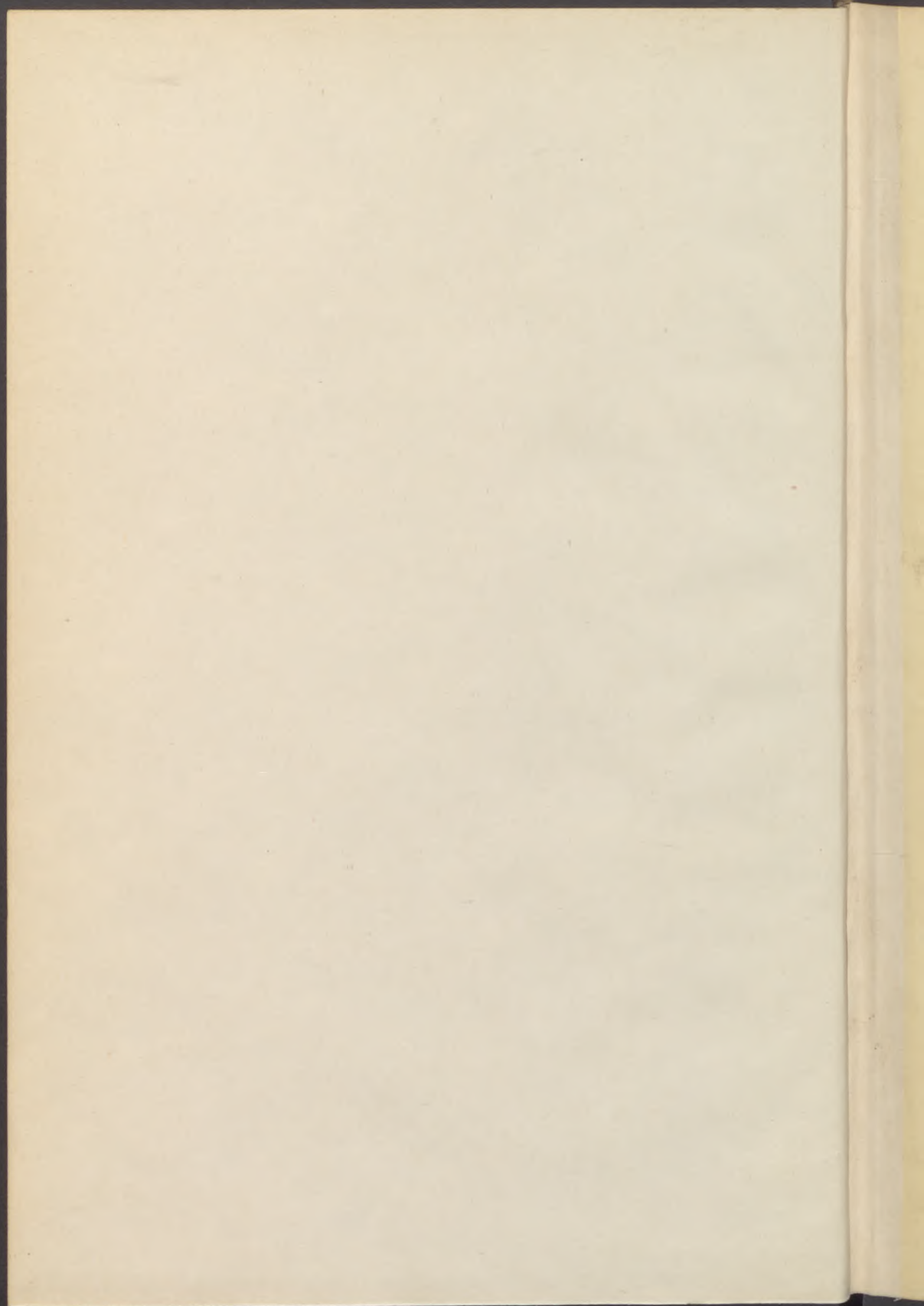

118642

~~2192~~

4612.

JUGOSZLÁVIA ÖSSZEOMLÁSA

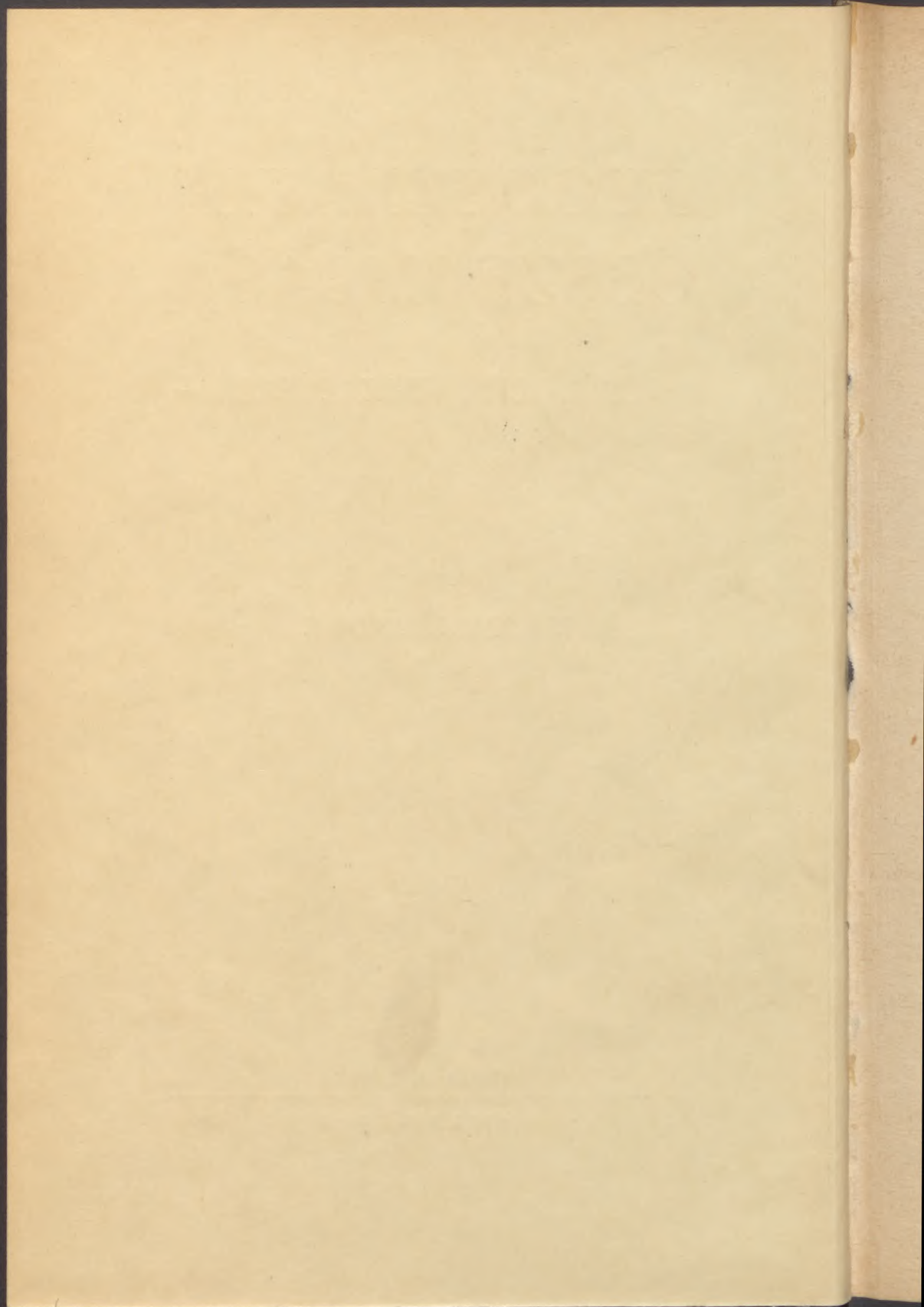
— A DÉLVIDÉK VISSZATÉRÉSE —

ÍRTA:

DR FALL ENDRE

BUDAPEST, 1941

KIADJA A MAGYAR REVIZIÓS LIGA

JUGOSZLÁVIA ÖSSZEOMLÁSA

— A DÉLVIDÉK VISSZATÉRÉSE —

ÍRTA:

DR FALL ENDRE

BUDAPEST, 1941

KIADJA A MAGYAR REVIZIÓS LIGA

~~24.92~~

118642

Q 1586

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
Növekedéskönyv	
1941. év	8931 SZ.

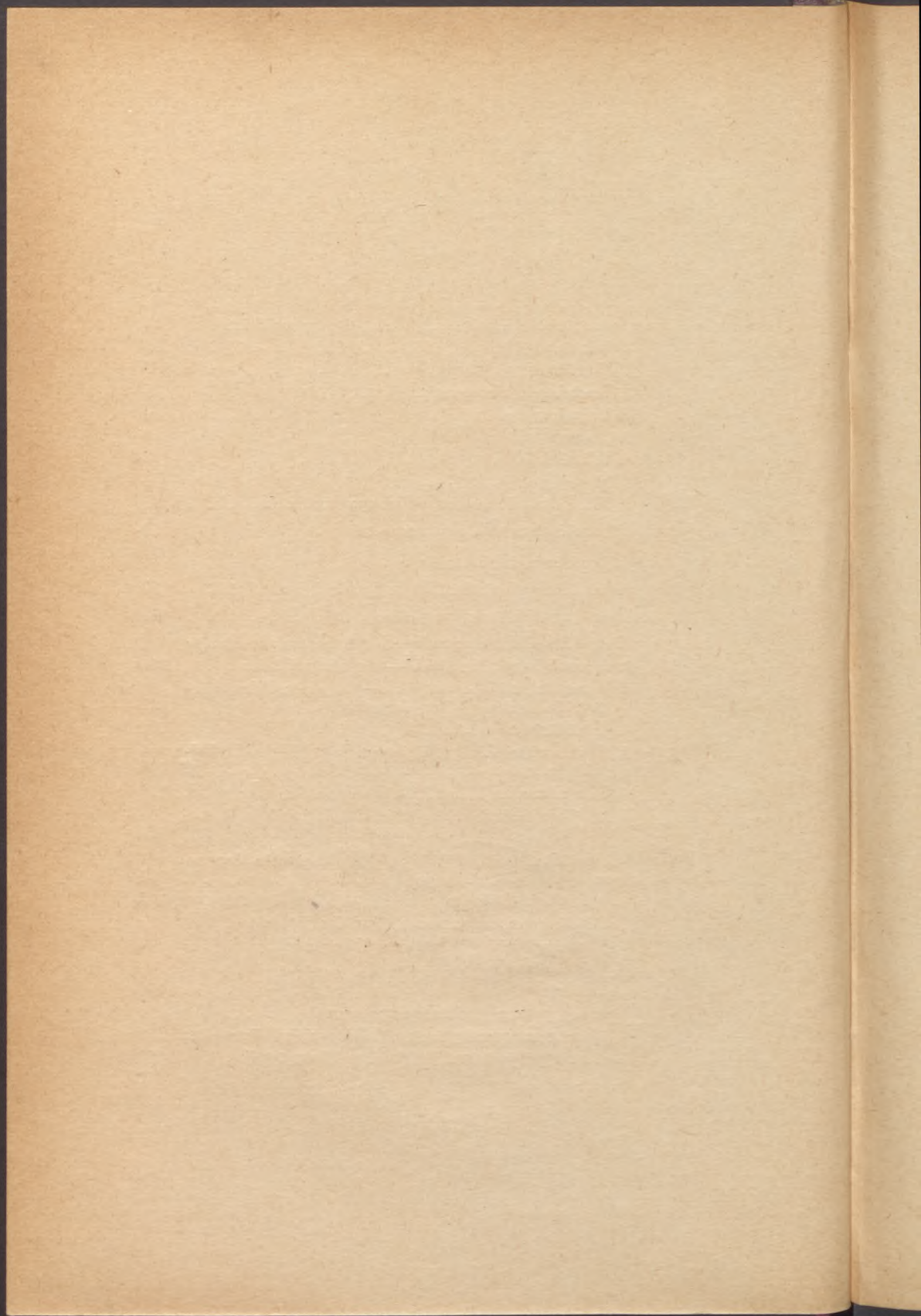
R 1965

Felelős kiadó: Dr. Fall Endre.

97.939 — Hornyánszky V. R.-T. nyomdai műintézet, Budapest.
Felelős: Nemes Lajos műszaki igazgató.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó	5
Bevezetés	9
I. Milyen nemzetekből és törzsekből alakult Jugoszlávia?	13
1. Szerbia	13
2. Horvátország	26
3. Bosznia és Hercegovina	35
4. Dalmácia	40
5. Montenegró	42
6. Szlovénia	43
7. Macedónia	44
8. A Jugoszláviához csatolt magyar területek	45
II. Az illyrizmus és a nagy-szerb eszme harca	63
III. A világháború és a szerb maffia	71
IV. Jugoszlávia földrajzi, statisztikai és gazdasági arculata	77
V. Jugoszlávia huszonkétéves vergődése	89
1. Az SHS állam alkotmánya. — A határok rendezése	90
2. A szerb-horvát koalíció. — Az albán kérdés	96
3. Véres belpolitikai harcok. — A szomszédos álla- mok Jugoszlávia ellen fordulnak	99
4. A diktatúra csődje	102
5. A marseillei királygyilkosság és a jugoszláv kül- politika	108
6. Sztojadinovics Milan bel- és külpolitikai sikerei	118
7. A horvát-szerb kiegyezéstől Jugoszlávia össze- omlásáig	124
VI. A szerbek politikai, kulturális és gazdasági helyzete Magyar- országon	135
1. A szerbek teljes politikai szabadságot élveztek	135
2. Dél-Magyarország a szerb kultúra bölcsője	137
3. A szerbek előnyös gazdasági helyzete	146
VII. A magyarok politikai, kulturális és gazdasági helyzete Jugoszláviában	149
1. A magyarság politikai elnyomása	150
2. Harc a magyarság kulturális és vallási élete ellen	161
3. A magyarságot gazdasági téren tönkretették	171
Végszó	177
Felhasznált könyvek:	179

ELŐSZÓ

Szarajevo! Ettől a szótól visszhangzott az egész világ 1914 nyarán. Ez a szó végzetes, gyilkos merénylet színhelyét jelentette, de jelképe és megtestesítője volt annak a nagyszerb és pánszláv uralmi gondolatnak is, amely elindította a világháborút, vérbe borította egész Európát s könnybe, gyászba és nyomorúságba taszította a népek millióit. A világháborúban Szarajevo szelleme győzelmet aratott s a háború után a béketárgyalásoknál is Szarajevo szelleme győzedelmeskedett: Közép- és Délkelet-Európát darabokra szaggatták, évszázadok alatt kialakult, fejlett gazdasági rendet, magasrendű kulturákat semmisítettek meg, népeket idegen igába hajtottak, a bosszú magvát vetették el, a gyűlölséget, az irigységet, a széthúzást és a szószegeést tették úrrá. S ez mind azért történt, hogy a kelet-európai kis népeknek: a szerbeknek, a románoknak és a cseheknek telhetetlen kapzsiságát kielégítsék.

A győztesek új Európáról álmodtak s annak végleges rendezését hirdették. Ezzel szemben felborították az európai egyensúlyt; még pedig elsősorban a Dunavölgyében, ahonnan a háború elindult s itt állandósították a legszörnyűbb állapotokat. Szarajevo árnyéka sötétítette el a Paris-környéki parancsbékekkel megalkotott új Európát, amelynek a csehek, a románok és a szerbek lettek a zsandárai, akik azután gondoskodtak is arról, hogy a szarajevói szellem egész Európát elöntse.

A parancsbékekkel megteremtett Európában nem ismerték a nemzetközi szerződések kötelező erejét. A jog békéje helyett az erőszak békéje, a rend, az igazság és mások jogainak tiszteletben tartása helyett az igazságtalan-

ság, a rendetlenség és az önkény uralkodott. A népeket egymással szembe állították, a háborút tovább folytatták gazdasági téren, a civilizáció fejlődését megállították s Európát új örvény szélére sodorták. A rosszindulatnak és a hibának súlyos következményei elsősorban Közép-Európában és a Balkánon jelentkeztek, ahol a népek gazdasági, kulturális és vallási védelmének nagy elveit durván megsértették, lábbal tiporták s ahol a kielégített szerbek, románok és csehek a zsákmány biztosítása céljából a cselszövés és a terror szövetségét alakították meg kisanant elnevezés alatt.

A Dunavölgye tűzfészekké vált és népeinek élete pokollá változott. A szerbek, a csehek és a románok uralmát a kisebbségek gazdasági, kulturális és politikai életének tönkretétele: földek elrablása, iskolák bezárása, szoborrombolások, a vallás üldözése, az emberi és a polgári jogok elkobozása jelezte. A feltörő elégedetlenséget ezekben az államokban nem az emberi és polgári szabadságok biztosításával, a megbocsátás és a megbékülés szellemével csillapították le, hanem kémrendszerrel, szuronnyal és börtönnel fojtották el. Ebben a vonatkozásban a szerbek haladtak az élen, huszonkét esztendőn keresztül valóságos hadiállapotot tartottak fenn. A csendőrök és rendőrök hadseregével kormányozták Jugoszláviát, állandóan lázadók és bombák után kutattak, maguk is bombákat dobtak és gyilkoltak. Szarajevo szelleme élt, dolgozott és dült tovább. Csak így tudták összetartani azt az államot, amely bűnben, gyilkosságban fogamzott meg.

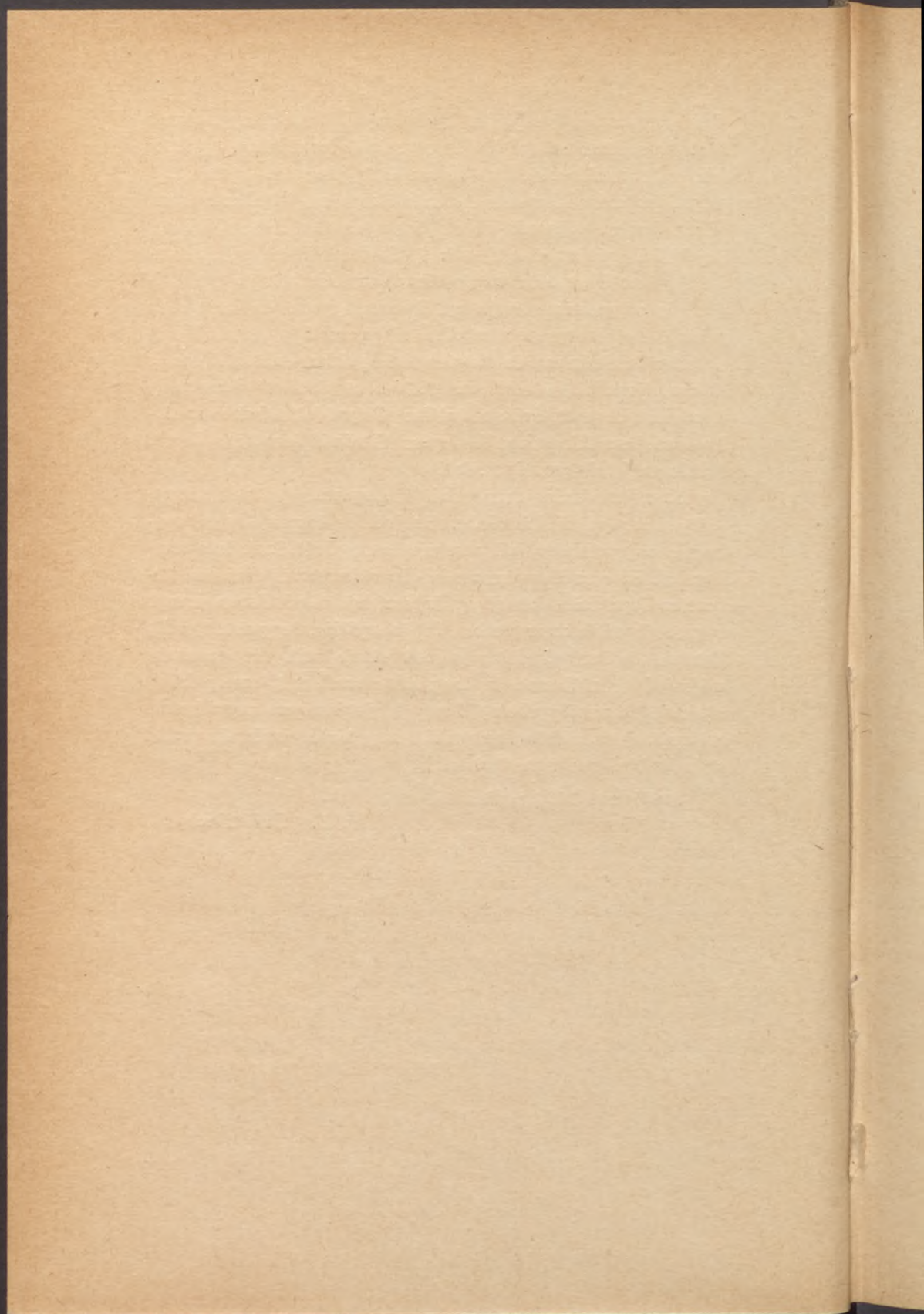
Ez ellen az alacsonyrendű szarajevoi szellem ellen lázadtak a legyőzöttek, az üldözöttek, a kifosztottak, békét követeltek, emberi és polgári jogaik elismerését kérték, a nagyhatalmak igazságérzetéhez fellebbeztek. Néha meg is mozdult Európa alvó lelkiismerete, de Európa zsandárai ugyanazokkal az eszközökkel: — hazugsággal, félrevezetéssel és fenyegetéssel, — amelyeket a béketárgyalásoknál alkalmaztak, hamar meggátolták az igazság érvényesülését. S amikor az igazságot még sem lehetett elpusztítani, amikor az igazság mégis napfényre került, diadalmas előretörését nem lehetett megállítani, akkor katonai szövetségek rendszerével, fokozottabb fegyverkezéssel és örökös kardcsörte-

téssel igyekeztek a végzetet útján megállítani. A legyőzöttek hiába hirdették az építő, békés revíziós politikát, a győztesek, a haszonélvezők azt válaszolták, hogy a status quo megváltoztatása háborút jelent. Szarajevo szelleme nem békét, hanem háborút akart. Szarajevo szelleme győzött! Az új háború ismét a Dunavölgyéből indult el, vérzivatarral és tűzzel seprte végig Európát, eljutott az Atlanti-óceánig s nyomán tengernyi könny, gyász és szenvedés fakadt. De a magasabb erkölcsi világrend úgy akarta, hogy ebben a vérözönben és lángtengerben Szarajevo szelleme is elpusztuljon. A háború, az 1914-ben eldobott bumeráng visszakanyarodott, szíven találta Belgrádot, ahol a szarajevói szellem kicsírázott és egész Európát árnyékba borító hatalmas fává terebélyesedett.

Szarajevo már felszabadult a nagyszerb iga alól, visszatért az európai kultúrkörbe. Ez jelképe annak, hogy meghalt a nagyszerb uralmi gondolat s meghalt Szarajevo szelleme is. Ez a szellem huszonkét éven keresztül átkos következetességgel húzódott végig Jugoszlávia történelmében, ennek a mozaik államnak lelke és irányítója, egyúttal pedig Európa történelmének is alkotó eleme volt. Éppen ezért szükségét éreztük annak, hogy ezt a szellemet, amely különösen a Dunavölgyében élő népek életére igen nagy hatással volt, Jugoszlávia huszonkét éves történelmében keresztül olvasóinkkal megismertessünk.

Budapest, 1941 június 15.

Dr. Fall Endre.

BEVEZETÉS

A fiatal, mindössze huszonkét éves jugoszláv állam — a saját hibájából, — 1941 április első felében összeomlott. Ennek az államnak rövid, két évtizedes történelme igen gazdag drámai válságokban és pusztító harcokban. Belső harcai és küzdelmei nem egyszer foglalkoztatták a világ közvéleményét, merész külpolitikai kezdeményezései pedig nem egyszer veszélyeztették a világ békéjét. Mind ennek okát a jugoszláv állam konstrukciójában találjuk meg. A Paris-környéki békeszerződésekben több államot a zöld asztal mellett teremtettek meg erőszakosan. Ilyen erőszakolt államtákolmány volt Cseh-Szlovákia és ilyennek bizonyult Jugoszlávia is. Megteremtették állami keretét, de nem tudták kitölteni egységes szellemű, kultúrájú és gondolkodású jugoszláv nemzettel.

Jugoszláv nemzet épp úgy nincs, mint ahogyan nem volt csehszlovák nemzet sem. A jugoszláv állam keretében voltak: szerbek, horvátok, szlovének, bosnyákok, albánok, magyarok, németek, macedonok, vendek, bunyevácok, sokácok, szlovákok, rutének, románok, törökök, olaszok, görögök, stb., csak éppen jugoszláv nem volt, mint egy egységes nemzetnek a fia. Vannak jugoszláv nemzetek és jugoszláv törzsek, de ezeknek évszázadok alatt külön-külön fejlődött a történelme, a kultúrája, a vallása és ezek közül a szerbek, a horvátok, a bosnyákok a természetes történelmi fejlődéssel alulról, a törzsi szervezetekből alakultak nemzetté, ezzel szemben Jugoszláviát és a nemlétező jugoszláv nemzetet parancsszóval, a Paris-környéki béketárgyalások asztalánál mesterségesen, felülről teremtették meg, márpedig a nagy nemzetek történelméből ismerjük, hogy nem-

zettéalakulást felülről végrehajtani nem lehet. Volt ugyan egynéhány szláv költő, így Gáj és Gundulits, akik a déli szlávok testvéri származását megénekelték, de a szerbek, horvátok és szlovének e nemzetek feletti jugoszlávizmusát sohasem ismerték. A „jugoszláv“ szó, pusztán földrajzi megjelölés a délen lakó szlávok jelzésére, azonban egységes politikai nemzetet sohasem jelentett.

Mindazok az írók és tudósok, akik alaposan tanulmányozták a jugoszláv állam keretébe belekényszerített nemzetek és törzsek történelmi fejlődését, egyetlen történelmi igazságot szűrhettek le, még pedig azt, hogy ezek a nemzetek és törzsek évszázadok alatt a legélesebben szemben álltak egymással, a legsúlyosabb harcokat vívták maguk között, egyik a másiknak a leigázására törekedett és megérteni egymást sohasem tudták.

Kulturális vonatkozásban is áthidalhatatlanok az ellentétek a volt Jugoszlávia nemzetei és néptörzsei között. Jugoszlávia a kultúrának hármass heterogén zónáját mutatja. Volt ott egészen európai kultúra és szellem, volt fél-európai kultúra és végül egészen balkáni kultúra. Az európai kultúrát képviselték: a Magyarországtól elcsatolt terület, továbbá Horvátország és Szlovénia, a féleurópai kultúrát: Bosznia-Hercegovina és a tenger mellék, végül a balkáni zónát: Szerbia, Macedónia és Montenegró. Ebben a kultúr-ellentétben a nyugati latin kultúrának élethalál-küzdelmet kellett vívnia a bizánci eredetű keleti kultúrával, amely türelmetlenségével és erőszakoskodásával soha nem szűnő harcba sodorta Jugoszlávia népeit. A kultúr-ellentét nemcsak vallási és kulturális vonatkozásban izzott állandóan, hanem gazdasági, szociális, politikai téren és a népi élet minden megnyilvánulásában.

A jugoszláv arculat állandóan betegség baljóslatú tüneteit mutatta. Kölcsönös bizalmatlanság marcangolta a jugoszláv állam egységét és a szerb-horvát kiegyezésig az állam szinte a hadiállapot képét mutatta. A szerb-horvát kiegyezés után a centrifugális és szeparatiztikus törekvések teljes erővel működésbe léptek. Megkezdődött az állam atomizálódása. A bosnyákok és a szlovének is az

autonómia követelésével léptek fel. Emellett megindult a versengés a szerbek és a horvátok között egyes néptörzsek megnyeréséért is; folyt a harc a bosnyákokért és a bunyevácokért.

A gazdasági harc annyira elmélyült, hogy a nyersanyag és az ipari termékek csereforgalma miatt állandó villongások voltak Belgrád és Zágráb között.

A jugoszláv államnak ez a válsága kettős történelmi tévedésből ered. Az egyik tévedést a Paris-környéki békeszerződéseket diktáló nagyhatalmak követték el, amikor azt hitték, hogy erőszakosan egységes állammá kovácsolhatnak különböző kultúrájú és tradíciójú népeket. A másik tévedés az érdekelt szerb, horvát és szlovén népek számájára írható, amikor fantomok után szaladtak, álmokat kergettek, kirúgták maguk alól az egészséges történelmi fejlődés biztos alapját és bizonytalanságba sodródtak. Álmodozó költők és sovíniszta pánszláv szobatudósok vágyálmainak megvalósítására vállalkoztak és nem számoltak a lelki, szellemi és népi adottságokkal, amelyek eme népeket élesen elválasztották egymástól. De volt egy harmadik ok is, ami miatt a válságnak ki kellett törnie éspedig az, hogy mind a három nép bizonyos titkolt elhatározással ment bele a „házasságba“. A szerbek előtt, akik vitézül végigharcolták a nagy világháborút, Nagy-Szerbia képe lebegett. A horvátok és a szlovének viszont azt remélték, hogy magasabb kultúrájuk következtében az új állam vezetői és irányítói lehetnek egy föderatív állam keretében. Nyíltan mind a három nép a szerb-horvát-szlovén (S. H. S.) államnak a megalakítását hirdette a teljes egyenjogúság alapján és valóban, 1918 december 1-én Belgrádban a szerb-horvát-szlovén állam megalakulását mondták ki. Az egyenjogúsági feltétel egyébként bennfoglaltatik a híres 1917 július 20-i korfui paktumban és az 1918 november 9-én létrejött genfi konvencióban is, amelyeket e tanulmányunk harmadik fejezetében részletesen ismertetünk. A jugoszláv állam első megjelenési formája: az S. H. S. királyság, a maga külsőségében fenn is maradt 1929 október 3-ig, amikor is Zsivkovics tábornok diktatúrája alatt

az eddigi S. H. S. királyságot „Kraljevina Jugoszláviának“, vagyis délszláv királyságnak nevezték el. Lényegileg azonban a szerbek, horvátok, szlovének egyenjogúsága és a jugoszláv föderatív gondolat már 1921 június hó 28-án megszűnt, amikor megszavazták az új alkotmányt, az ú. n. vidovdáni alkotmányt, amely a jugoszláv gondolat bukását és a nagyszerb állam diadalát jelentette. A vidovdáni alkotmány „Nagy-Szerbia“ régi álmát valósította meg, a szerbek hegemoniáját biztosította a horvátok, szlovének és a többi néptörzs felett. Ezzel egyidejűleg megindult a kijátzott népek élethalál-harca. Amikor 1928-ban Racsics Punisa golyója a szkupstinában halálra sebezte Radics Istvánt, a horvát parasztpárt vezérét, áthidalhatatlan szakadék támadt a szerbek és a horvátok s egyben Jugoszlávia minden egyes nemzete és törzse között is. Ezt a szakadékot Zsvkovics tábornok diktatúrája még jobban elmélyítette. A szerb és horvát vezetők legjobbjai gyilkosság áldozatai lettek, a szerb-horvát kölcsönös gyűlöletnek lett az áldozata Sándor jugoszláv király is. Pál régens herceg létrehozta ugyan a szerb-horvát megegyezést, de ez nem tüntette el a szerb-horvát ellentétet. II. Péter trónrajutása és Szimovics tábornok kormányalakítása alkalmával ismét kísértett a jugoszláv állam szétbomlása. Macsek, a horvát parasztpárt vezére csak nagy engedmények árán vállalta a helyettes miniszterelnökséget, de ezt nem a horvát nép egyöntetű akaratából és bizalmából tette. Amikor pedig megkezdődött a jugoszláv-német háború, több évszázados ellentétek-robbanásszerűen jelentkeztek és ezt természetesnek kell találnunk, ha végigtekintünk a jugoszláv államot alkotó nemzetek és törzsek történelmi fejlődésén.

I. Milyen nemzetekből és törzsekből alakult Jugoszlávia?

1. Szerbia. *)

A szerb nép a régi történelemnek egyik legnagyobb népe, állítják a szerb historikusok. A szerbegyháztörténelem pedig azt tanítja, hogy a világon élő összes szláv népeknek, tehát az oroszoknak, lengyeleknek, horvátoknak, bolgároknak, stb. a szerbek az ősei. Ez a túlzó szellem, amely a történelemre hivatkozik, hatja át a szerb vezető köröket: a szerb középosztályt, a szerb hadsereget és a szerb népet egyaránt. Ezzel magyarázható meg Szerbia örökös lázas állapota, amely nemcsak magát a szerb népet, hanem szinte az összes balkáni népet nyugtalanságban tartja. Nem hiába nevezték tehát Szerbiát Európa örökös viharsarkának. Ez a nyugtalanság, ez az örökös láz jellemzi Szerbia egész történelmét.

A délszláv népek s ezek között a szerbek a Dnyeper—Visztula vidéki őshazájukból kisebb csoportokban a VI—IX. század folyamán költöztek be mai lakhelyükre. Nem honfoglalóképpen jelentek meg, hanem nemzetségenként férkőztek be a már itt élő népek közé és meghódoltak az itt talált uraknak. A szerbek a többi szlávokhoz hasonlóan családi kötelékekben, az ú. n. zadrugákban éltek s idővel az egymás mellett élő családok fejei maguk közül a legtekintélyesebbet, a legkimagaslóbbat elismerték zsupánnak. Később szükségesnek találták a további tömörülést és több zsupán közösen főzsupánt választott maga fölé. A szerbekről a VII. század eleje óta tudunk. Az első főzsupán állama a Ras folyó mentén keletkezett. A Rasról

*) 1. Könyvem történelmi fejezeteinek megírásánál felhasznált magyar művek közül különösen Bajza József „Jugoszlávia“, vitéz Feketekuty Béla dr. „Jugoszlávia magyar szemmel“, Vaska Géza „Jugoszlávia“. Kállay Béni „A szerb felkelés története“, és „A szerbek története“ és végül Jancsó Benedek „Defensio Nationis Hungaricae“ című kitűnő munkákat kell megemlítenem.

nevezték el a középkori szerb államot Rasciának. Rascia felett a fennhatóságot Bizánc gyakorolta. A X. században a bolgár birodalomnak, majd ennek bukása után ismét Bizáncnak fennhatóságát ismerte el.

A szerb törzsek összefogása és a szerb állam kereteinek megalapozása a Nemanja-család nevéhez fűződik. A Nemanja-dinasztia uralkodásának egy része egybeesik a magyar Árpádházi királyok uralkodásával. A Nemanja-család és az Árpádházi dinasztia között házasság következtében szorosabb kapcsolat jött létre és a hatalmas középkori Árpádházi királyok védőszárnya alatt bontakozott ki a Nemanja-dinasztia hatalma is. A Nemanja-család megalapítója Béla Uros volt, aki 1120 körül megszerezte Rascia főzsupánságát. Béla Uros főzsupán és a Nemanja-család következő sarjadékai a bizánci veszedelemmel szemben keresték az Árpádházi magyar királyok barátságát. Ennek a barátságnak lett a következménye, hogy II. Vak Béla király nőül vette Béla Uros főzsupán Ilona leányát. Béla Urosnak és az utána következő főzsupánnak még nem sikerült valamennyi szerb törzs egyesítése. Ezt a feladatot Béla Uros unokája, Nemanja István hajtotta végre. Nemanja István főzsupánságát Manuel bizánci császár 1168-ban ismerte el. Nem volt könnyű helyzete, mert az örökösen lázadó szerb szellem nem nézte jó szemmel az ő hatalmi helyzetét sem. Meg kellett küzdenie testvéreivel és a többi zsupánokkal. Hatalmi helyzetét csak úgy tudta biztosítani, hogy elhagyta katolikus hitét, amelyben született és Rászában csatlakozott a keleti egyházhoz s ezzel megnyerte Manuel teljes bizalmát.

Manuel halála után Nemanja István szövetekezett III. Béla magyar királlyal, a középkori magyar birodalom egyik leghatalmasabb uralkodójával. Amikor azután III. Béla magyar király Bizánc felett győzelmet aratott, Nemanja István elérkezettnek látta az időt, hogy függetlenítse magát a bizánci hatalomtól. A magyar királlyal kötött szövetségének köszönhető, hogy egymásután elfoglalta Zétát, Travuniját, Zahumljét, Cattarót és azután mind több és több zsupánnal ismertette el uralmát. Ő volt

az első főzsupán, aki az összes szerb törzseket uralma alatt egyesítette. Nemanja István a keleti egyház részére templomokat, kolostorokat létesített s ezzel a szerb egyház alapjait vetette meg. Legifjabb fiát szerzetesnek nevelte s ez Száva néven lépett kolostorba. Nemanja István — Száva fia részére — az Athosz hegyen kolostort alapított, mely a szerb egyház történelmében igen nagy szerepet játszott. Nemanja István tehát uralma alatt (1169—1196) nemcsak a szerb államot hozta létre, hanem a szerb nemzeti egyházat is megalapozta. Lemondása után Nemanja István örökösévé legidősebb fiát, II. Istvánt tette meg, ifjabbik fiának, Vuknak pedig Zétát, a család ősi birtokát hagyta. II. István és Vuk között elkeseredett harc indult meg a főhatalomért. A zétai fejedelem, Vuk oldalán beavatkozott Imre magyar király is (1202-ben), betört Szerbiába és felvette a „rex Rasciae sive Serbiae“ címet és mint hűbéresét, Vukot akarta a szerb trónra ültetni. A két testvért végül harmadik testvérük, a szerzetessé lett, nagy diplomáciai tehetséggel és kiváló szervező erővel megáldott Száva kibékítette s ezzel a következő másfél századra megalapozta a középkori szerb hatalmat. II. István III. Honoriusz pápától 1217-ben királyi címet kapott s a pápai legátus II. Istvánt királlyá koronázta. Nagy izgalmat keltett Szerbiában, hogy II. Istvánt a pápai legátus koronázta meg. A szerbek ebben az időben már a keleti egyházhoz tartoztak. A IX. század második felében Cyrill és Method működése döntő jelentőségű. A bibliát lefordították szláv nyelvre s így most már a szlávnyelvű tan hamar elterjedt, a keleti egyház megerősödött. A lázongó népet ismét Száva békítette ki királyával. II. István megint Bizánc felé fordult, a bizánci császártól kért koronát s ezzel Száva újból megkoronázta. Száva Niceaban kieszközölte, hogy a görög egyház elismerje önálló nemzeti egyháznak a szerb egyházat. Száva a bizánci patriarchától érseki joghatóságot kért és kapott s ő lett az új szerb nemzeti egyháznak első érseke 1219-ben. A szerb nép történetére a szerb nemzeti egyház megteremtése döntő jelentőségű esemény volt. Valójában ez teremtette meg a szerb

nemzetet s a nemzetiségnek és a vallásnak ez a szoros egybefonódása biztosította a szerb nép fennmaradását. A szerbeket a görög keleti egyház nélkül meg sem értik. A szerb nép az 500 éves török rabság idején elvesztette önálló hazáját, állami életét, csak keleti egyházát tartotta meg, ez azonban úgy nevelte a szerb népet, hogy az mégis megőrizte nemzeti jellegét. Az egyház lett a szerb nemzeti törekvéseknek és célkitűzéseknek hordozója s éppen ezért az egyház a szerb politikára is mindenkor döntő hatást gyakorolt, különösen a szerb nép történelmének későbbi szakaszaiban.

A fiatal szerb királyság I. Uros alatt (1242—1276.) gazdasági és szellemi téren erősödik és terjeszkedni kezd. III. Uros (1321—1331.) súlyosan megverte Bulgáriát s ezzel megerősítette a szerb uralmat a Balkán valamennyi szerb törzse felett, így a bolgároktól megszerezte Nis vidékét és tovább hódított Macedóniában. Utóda Hatalmas Dusán lett (1331—1355.), aki alatt Szerbia nagyhatalmi korát élte. Meghódította Macedóniát, Albániát, Tesszáliát és 1346-ban Üskübben a szerbek és görögök császárává koronáztatta magát. Dusán cár uralmát ki akarta terjeszteni a magyar birodalom fennhatósága alatt álló Boszniára is. Ezt a tervét azonban nem tudta megvalósítani, mert a bosnyák bán, Kotrománics, hűséges alattvalója volt Nagy Lajosnak, a középkor leghatalmasabb magyar uralkodójának. Bár Dusán cár mindent elkövetett, hogy birodalmát egybeolvassza, ez nem sikerült neki. Halála után a birodalom szétesett. Ennek oka elsősorban az volt, hogy Dusán birodalma nem az egységes nagyszerb nemzeti gondolaton épült fel, hanem tisztán Dusán egyéni hatalmán. Fiával, IV. Urossal (1355—1371.) egyenes ágon a Nemanja-ág kihalt. Dusán birodalmának szétesése már fiának uralkodása alatt megkezdődött, amikor különböző főurak ragadták magukhoz a hatalmat. A szerb főurak egymásután függetlénítették magukat a központi kormányzás alól. Ezek egyike volt a szerb népdalok hőse, Krájevics Marko királyfi, aki a valóságban elég gyászos szerepet játszott: saját vérei ellen a szultán seregében

harcolt. A másik főúr Lázár Knéz volt, akit a szerb törzsek később elismertek uralkodójuknak. Lázár Knéznek nagy nehézségekkel kellett megküzdenie, egyfelől súlyos harcokat kellett vívnia Tvrtko Istvánnal, Bosznia bánjával, aki kihasználva a szerb főurak egyenetlenkedését, Szerbia egy részére kiterjesztette uralmát és Milieszovóban Szerbia és Bosznia királyává koronáztatta magát. Másfelől Lázár Knéznek szembe kellett néznie a török veszedelemmel is. A török veszedelemmel éppen a szerb főurak egyenetlensége miatt nem tudott megbirkózni. 1389 június 28-án, Szent Vid napján a Rigómezőn a török tönkre verte Lázár Knéz seregét, az ütközetben maga Lázár is elesett. Ezóta nemzeti ünnep a szerbeknél Szent Vid napja, Vidovdán. Ezzel megpecsételődött Szerbia sorsa és 500 évre idegen uralom alá került. A szerbek tragikus bukását nem változtatta meg az a körülmény sem, hogy az ütközet folyamán Murát szultán is életét vesztette az orgyilkos Obilics törétől.

A rigómezei csata után Szerbiának csak egy része került török fennhatóság alá, a Duna déli vonalán 1459-ig még tartotta magát a részben török, részben magyar függésben álló szerb fejedelemség, melynek urai a despota címet viselték. Az első ilyen despota Lázár Knéz fia, István volt, majd ezt 1427-ben Brankovics György követte. István despota 1427-ben Zsigmond magyar királyt hűbérurának ismerte el.

Szerbia a törökök terjeszkedése következtében megsemmisült és ekkor a magyar birodalom vállalta magára azt a történelmi missziót, hogy a nyugati civilizációt megvédi az ozmán birodalommal szemben. A magyarok kiváló hadvezére, Hunyadi János vállalta magára azt a dicsőséges történelmi szerepet, hogy a törökök terjeszkedését megállítja és Európából kiűzi őket. Hunyadi János először az 1430. évben Szendrő alatt verte meg a törököket. Ezután is több győzelmet aratott a törökök felett, majd 1443-ban megindította az úgynevezett hosszú hadjáratot. Elfoglalta Nist, Szófiát, és a Balkán-hegységig üldözte a megvert törököket. Hunyadi János 1444-ben a

magyar és európai keresztény hadak élén egész Várnáig nyomult előre, itt azonban a török hadsereg megverte Hunyadi János hadait. Ebben a hadjáratban Brankovics György szerb despota a törökök oldalán harcolt a magyar és az egyesült európai keresztény hadsereg ellen s ő akadályozta meg, hogy Skander bég albán seregével Hunyadi János segítségére siethessen. Brankovics György magatartása nemcsak a nyugati kereszténységgel szemben volt árulás, hanem saját hazájával szemben is, mert Hunyadi János nemcsak Magyarországot védte, hanem a Balkán népeit is meg akarta menteni a török uralmától. A várnai csata elvesztése nem törte meg Hunyadi Jánost, 1448-ban újból hadjáratot indított a török ellen és Rigómezőig jutott el. Hunyadi ezt a csatát Dán román vajda árulása következtében elvesztette. A csatából maga is csak nagy nehezen tudott megmenekülni és a menekülő Hunyadi Brankovics György egyideig fogságban tartotta. Ezek a történelmi események rávilágítanak a románoknak és a szerbeknek balkáni érzületére és magatartására. Amikor a magyar nép patakokban ontotta vérének Európa védelmében s amikor a hős magyar hadvezér egymásután intézte támadásait az Európát fenyegető török birodalom ellen, ugyanakkor a románok és a szerbek a törökök zsoldosaivá szegődtek és elárulták Nyugat-Európát. A hős Hunyadi János utolsó csatáját a törökkel szemben Nándorfehérvár alatt (a mai Belgrádnál) vívta (1456.), a török hadsereget megverte, de hirtelen maga is meghalt. A táborban pestis pusztított és ez ragadta el Hunyadi Jánost is. A nándorfehérvári csata emlékére ma is minden délben, 12 órakor, a világ összes keresztény templomaiban megszólalnak a harangok és hirdetik Hunyadi Jánosnak és a magyar fegyvereknek a dicsőségét.

II. Mohamed szultán 1456-ban teljesen megszállta Szerbiát és azt az ozmán birodalomba olvasztotta be. Szerbiát ezentúl Sztambulból kormányozták. A török birodalom Belgrád székhellyel pasalikot alapított. A szerbek összeroppantak, beolvadtak a török birodalom közigazgatási és hadi rendszerébe, adót fizettek és fegyverviselő

segédcsapatokat szolgáltattak a Magyarország testén előretörő török világhatalomnak. A szerb nép szomorú rabszolga-sorba süllyedt s csak fejszám szerint számbavett rájává lett. Elvesztette nemcsak állami szervezetét és társadalmi berendezkedését, hanem megsemmisült a független szerb egyházi szervezet is. A szerbek helyzete valamivel mégis könnyebb volt, mint a magyar hódoltság sorsa. Ugyanis a szerb urak közül igen sokan hűségesen kiszolgálták a törököt s ezért közülük többen spáhik és bégek lettek, akik rája-sorban élő fajtestvéreikkel szemben kíméletesebbek voltak. Így emelkedett nagyvezíri rangra a horvát származású Szokolovics Mehmed, Szigetvár elfoglalója, aki azután a portánál elérte, hogy 1557-ben visszaállították az 1459-ben megszüntetett ipeki patriarchátust. Első patriarchául Szokolovics testvérét, Makariosz kalugyert nevezték ki. A patriarchátus szerb egyházi ügyekben teljes önállóságot kapott. A megújult egyház életében elsősorban a szerzetes kolostorok játszottak nagy szerepet. A szerb kolostorok lettek a szerb nemzeti öntudat megőrzői, a szerb hagyomány ápolói és a kultúra terjesztői. A szerb egyház népszerű lett, nagy nemzeti szervezetté vált, amely erős egységbe gyűjtött össze majdnem minden szerbet, akik életüknek és törekvéseiknek részesét, szerves kiegészítőjét látták benne. A szerb nép nemzeti egyházának köszönheti, hogy 500 éves rabszolgaság ellenére is meg tudta őrizni nemzeti jellegét. Az egész nyugati Balkán egyházilag az ipeki patriarchátus alá tartozott és ez szerbet formált mindenkiből, aki hatalma alá került. A szerb nemzeti egyházon keresztül mélyen bejutottak a szerbek horvát területekre is.

A hatalmas török birodalom ereje Magyarországon tört meg. A törökök a magyar birodalomnak csak egy részét szállhatták meg és a megmaradt magyar területek és Erdély, amely közben önálló magyar fejedelemséggé alakult, 150 éven keresztül folytatták a harcot a török birodalommal szemben. A török birodalomra az első nagy csapást Buda visszafoglalása jelentette. Ez a világtörténelmi esemény világossá tette a török birodalom hanyatlását s ennek következménye lett,

hogy az ipeki patriarchák szultánhűsége is megingott. Csernolyevics III. Arzén patriarcha 1690-ben 36—40.000 szerb családdal Magyarországra menekült. Lipót császár-királytól megkapták a betelepelési engedélyt azzal a kikötéssel, hogy hazájuk felszabadítása után vissza fognak oda költözni. Maga a császár-király, de maguk a szerbek is, csak néhány évtizedes letelepedésre gondoltak. 1718-ban, a pozsareváci békében Szerbia egy része Belgráddal együtt felszabadult a török uralom alól, de ezt a területet a törökök 1739-ben ismét uralmuk alá hajtották. 1738-ban IV. Arzén ipeki patriarcha újabb települőkkel átköltözött magyar területre. A szerbeknek ezt a magatartását a szultán azzal bosszulta meg, hogy 1766-ban a patriarchátust megszüntette és a szerbséget a konstantinápolyi görög patriarcha alá rendelte. A felszabadító hadjáratok a balkáni népek lelkében nagy változást idéztek elő, a felszabadulás utáni vágy általános lett. A magyar Délvidéken már szabadságban élt szerbek öntudatos mozgalmainak hatása alatt a szerbiai szerbek 1804-ben fegyverhez nyúltak. A felkelés vezére Kara Gyorgye volt, a mai szerb uralkodóház őse. Kara Gyorgye egyszerű földműves ember volt, aki disznókereskedéssel nagy vagyont szerzett. Ő is azok közé tartozott, akiket a janicsárok meg akartak gyilkolni. A janicsárok kegyetlenkedései miatt különben Szerbia erdőségei és rejtékhelyei tele voltak menekültekkel és üldözöttekkel. Ezeknek az élére állott Kara Gyorgye. Kara Gyorgye forradalma nem a szultán ellen, hanem a janicsárok ellen irányult. Kara Gyorgye nem akart elszakadni a szultántól, hanem megkínzott népének életheletőségét óhajtotta biztosítani. Kara Gyorgye szabadságharcában számított a Habsburg-dinasztiára, de még inkább remélte az orosz birodalom támogatását. Oroszország ugyanis a XVIII. század második felében az orthodox egyház védelmének ürügye alatt szinte hivatásszerűen beleavatkozott a balkáni ügyekbe. Oroszországnak már ebben az időben expanziós tervei voltak, a Dardanellák birtokbavételét tervezte. Ennek a tervnek keresztülviteléhez azonban szüksége volt a Balkán félszigeten élő népek

bizalmára és támogatására. Éppen ezért Oroszország jó szemmel nézte Kara Gyorgye harcát, de ebben a harcban csak csekély támogatást tudott nyújtani a szerb felkelésnek. Kara Gyorgye változó szerencsével harcolt kilenc éven át a török ellen, de közben a belső széthúzás ellen is küzdenie kellett. 1813-ban a törökök teljesen leverték Kara Gyorgye csapatait s a szerb ügy elveszett. Kb. 11.000 család menekült Magyarországra s maga Kara Gyorgye is magyar földön talált menedéket.

A törökök ismét véres bosszút állottak a szerbeken s a kegyetlenkedések ismét felkelésre kényszerítették a szerb népet. Az új felkelés 1815 virágvasárnapján indult meg s ennek a vezére Obrenovics Milos volt, aki már a Kara Gyorgye felkelésében is nagy szerepet játszott. Az új felkelés hírére Kara Gyorgye nyomban visszatért hazájába, de Obrenovics Milos Szendrő közelében meggyilkoltatta. Alkalmatlan volt neki Kara Gyorgye tekintélye, ő akart vezér lenni s a felkelők el is ismerték fejüknek, majd 1817-ben a szkupstina fejedelemmé választotta. A porta 1838-ban már elismeri a fejedelmi címet s alkotmányt ad, bár a kis ország továbbra is a szultán fennhatósága alatt marad. Obrenovics Milos és Mihály fia az orosz szellemiség és cári abszolutizmus mintájára korlátlan fejedelmi önkénnyel kezdték el országukat berendezni és orosz szolgálatba állítani. Végül is egy újabb forradalom előzte őket és Kara Gyorgye fia, Sándor lett Szerbia fejedelme (1842—1858). Karagyorgyevics Sándor osztrákbarát politikát folytatott és emiatt népszerűtlenné vált. Végül is át kellett adnia helyét az orosz birodalomra támaszkodó Obrenovics Milosnak (1858—1860). Ennek halála után fia, Mihály (1860—1868) került trónra. Obrenovics Mihály fejedelmet egyébként magyar feleségén, Hunyadi Julia grófnőn kívül számos baráti szál fűzte Magyarországhoz. Alatta szabadult fel Szerbia a törökök uralma alól. Mihály fejedelem merénylet áldozata lett. A merénylet értelmi szerzője Karagyorgyevics Sándor volt; Mihály után fia, Milan (1868—1889) örökölte a fejedelemséget. Milan uralkodása alatt a berlini kongresszus (1878) elismerte Szerbia

függetlenségét és Szerbia megkapta Nis és Pirot vidékét. II. Milan fejedelem 1882-ben felvette a királyi címet. Osztrákbarát politikája miatt nem volt népszerű hazájában, mert ebben az időben szellemi és társadalmi téren az orosz befolyás erősödik, a pánszláv gondolat nagyszerű kilátásokkal kecsegteti a szerb élet minden tényezőjét. Milan király ennek következtében súlyos helyzetbe került s 1889-ben kénytelen volt lemondani kiskorú fia, Sándor javára.

Obrenovics Sándor király alatt is tovább folytatódott az elégedetlenség. Az elégedetlenséget betetézte Sándor király házassága egy mérnök özvegyével, Lunyevica Dragával. Végül is 1903-ban összeesküvők meggyilkolták a királynéval, annak néhány rokonával, több miniszterrel és tábornokkal együtt. Az összeesküvők társasága Karagyorgyevics Péter herceget ültette trónra, aki az oroszok oldalán több törökellenes harcban vett részt és multjához híven egészen orosz politikát folytatott.

I. Péter király alatt egy szélsőséges szerb nacionalista mozgalom ütötte fel a fejét, amely Dusan cár birodalmának a feltámasztását tűzte ki céljául és ennek a célnak elérése érdekében megkezdte propaganda munkáját Törökországban, az Osztrák-Magyar Monarchia délszláv részein és Montenegróban is. A cél elérése érdekében a legstótebb célú titkos társaságok és komitácsi szervezetek alakultak, ilyen volt a „Fekete kéz“ („Crna Ruka“), amelyet „Az egyesülés vagy halál“ szervezetének is neveztek s ilyen volt a „Narodna Obrana“ néven ismert szervezet is. A „Fekete kéz“, amely lényegileg szerb katonatisztekől 1903-ban alakult meg és első ténykedése az volt, hogy Obrenovics Sándort meggyilkolták, ideológiájában és eszközeiben csúcspontját alkotta annak az agresszív délszláv politikának, amely az 1914—18-i világháborúhoz vezetett s amely főleg 1911 óta a kulisszák mögöl minden, a Monarchiában felmerült jugoszláv nacionalista törekvést cél tudatosan összefogott, táplált, támogatott és a kitűzött szláv egység felé irányított. A „Fekete kéz“-töl függetlenül

már 1909-ben megalakult a „Narodna Obrana“ (Nemzeti védelem), amelyet az állam is elismert s amelynek célja volt intellektuális propaganda segítségével fejleszteni a nemzeti gondolatot. Ennek a szövetségnek az alapszabályai tornász- és lövész társaságok stb. alapításával a fizikai nevelésről is gondoskodtak. A „Fekete kéz“ ennek a szövetségnek a működését nem találta kielégítőnek s hogy a „Narodna Obrana“ működését lendületbe hozzák, a „Fekete kéz“ legenergikusabb tagja, Vasziics Milán belépett a „Narodna Obrana“-ba, ahol sikerült magát titkárrá kineveztetnie s ily módon a „Narodna Obrana“ is a „Fekete kéz“ befolyása alá került. Végül a „Narodna Obrana“ igen sok tagja belépett a „Fekete kéz“ című szervezetbe. A „Fekete kéz“ ily módon megerősödve irányította nemcsak a szerb belpolitikát, hanem a külpolitikát is. Központja a vojnickai (katonai) akadémia volt. Itt nevelték a „Fekete kéz“ számára azokat a tiszteket, akiknek később kötelességük volt a szerb katonaság lelkébe elhinteni a pánszerb propaganda magvait. A „Fekete kéz“, vagy más néven „Az egyesülés vagy halál“ szervezet lelke, energiája és irányítója Dragutin Dimitrijevics-Apis vezérkari ezredes volt. A szervezet többi vezetői is katonatisztek, vagy magasrangú állami tisztviselők voltak. Ez kitűnik a szervezet alkotmányának aláírásaiból. A „Fekete kéz“ alkotmányát ugyanis a következők írták alá: a vezér, a legtekintélyesebb tag, a háború alatt a II. hadsereg vezérkari főnöke, továbbá Milan Milanovics vezérkari ezredes, a II. Morava-hadosztálynak a parancsnoka, Csedomily Popovics, gyalogsági ezredes, a XXIII. gyalogsági ezred parancsnoka, Velimir Vemics lovassági alezredes, az I. lovasezred parancsnoka, Bogdán Radenkovics, athéni szerb konzul, Voja Tankosics alezredes, a komitácsi bandák főparancsnoka, Princip és társai részére a fegyverek kiosztója, régebben a Macedonia ellen operáló komitácsik fővezére, Ilije Radivojevics, Ilije Jovanovics, Milán Vasziics őrnagyok és önálló parancsnokok a világháború alatt és Ljubomir Jovanovics. Ezenkívül ott találjuk a „Fekete kéz“ vezérei között Ly. Vulovics ezredest, Vladimir Tucó-

vics ezredest, Gasturia parancsnokát, Lázics Radojét, az I. hadsereg vezérkari főnökét stb.

A „Fekete kéz“ alkotmánya, amelyet teljes szövegében először a Zágrábban megjelenő „Nova Europa“ című politikai jellegű és „jugoszláv“ tendenciájú folyóirat közölt, a szerb mentalitásnak legsötétebb képét adja. Ez az alkotmány a szerb állam létét, vezetését és fejlődését a törre, revolverre és orgyilkosságra építette fel. Ez a szervezet Montenegró fejedelme és az osztrák-magyar méltóságok ellen merényleteket követett el és nemcsak bandaharcokat folytatott a török birodalom határai ellen, hanem tagjai álöltözetben átjártak a török Macedóniába, ahol felfegyverezték az ottani szerbeket és lázadásokat szítottak. Ennek a földalatti munkának az eredményeként tört ki 1912—13-ban az úgynevezett Balkán-háború. Az első Balkán-háborúban elbukott Törökország. Az osztokodás során Szerbiának és Görögországnak, Macedónia és Kelettrácia hovatartozása miatt, nézeteltérése támadt Bulgáriával s 1913-ban az örökösen lesben álló Romániával együtt megindították a második Balkán-háborút Bulgária ellen. A második Balkán-háborúból Szerbia nagy nyereséggel került ki, területe megkétszereződött, hatalma és önérzete megduzzadt. A kumanovoi győzelem az első Balkán-háborúban, amelynek kivívásában nagy része volt a „Fekete kéz“-hez tartozó tiszteknek, meghozta Szerbia számára az úgynevezett Dél-Szerbiát.

Megtörve a török birodalmat és megszerezvén Dél-Szerbiát, most már Ausztria-Magyarország felrobbantására vetette magát az összeesküvő társaság. Földalatti munkájuk következménye volt azután, hogy a „Fekete kéz“-nek egyik ötös csoportja 1914 június 28-án meggyilkolta Ferenc Ferdinándot Sarajevóban, mert Ferenc Ferdinánd trialista koncepciójával megsemmisítéssel fenyegette az összes szerbek egyesítését. A gyilkosságról maga Nikola Pasics is tudott, aki Szerbiának egyik legtehetségesebb államférfia volt. A gyilkos revolvert, amely 1914 június 28-án kioltotta Ferenc Ferdinánd trónörökösnek és feleségének az életét, ugyan Gavrilo Princip sütötte el, de

Dimitrievics-Apis volt az, aki a gyilkosságot megszervezte, anyagilag támogatta, Tankosics őrnagy által az orgyilkosokat a bombakezelésre, a revolver használatára kiképez-tette, a gyilkosoknak fegyvert adott és a kragujeváci ál-lami arzenálból bombákat osztott ki. Ez a sötét katonai szervezet indította el tehát útjára az 1914—18-as világ-háborút. Ugyanez a szervezet 1916 augusztusában Szaloni-kiban merényletet követett el Pasics és Sándor régens herceg ellen is. A merényletnek oka az volt, hogy Pasics különbékéről tárgyalt. A merénylet nem sikerült. S most már Pasics elérkezettnek látta az időt, hogy a hirhedt „Fekete kéz” nevű szervezetet végleg feloszlassa. Ez 1917-ben meg is történt. A merénylők valamennyi tagját letartóztatták, börtönbe vetették, majd bíróság elé állíto-tták. A bírák azután forradalom szításával vádolták meg az elfogottakat s azokat vagy halálra, vagy a legsúlyosabb börtönbüntetésre ítélték. A „Fekete kéz” feloszlata-sa után Nikola Pasics a saját védelmére „Fehér kéz” (Bela Ruka) címen új titkos szervezetet alapított s ennek a vezetője Zsiv-kovics Péter tábornok lett, aki II. Sándor király alatt 1929 január 6-án ugyancsak katonai puccsal, amelyet most már a „Fehér kéz” hajtott végre, a jugoszláv állam miniszter-elnöke lett és bevezelte a katonai diktaturát. Ez a „Fehér kéz” robbantotta ki 1941-ben a német-jugoszláv háborút, de egyben szétrobbantotta magát Jugoszláviát is. A szerb féktelenség örökös tűzfészket teremtett a Balkánon s amikor 1914-ben elindította a világháborút, szörnyű kata-klizmába döntötte az egész világot. A világháborúban a volt Osztrák-Magyar Monarchia széthullott és a szerbek megvalósították álmukat: a mozaik Jugoszlávia megterem-tését.

2. Horvátország.

Horvát történetírók szerint a VII. század elején Heraklios bizánci császár a nagy-horvátok egyes törzseit a Kárpátoktól északra elterülő hazájukból segítségül hívta az avarok ellen, azzal az ígérettel, hogy ha megfékezik az avarokat, az illető területet átengedi nekik, hogy ott hazát alapíthassanak. A nagy-horvátok egy törzse, nevezetesen öt fivér: Klukás, Lobel, Kosenac, Muhlo és Horvát, valamint két nővérük: Tuga és Buga — mindannyian a nép harcias rétegéből — eleget tettek a császár felszólításának. Az avarokkal való harcokban, amelyek évekig tartottak, a horvátok győzelmet arattak. Az eredményes avar háború után a horvátok 200 éven keresztül nem háborúskodtak, belső állami berendezkedésükkel foglalkoztak. Már a VIII. század második felében keresztények. Első települési helyük északon a Kulpáig és a Szávaig terjedt és székhelyük Knin volt. A nemzeti dinasztia megalapítója Trpimir bán (845—864), akinek székhelye már Clissa volt. A horvátok éppúgy, mint a magyarok, két nagy kultúra közé kerültek, a bizánci és a római kultúra közé de azzal, hogy az utóbbit választották, a nyugat-európai kultúrkörbe kapcsolódtak és kultúrában a többi balkáni nép fölé emelkedtek.

A horvát nemzeti-dinasztia kimagasló egyénisége Tomisláv bán (910—928), aki az összes horvát bánátusokat egyesítette. A pápa 925-ben királlyá koronáztatta.

A magyarok 896-ban foglalták el mai hazájukat és birtokba vették a négy folyó: Duna, Tisza, Dráva és Száva vízrendszer vidékét, sőt a Száván túl majdnem a Kulpáig terjeszkedtek. A magyarok tehát honfoglalásuk alatt birtokba vették a Száva és a Dráva között is, amely két részből állott: a tulajdonképpeni Szlavóniából, amely az Ilova folyótól nyugatra fekvő területet jelentette s ennek központja Zágráb volt; a másik terület, az Ilovától keletre az Ilova—Dráva—Duna és Száva által határolt rész négy vármegyére tagozódott: Szerém, Pozsega, Verőce és Valkó

vármegyékre, amelyek közvetlenül a magyar állam kiegészítő részeivé váltak. Ezen az utóbbi területen a magyar honfoglalás után magyar többségű nép élt. Maga Horvátország a honfoglalás idején a Kulpától egészen Dalmáciáig terjedt. Ebben az időben Dalmáciának csak a partmenti városokat nevezték, a szárazföldi részeket pedig Croatia-nak hívták.

Horvátország IV. Kresimir Péter uralkodása alatt (1058—1074) éri el állami létének fénykorát. Ebben az időben indult meg Velencének több évszázados harca a dalmát városokért. Az első magyar-horvát kapcsolatok is Velence hódító törekvéseivel függnek össze. Horvátországot a magyar királyok többször támogatták Velencével szemben. Később a kapcsolatok még szorosabbá váltak. Zvoimir király (1076—1089) Szent László magyar király nővérét, Ilonát vette feleségül. Utódában, II. Istvánban (1089—1091), kihalt a nemzeti dinasztia. A megüresedett trónra igényt tartott Zvoimir özvegye, Ilona királyné is. Trónigényének érvényesítése céljából segítségül hívta testvérét, Szent László magyar királyt, aki a Gvozdig elfoglalta a horvát területeket s ezek királyává unokaöccsét, Álmos herceget tette meg (1091—1095). Szent László az akkori magyar Szlavóniában alapította a zágrábi püspökséget s ennek joghatóságát a horvátokra is kiterjesztette. Maga Álmos király is Zágrábban székel.

A horvát főurak nem kedvelték Álmos királyt, fellázdak ellene és éppen ezért menekülnie kellett. A lázadásnak csak Kálmán magyar király vetett véget. Erős sereg élén 1102-ben bevonult a horvátok fővárosába, Tengerfehérvárba (Biograd na moru). A horvát törzsek elismerték uralkodójukul s meg is koronázták. A horvát történetírók szerint Kálmán király a horvát főurakkal egyességet kötött (pacta conventa), amelyben megígéri, hogy horvát királyságát a régi szokásainak épségben tartásával, Magyarországtól függetlenül fogja kormányozni. Bizonyos, hogy Kálmán király a horvát autonómiát csakugyan fenntartotta. Míg Szlavonia teljes egészében magyar királyi birtok volt, addig Horvátországban csak a horvát királyi bir-

főkok kerültek a magyar királyok tulajdonába, a lakosság maga régi jogaiban élt tovább. A tizenkét vezető horvát nemzetség — a horvát királyság fenntartói — minden kiváltságát, adómentességét megtartotta, Kálmán király óta a horvát nemzet sorsa elválaszthatatlanul egybeforrott a magyar nemzet és a magyar állam sorsával. Nyolc hosszú, közös küzdelmekben és dicsőségben bővelkedő évszázadon keresztül. A magyar-horvát viszony a hatalmi helyzet szerint ismételten változott, de ebből sokáig semmi ellentét nem származott Magyarország és Horvátország között. Az Árpád-házi királyok alatt Szlavonia és Horvátország élén valamelyik királyi herceg állott, de külön-külön bánátust alkotott Szlavonia és Horvátország, mindkettő külön bánnal az élén.

Az Árpád-ház kihalása után is ott állottak a magyar trón mellett a horvát nemesek, éppúgy mint a magyar nemesek. Majd magyar trónra az Anjou-házból származó Róbert Károly lépett, akit a magyar és horvát nemesek közösen támogattak. Róbert Károly legbizalmasabb tanácsosai között horvát nemesek éppúgy szerepeltek, mint magyar nemesek. A horvátok hűséges támogatói voltak Nagy Lajos magyar királynak is. Ennek halála után leánya, Mária lett a magyar király, (1382—1395), aki szigorú bánásmódjával elkeserítette a horvát főurakat és ezek több magyar főúrral együtt ellene fordultak. Mária maga is a felkelők kezébe került és a fogságból csak férje, Zsigmond brandenburgi örgróf szabadította ki. Zsigmondot a magyar rendek királlyá koronázták. (1387—1437). De még évekig tartott, amíg a lázadás lecsendesedett. Mária ezt már nem érte meg, 1395-ben, fiatalon elhunyt. Ezeket a zavarokat Velence Dalmácia meghódítására használta fel, ami 1452-ig befejezést is nyert.

Zsigmond halála után ismét megszűnt az egyenetlenkedés és a horvát főurak a magyar főurakkal együtt vették fel a harcot az Európát fenyegető török veszedelemmel. Hunyadi János hadjárataiban nemcsak a magyarok, hanem a horvátok is patakokban ontották véréket a nyugateurópai civilizáció védelmében. A török 1493-ban tört be először

Horvátországba. Ekkor már gyenge uralkodók ültek a magyar trónon, akik sem Magyarországot, sem Horvátországot nem tudták megvédeni a török veszedelem ellen. 1526-ban a mohácsi csatátéren összeomlott Magyarország és ez megpecsételte Horvátország sorsát is. Mohács után két évvel a törökök elfoglalták Likát és Krbavát. Clissa eleste után (1537) török kézre került egész Dél-Horvátország, a tenger melléssel együtt. 1538—1699 között Horvátország mindössze egy keskeny sáv, amelynek keleti határa Zengg—Károlyváros—Sziszek—Babocsa vonala volt.

A török előnyomulással párhuzamosan megindult a horvát főurak: Zrinyiek, Frangepánok, Keglevichék, stb. kezdeményezésére a horvátok észak felé vándorlása. A horvát földesurak egész horvát falvakat, sőt vidékeket telepítettek át a Száva és Dráva közé, vagy Nyugat-Magyarországra, a magyar királyoktól kapott új birtokokra. A Horvátországban üresen maradt vidékeket szerb pásztorok foglalták el. A horvátok berendezkednek a régi három szlapon vármegyében, Körös, Varasd és Zágráb megyékben s erre a területre ruházzák át Horvátország nevét, míg Szlavonia elnevezését a régebben tiszta magyar Pozsega, Verőce, Valkó és Szerém megyékre alkalmazzák. A magyarsággal jól megférnek s a magyarok is tiszteletben tartják Horvátország autonómiáját. 1538-ban a két báni állást, 1558-ban a két száborat egyesítik. Ezóta szerepelnek közjogi egységként Horvát-Szlavon és Dalmát országok.

Horvátország és a horvát nép a magyarok oldalán továbbra is résztvevett a törökök elleni harcokban, majd később az osztrák elnyomás elleni küzdelemben. Ezekben a háborús időkben emelkedett fel a Zrinyi-család az első horvát főnemesi családok közé. Zrinyi Miklós Horvátország bánja és a magyar végek főkapitánya lett. (1542—1566). A Zrinyiek Közép-Horvátország Zrinj várából a Muraközbe, Csáktornyára (Čakovec) költöztek. Zrinyi Miklós horvát bán több támadást intézett a törökök ellen. Szulejman szultán Bécs meghódítására indult, 1566 május havában 150.000 főnyi hadseregével és sok ágyúval Eszék-nél átkelt a Dunán és Szigetvár felé vonult, ahol Zrinyi bán

volt a főkapitány. A szultán meg akarta büntetni Zrinyit támadásai miatt és ostrom alá fogta a várat. Zrinyi Miklós 2500 főnyi magyar és horvát vitézével hősiiesen védte a várat, amelyet a hatalmas török hadsereg nem tudott elfoglalni. Végül Zrinyi, akinek várőrsége 600 főre olvadt le, kénytelen volt kitörni a várból. Jóformán mindannyian hősihalált haltak. Pár nappal előbb felindulásában és bosszúságában Szulejman szultán is meghalt. Zrinyi Miklós hősi cselekedetével örök időre megpecsételte a magyar-horvát sorsközösséget.

A magyar és horvát nemzet közösen védték az ország szabadságát és függetlenségét a Habsburg-dinasztia elnyomó politikájával szemben is. Ennek legszebb példája az úgynevezett Wesselényi-féle szövetség, amelyben Wesselényi Ferenc nádor, Lippay György esztergomi prímás, Nádasdy Ferenc országbíró, Zrinyi Miklós horvát bán, a szigetvári hős unokája és Zrinyi Péter vettek részt, akikhez később Frangepán Ferenc horvát főúr és Rákóczi Ferenc csatlakozott. A szövetség azért történt, hogy az ország szabadságát megvédjék és Lipót királyt rákényszerítsék az alkotmány tiszteletbentartására. Időközben Wesselényi Ferenc nádor és Lippay György prímás meghaltak. A szövetkezést Bécsben elárulták és erre kegyetlen megtorlás következett. Zrinyi Péter és Frangepán Ferenc horvát főurakat Bécsújhelyen, Nádasdyt Bécsben idegen bíróság elé állították és lefejezték. Bécsben és Bécsújhelyen magyar és horvát főurak vére hullott a magyar és horvát nemzet szabadságáért.

Közösen harcoltak a magyar és horvát rendek Magyarország és Horvátország felszabadításáért is. Magyarország fővárosa, Buda, 1686-ban szabadult fel a török uralom alól. 1691-ben — Temesvár kivételével — egész Magyarország 1699-ben Szerém és Lika-Krbava megyék egy részének kivételével Horvát-Szlavonország is felszabadult a török iga alól. Ugyanakkor Dalmáciában is viasszaszoruult a török, de a felszabadult részek Velence uralma alá kerültek.

A felszabadító háború után, a közvetlen török veszedelem elmúltával, a horvát rendek már nem érezték oly

szükségét a magyar támogatásnak, mint az előző korokban. Az 1712-i horvát tartománygyűlés a magyar országgyűlést megelőzően ajánlotta fel III. Károly királynak a leányági örökösödés elfogadását. A magyar rendek csak az 1722—23. országgyűlésen iktatták törvénybe a Habsburg-ház leányágának trónöröklő jogát. Lépések történtek az igazságszolgáltatásnak és a pénzügyigazgatásnak a magyar központi hatóságoktól való függetlenítésére s az 1715-i magyar országgyűlés már hozzájárult ahhoz is, hogy a horvát tartománygyűlés határozataihoz nem kell a magyar országgyűlés jóváhagyása, csak királyi megerősítés.

II. József abszolutizmusa ismét a magyarok mellé állította a horvátokat. Az 1790-i magyar országgyűlésre a horvát követek, akik résztvettek a magyar országgyűlésen is, a magyar-horvát viszony szorosabbá tételére kaptak utasítást. Emelte a horvátok öntudatát az a tény is, hogy ezen az országgyűlésen a magyar rendek elismerték az eredeti Szlavóniának Horvátországba való beolvadását.

A magyar nyelv ügyében megkezdődött országgyűlési tárgyalásokon heves ellentétek fejlődtek ki, melyek egyre mélyültek és a két nemzet fokozatos eltávolodásához vezettek. Ez az elvi ellentét és az ebből fakadó horvát ellenállás felhívta a bécsi kormány figyelmét arra a lehetőségre, hogy a horvátokat is felhasználja a magyarokkal szemben, amit már a Rákóczi-felkelés idején is megkísérelt, jóllehet kevés eredménnyel. Horvátország Bécs zsoldjába került, azzal a feladattal, hogy a magyarságot gyengítse és alkotmányos törekvéseit megghiúsítsa.

Az osztrák izgatásnál is többet tett a horvát-magyar viszony megrontására az illyrizmus. Gáj Lajos (1809—1872) a pánszláv eszmék hatása alatt 1830-ban megfogalmazza az összes délszlávokat — a nyelvrokonság alapján — egységes nemzetté összefoglaló elméletét. Szerinte valamennyi délszláv a római uralmat megelőzően itt hatalmas birodalmat alkotó illyrek leszármazói. Ezt a birodalmat kell helyreállítani Horvátország, Dalmácia, Szerbia, Bulgária és természetesen a Magyarország és Ausztria szláv lakta vidékeiből. Fanatizmusában odáig ment, hogy az egy-

ség fikciója kedvéért kiszorította az ősi horvát nyelvet a horvát irodalomból és helyébe a raguzakörnyéki nyelvjárást teszi irodalmi nyelvvé, mert ez hasonlít legjobban a szerb nyelvhez. Az „illyr-mozgalmat“ a magyargyűlölő Kollowrat bécsi kormánya minden eszközzel támogatja. A horvát értelmiség széles rétegeit nyeri meg Gáj Lajos, aki a magyarbarát horvát nemeseket, a „magyarónokat“ háttérbe szorítja. Ebben a törekvésben az illyristák kezére jár Apponyi György gróf, a kérdésben tájékozatlan magyar kancellár is. Az illyr-mozgalom megalapítójának eszménye: nyelvi és kulturális közösség a szerbekkel, valamennyi történelmi horvát terület egysége. Nyíltan hirdetik a Magyarországtól való elszakadást, ami végül érthetően 1848-hoz vezetett. Gájék 1848 március 25-én Zágrábban nemzetgyűlést tartottak, amelyen a királytól már kinevezett Jelacsics ezredest kiáltották ki bánná s követelték nemzeti kívánságaik teljesítését. Jelacsics a még magyarpárti horvátokat lehetetlenné tette. A határőrvidék katonáiból és a Magyarország ellen fellázított horvátokból egységes magyarellenes hadsereget állított fel. Jelacsics tulajdonképpen nem a horvátok érdekeit szolgálta, hanem a Habsburg-házét, amely arra törekedett, hogy a magyarság és a horvátság ne egyezzen meg. Amikor kísérletek történtek a két nemzet közeledésére, azt a bécsi kamarilla mindig megakadályozta. A horvát nacionalizmus mámorban úszott, amikor Zágrábba érkezett Rajacsics karlócai szerb patriarcha s magával hozta a karlócai szerb nemzeti kongresszusnak az üzenetét, a Magyarország ellen létesítendő szerb-horvát szövetségről, Jelacsics horvát báni méltóságát pedig pravoszláv egyházi szertartással is megerősítette. Jelacsics császári lobogók alatt, bécsi fegyverekkel átlépte a Drávát, hogy a magyar szabadságharcot leverje. De kudarcot vallott, mert az újonc magyar nemzetőrök Pákozdnál szétverték seregét. Jelacsics Bécsbe menekült. A magyar szabadságharc orosz segítséggel történt leverése után a horvátok sem kapták meg a remélt jutalmat Bécestől. Horvátországot az ősi Szlavoniával együtt koronatartományként igazgatták, a horvát határőrvidékek külön közigazgatás

alatt maradtak, Szerémséget a szerb vajdasághoz csatolták, fenntartották Dalmácia különállását s Horvátországban is megindult az elnyomás és a németesítés. Hogy továbbra is éket verjen a magyarok és a horvátok közé, Bécs Muraközt, amely ezer éven keresztül mindig Magyarországhoz tartozott, most Horvátországhoz csatolta Fiumével együtt. Muraköz azonban már 1860-ban visszakerült Magyarországhoz, Fiume kérdését provizoriummal rendezték. Ez a provizorium a magyar kormány igazgatása alá helyezte a várost.

Horvátország továbbra is helytelen politikát folytatott és nem vett részt az 1867-ben létrejött osztrák-magyar kiegyezésben, holott Deák Ferenc lehetővé tette, hogy a horvátok fehér lapra írassák fel feltételeiket. Ebből a zsákutcából Rauch Levin báró szabadította ki a horvátokat. Választásokat rendelt el és az úniónista horvát többséget megszerezte. Ez megszavazta a magyar-horvát kiegyezést, amely széleskörű autonómiát biztosított Horvát-Szlavonországnak. Az 1868. évi XXX. törvénycikkben jutott tető alá a magyar-horvát kiegyezés. Ez a törvénycikk Muraközt visszacsatolta ahhoz a Zala vármegyéhez, amelynek ezer évig része volt. Fiume, mint corpus separatum, az anyaországhoz csatoltatott. Dalmáciára vonatkozólag elismerték az ősi magyar jogokat, de a kérdés végleges rendezését nyitva hagyták. Horvátország megkapta a Dráván túli összes részeket, Szerém, Pozsega és Verőce ősi magyar vármegyékkel együtt. A kiegyezés értelmében Horvátország élén a király által kinevezett bán áll. A horvátok a magyar kormányba külön horvát minisztert küldtek. A horvát kormány csak a horvát tartománygyűlésnek volt felelős, alája tartozott Horvátország belügyi igazgatása, a vallásügy, a közoktatásügy és az igazságügy. A többi ügy Magyarországgal közös volt, ezért a horvát tartománygyűlés 29 képviselőt küldött a magyar parlamentbe, a horvát főrendek pedig továbbra is a magyar főrendiház tagjai maradtak. A horvát képviselők a horvát ügyekben a magyar országgyűlésen horvátul szólalhattak fel, a horvát honvédség pedig megkapta a horvát vezényleti nyelvet és a horvát zászlót.

A kiegyezés után a horvát államiság kiépítése nagy lépésekkel haladt előre, bevezették az esküdtbíráskodást, az általános tankötelezettséget és nagy gondot fordítottak a közigazgatás fejlesztésére is. Zágrábban felállították az egyetemet. Mindezek ellenére a horvátok továbbra is harcot folytattak a kiegyezés ellen, főképp annak pénzügyi határozatait támadták. Magyarország, illetőleg a magyar kormányok mindent megtettek, hogy a magyar-horvát együttműködést biztosítsák s ennek érdekében nagy pénzügyi áldozatokat hoztak. Magyarország beleegyezett abba, hogy Horvátország a számára amúgy is nagyon kedvezően megállapított kvóta (6·44% horvát és 93·56% magyar hozzájárulás) kifizetése előtt a horvát jövedelmekből 2,200.000 forintot a horvát belügyi közigazgatás költségeire levonhasson. Csak a maradékból kellett a kvótát kifizetni, de a legtöbbször nem volt maradék s így Horvátország nem fizetett. Magyarország az 1885—1894 közötti időben 35,900.000 forintot fizetett ki Horvátország helyett a közös ügyekre.

A báró Rauch Levin által létrehozott úionista-párt már 1871-ben kisebbségbe került és 1873-ban a többségben lévő nemzeti párt, a kiegyezés ellenségei, vették át a hatalmat, de ennek érdekében a kiegyezést elismerték. A nemzeti párt azonban sohasem volt őszinte híve az úiónak. Gróf Khuen-Héderváry Károly bánsága (1883—1903) alatt Horvátország mind gazdasági, mind kulturális téren nagyon sokat fejlődött. A bán mindent elkövetett, hogy a magyar-horvát együttélést biztosítsa. Gróf Khuen-Héderváry Károly kormányzásában a nemzeti pártra támaszkodott, de ebben a pártban mindinkább előtérbe kerültek a szerb elemek. Gróf Khuen-Héderváry távozása után megbukott a horvát nemzeti párt (1906-ban) és a szerb-horvát koalíció került uralomra. Ebben a koalícióban a szerbek voltak túlsúlyban és már a békeidőben előkészítették Horvátország elszakadását. A váltakozó bánok, hol a szerb-horvát koalícióval, hol ellene kormányoztak.

Közvetlenül a világháború előtt a horvátok nagy harcot indítottak Kossuth Ferenc vasutas pragmatikája ellen,

amelyet 1907-ben vezettek be a Szent Korona országaiban. Ennek értelmében a horvátországi vasúti vonalakon is életbeléptették a magyar hivatalos nyelvet. Eme sérelmesnek talált intézkedést a horvát szábor megobstruálta s a magyar-horvát viszony teljesen elmérgesedett. Az uralkodó, I. Ferenc József, a kedélyek lecsillapítására Skerletz Iván bárót küldte le Horvátországba királyi biztosul, aki eredményesen oldotta meg feladatát, miután horvát bánná nevezték ki. 1917-ben azután a kormány teljesen a szerb-horvát koalíció kezébe került s így előkészíthették az elszakadást, amelyet 1918 október 29-én Pribicevics Szvetozár, a horvát szábor alelnöke a szerb többséggel ki is mondatott.

3. Bosznia és Hercegovina.

A horvát történelem Bosznia és Hercegovina lakosságát a horváttal azonos népnek tartja. A VII—VIII. században horvát törzsek telepedtek le Zahumljéba (Halomföld), majd a Ráma és a Boszna folyók vidékére. Bosznia a Boszna folyótól kapta elnevezését.

Bosznia története nagyon bonyolult. A X. század közepéig alig tudunk róla valamit. Ekkor az első híreket a bíborban született Konstantinos adja róla. Annyi bizonyos, hogy a legelső államalakulási kísérlet óta Bosznia keleti határát a Drina folyó képezte. Tomiszláv, az első horvát király uralkodása alatt Bosznia Horvátországhoz tartozott. II. Nagy Bazileos császár uralkodása alatt, a XII. század elején, Bosznia görög fennhatóság alá került. 1137-ben II. Béla magyar király terjesztette ki uralmát Boszniára és egy 1138. évi diplomában Ráma királyának nevezi magát (Béla Dei gratia Hungariae Ramaeque Rex). Ezen időtől kezdve ott találjuk a magyar királyok címében Ráma nevét. Rámát abban az időben Boszniával azonosították az ugyanazon folyó völgyében lévő Ráma megye névével.

II. Béla óta a magyar királyok Horvátország és Dalmácia védelme szempontjából nagy súlyt helyeztek Bosznia és Hercegovina birtoklására. A magyar uralom Boszniát

sói, ozorai és bosnya bánságokra osztotta s a bánokat a király nevezte ki. A báni elnevezés a horvátoktól származik, bánjuk csak a horvátoknak és a bosnyákoknak volt. A bosnyák állam igazi megalapítója Kulin bán (1180—1204). Kulin bán kezdetben igen jó viszonyban volt a pápával. Nemsokára azonban elromlott ez a viszony, mert Boszniában a bogumilizmus kezdett elterjedni. A bogumilizmus a teremtés kettősségét tanítja: a lelket az Isten, a testet az ördög teremtette. A bogumilizmus név Bogumil pap nevétől származott, aki ezt a tant Bulgáriában terjesztette. A magyar királyok harcot indítottak az eretnek bogumilizmus ellen, de harcoltak Bizánc előnyomulása ellen is. A hatalmas görög császár, Manuel, kiterjesztette hatalmát az egész Balkán félszigetre és Boszniát is elfoglalta. Halála után a közép-kor egyik leghatalmasabb magyar uralkodója, III. Béla király (1173—1196) Boszniát visszaszerezte.

Innocent pápa felhasználta egész befolyását, hogy útját állja a bogumilizmus terjedésének. A pápa közbenjárására Imre magyar király keresztesháborút akart vezetni a bogumilizmus kiirtására. Kulin bán erre visszatért a katolikus egyházba és a bosnyák főurak megjelentek Imre magyar király előtt és megesküdték, hogy megtartják a római egyház rendeleteit. Kulin bán halála után István bán, akit 1224—1232-ig említenek, megtartotta a katolikus hitet, azonban a nép körében a bogumilizmus ismét megerősödött. IX. Gergely pápa 1233-ban Jakab bíboros követét küldötte Boszniába, hogy tanulmányozza a vallási állapotokat. Jakab bíboros a bosnyák püspökséget elválasztotta a raguzai metropolitástól és azt a kalocsai érsekség alá rendelte. A kalocsai érsekségen keresztül a magyar állam fennhatósága még jobban megerősödött Boszniában. Rövid idő múlva Ninoszláv bán ugyancsak a bogumil eretnekekkel tartott, de IV. Béla magyar király (1235—1270) 1240-ben Boszniába ment és helyreállította a magyar királyság uralmát. Róbert Károly magyar király (1308—1342) Kotrománics Istvánt tette meg horvát bánná.

A Kotrománicsok a bosnyák nemzeti dinasztia megalapítói. Kotrománics István megszerezte Zahumljét

(Halomföldét) is. Kotrománics István háborúba keveredett Hatalmas Dusán szerb cárral, de Dusán nem tudta Boszniát elfoglalni. Kotrománics István leányát, Erzsébetet Róbert Károly fia, Lajos vette feleségül s így a Kotrománics-család és a magyar uralkodó család között még szorosabbá vált a viszony. Kotrománics István bán utóda unokaöccse, I. Tvrtko lett, aki „Isten és a mi urunk, Lajosnak kegyelméből Bosznia bánja“ címet viselte. Magából ebből a címből megállapítható, hogy Bosznia Nagy Lajos alatt is magyar fennhatóság alatt állott. I. Tvrtko 1337-ben királlyá koronáztatja magát. Hogy I. Tvrtko bosnyák király, mint a magyar királynak vazallusa, milyen erősnek érezte magát, mutatja az, hogy Bosznia határait állandóan kiterjesztette. Keleten elfoglalta Szerbia egy részét, 1390-ben pedig egész Dalmáciát a bosnyák királysághoz csatolta, Horvátország nagy részét kezében tartotta és felvévén a „Bosznia, Rascia, Horvát- és Dalmátország királya“ címet, elérte hatalma tetőpontját és ekkor meghalt. I. Tvrtko halála után több bosnyák főúr tört a bosnyák trónra és ez a pártoskodás nagyon meggyengítette Boszniát. Zsigmond magyar király (1387—1437) csapatai élén háromszor ment le Boszniába, letörte a pártoskodásokat és fenntartotta a magyar királyok uralmát Bosznia felett. Közben a törökök már állandóan fosztogatták Boszniát és egyes bosnyák főurak fel is használták a törökök támogatását. 1437 óta a bosnyák királyok már adót fizettek a töröknek. 1463-ban Boszniát a török teljesen meghódította és az utolsó bosnyák királyt kivégeztette. Zahumlje (Halomföld) urai azonban még sokáig tartották magukat és ezen a területen Vukcsics István ragadta magához a hatalmat, aki III. Frigyes császártól hercegi címet kapott. Ezen időtől nevezik Zahumljét (Halomföldét) Hercegovinának. A törökök azonban 1483-ban Hercegovinát is elfoglalták. Mátyás király (1458—1490) a törököt ki akarta verni nemcsak Boszniából, hanem egész Európából is. Egyéb háborúi azonban eme tervében megakadályozták. Mátyás király 1463-ban Bosznia nagyobb részét mégis visszafoglalta, meghódította Jajce várát és még 28 megerősített várat, Ujlaky Miklós macsói bánt

pedig Bosznia királyává tette. Ez a terület 1528-ig magyar fennhatóság alatt maradt. Ezen időtől kezdve egész Bosznia török uralom alá került és 1878-ig ebben a jogi helyzetben is maradt.

A török uralom teljesen elszakította Boszniát a magyar királyságtól és ezzel a nyugati kultúrától. A nép nagy része áttért az izlámra, hogy megmentse pusztá életét, a bosnyák főurak pedig azért, hogy megmentseik birtokaikat. A bosnyák nemesség az izlám vallásra való áttérés következtében nagy hatalomra tett szert és nagy szerepet játszott a hatalmas birodalom kormányzásában is. A bosnyák bégek lettek a legfanatikusabb mozlimok és a legkegyetlenebbül üldözték a katolikus bosnyákokat és horvátokat. Konstantinápoly 1839-ben elismerte a keresztények egyenjogúsítását, mire a bosnyákok föllázadtak. A lázadást Konstantinápoly csak nagy erővel tudta elfojtani. A forradalmi szellem továbbra is fennmaradt s a törökök nem tudtak rendet teremteni. 1875. év augusztusában Bécsben az orosz birodalom, a német birodalom és az Osztrák-Magyar-Monarchia külügyminiszterei összeültek és megállapodtak, hogy a török kormánynál követelni fogják a keresztények üldözésének megszüntetését. 1876-ban elkészült a „berlini“ memorandum is, amelyet valamennyi nagyhatalom elfogadott, Anglia kivételével. Közben Konstantinápolyban forradalom tört ki, a szultánt megfosztották a tróntól. Az új szultán, Murát, amnesztiát és fegyverszünetet hirdetett Boszniában. A boszniai kérdést használták fel a szerbek arra, hogy a török birodalommal szemben követelésekkel lépjenek fel. Konstantinápoly nem teljesítette a szerbek követelését, mire a szerb csapatok benyomultak Boszniába, azonban elvesztették az ütközetet és vissza kellett vonulniok. Oroszország közvetítette a békét Törökország és Szerbia között, de Törökország az európai nagyhatalmak összes javaslatait elutasította s erre Oroszország 1877 április 24-én hadat üzent Törökországnak. Az oroszok 1877 december 19. napján fényes győzelmet vívtak ki, majd az orosz sereg átkelt a Balkán-hegyláncon s elfoglalta Drinápolyt. Amikor az orosz hadseregek már Konstantinápolyhoz közeledtek, a török kor-

mány békét ajánlott fel. A San Stefano-ban létrejött békében Bosznia és Hercegovina autonómiát kapott.

A san stefanoi békével Angolország, Németország és Ausztria-Magyarország nem értettek egyet és 1878 június 13. napján Berlinben kongresszusra gyűltek össze, amelyen a San Stefano-ban kötött békét tárgyalás alá vették. A kongresszuson mindenekelőtt megállapították, hogy a háború kiinduló pontját Boszniában és Hercegovinában kell keresni és, hogy az autonómia nem volna keresztülvihető, a teljes megbékélés nem következne be, hanem új egyenlenségek támadnának a lakosság sorában vallási és szociális ellentétek miatt. Mindezekre való tekintettel a Berlinben létrejött szerződés XXV. pontja értelmében mandátumot adtak Ausztria-Magyarországnak, hogy szállja meg Boszniát és Hercegovinát és ezeket a tartományokat pacifikálja. A Monarchia valóban rövid idő alatt rendet teremtett a két tartományban s a gazdasági életet felvirágoztatta. Bosznia és Hercegovina okkupációja nagy ellenszenvet keltett a szláv népek körében és mind a szerbek, mind az oroszok állandó tevékenységet fejtettek ki e két tartomány lakosságának körében, hogy azokat a Monarchia ellen fellázáítsák. Ferenc József császár és király látván ezt a helyzetet, 1908-ban annektálta Boszniát és Hercegovinát, vagyis a Monarchia szuverénitását véglegesen kiterjesztette a két tartományra. Ferenc József az anneksziót a magyar királyok ősi jogára hivatkozva hajtotta végre. Ez azt eredményezte, hogy a szláv népek gyűlölete elsősorban Magyarország ellen irányult. Különösen Szerbia tekintette magára nézve sérelmesnek az anneksziót és ezen időtől kezdve mindent elkövetett a Monarchia szétrobbantására.

4. Dalmácia.

Horvátország és Bosznia mellett Dalmácia volt az a tartomány, amely a magyar történelmet a legtöbbet foglalkoztatta. Dalmácia birtoklása tette lehetővé, hogy Magyarország az Adriai-tengerre kijutott, belekapcsolódott a Földközi-tenger és ezzel Európa vérkeringésébe.

Az őslakó illyrek egyik törzséről, a dalmatákról nevezték el a tartományt Dalmáciának. Dalmácia Augustus római császár uralkodásától egészen Diocletianus császár haláláig a római birodalom fennhatósága alatt állott. Mind a római császárok, mind a középkorban Velence fontosnak tartották Dalmácia birtoklását, mert ez biztosította az Adriai-tenger feletti uralmukat. A római császárok nagy áldozatokat hoztak Dalmácia fejlesztéséért, különösen a dalmát származású Diocletianus, aki a tartomány székvárosában, Salonában (Spalato) császári palotát épített, amelynek maradványa ma is a római kultúra dicsőségét hirdeti. Diocletianus halála után barbár törzsek szállták meg Dalmáciát, majd az V. század közepén avar uralom alá került. Erről a területről az avarokat a VII. században a Heraklios császár által behívott horvátok űzték ki és Dalmácia nagy részét birtokba vették; az őslakók a tengerpartra és a szigetekre szorultak.

A horvátok első települési helye tehát Dalmáciában volt, északon a Száváig és a Kulpáig terjedt. Ebben az időben csak a partmenti részt nevezték Dalmáciának, amely előbb Bizánc, később Velence uralma alatt állott. Horvátországot Szent László magyar király hódította meg 1091-ben, s ezzel a magyar birodalomnak kaput nyitott az Adriai-tenger felé. Ezt a terjeszkedést folytatta Kálmán magyar király (1095—1116), aki 1102-ben elfoglalta az akkori Dalmáciát, birtokba vette Spalatot, Sebenicot, Traut és Zarat. Magyarország tehát tengerhez jutott s ez nagyon fontos volt a magyar kereskedelemre, mert abban az időben a Földközi-tenger és annak beltengere, az Adria volt a világkereskedelem fő útja. Ragusa ebben az időben még Velence hatalma alatt állt és csak 1358-ban került a magyar királyok védelme alá.

III. István magyar király (1162—1173) idejében Manuel görög császár Dalmáciát elfoglalta, de halála után III. Béla magyar király ismét visszaszerezte. II. Endre magyar király (1205—1235) kereszteshadjáratot vezetett a Szentföldre. Velence vállalkozott arra, hogy II. Endre hadseregét átszállítja a tengeren, de ezért a magyar királynak le kellett mondania Záráról. Az utolsó Árpádházi királyok uralkodása idején állandó versengés volt Magyarország és Velence között Dalmácia birtokáért.

Az Anjou-házból származó Róbert Károly uralkodása alatt Kotrománics István horvát bán ismét visszaszerezte a magyar királyságnak Dalmácia egy részét. Nagy Lajos magyar király egész Dalmáciát visszafoglalta, sőt 1358-ban Raguzára is kiterjesztette uralmát. Ez a fontos kikötő város 1526-ig magyar fennhatóság alatt maradt. A magyar királyság uralma alatt érte el Raguz a fénykorát. A hatalmas királyok mindent megtettek Raguz boldogulása érdekében. Ez idő alatt lett Raguz a Balkán fő kereskedelmi kikötője. Ennek a korszaknak az emléke hosszú évszázadokig élt a lakosság körében.

Magát Dalmáciát Zsigmond magyar király 1413-ban átengedte Velencének. A XVI. században Dalmácia és Raguz török fennhatóság alá került. A török uralom elől a horvátok északra vándoroltak és a mai Horvát-Szlavonországban telepedtek le. Dalmácia nevét a régi horvát területek is átvették, viszont a régi Szlavonia kapta a Horvátország elnevezést.

Dalmácia 1718-ban felszabadult a török iga alól és ismét Velence hatalma alá került. A campoformioi békében (1797) Dalmáciát Ausztria szerezte meg. Raguz 1806-ban szabadult fel a török fennhatóság alól. 1809-ben a franciák szereztek meg, de már 1816-ban Dalmácia ismét Ausztria örökös tartománya lett. Magyarország azonban nem mondott le Dalmáciáról, az 1868-ban létrejött magyar-horvát kiegyezésben is fenntartotta igényét Dalmáciára és Horvát országhoz való csatolását követelte. A világháború után Dalmáciát, ezt a teljesen latin kultúrájú tartományt is Jugoszláviához csatolták.

5. Montenegró.

Montenegró, eredeti nevén Zéta, kicsiny hegyes ország a Balkán-félsziget nyugati felében, a karsztos Dinári-Alpok ágazzák be. Nagy szerepet játszott a Balkán történetében, különösen a szerbeknek volt nagy hatásuk Montenegro történelmi fejlődésére. Lakossága horvát és albán törzsekből állott, korán felvette a katolikus hitet. Montenegró adta Szerbiának a Nemanja-dinasztiát. Nemanja István 1170-ben egyesítette Szerbiát (Rascia) és Montenegrót s Montenegró ezen időtől 1367-ig Szerbiához tartozott, de külön kormányozták. Az elszerbesedés már a Nemanják alatt megindult. Dusán cár halála után a Balsák uralma alá került, majd a XV. században a szerb Csernolyevicsek vették át a kormányzást. A Csernolyevicsek bukása után a cetinjei szerb püspökök kormányozták az országot és Montenegró lakosságát végleg elszerbesítették. A XVI. századtól kezdve állandó harcot vívtak a törökök ellen, Montenegró egyes hegyvidékeit a törökök sohasem tudták elfoglalni. A montenegróiak 1685-ben fellázadtak a török uralom ellen, de a lázadást elfojtották.

Danilo püspök-fejedelem (1700—1735) családjában örökletessé tette az uralkodói hatalmat s ezáltal megalapította a nemzeti dinasztiát. Danilo 1707-ben kiirtotta az ettörökösödött szlávokat, az úgynevezett porturicákat s így biztosította a pravoszláv vallás egyeduralmát. Danilo kevés sikert ért el a törökök elleni harcban, annál nagyobb eredménnyel küzdött I. Petrovics Péter fejedelem (1782—1830), aki a törököt több csatában megverte. II. Péter (1830—1851) sokat tett az ország kultúrájának fejlesztése érdekében, iskolákat alapított, támogatta az irodalmat, ő maga is költő volt. Utóda, Daniló (1851—1860) lemondott egyházi méltóságáról, az orosz cár hozzájárulásával fejedelmi címet vett fel s hosszú évszázadok után első világi fejedelme lett országának. Uralkodása alatt a török elismerte Montenegró függetlenségét. Utóda unokaöccse, Petrovics Nikita (1860—1918) Montenegro legkiválóbb fejedelme. Nikita is folytatta a har-

cot a török ellen s a montenegróiak több évszázados török-ellenes harcát a berlini kongresszus azzal jutalmazta, hogy elismerte az állam szuverénitását és jóváhagyta Antivári és Dulcigno elfoglalását. Nikita alatt Montenegró területe tetemesen megnagyobbodott. 1910-ben királyság lett és Nikitát királlyá koronázták. Nikita korszerűen átszervezte országát, különösen nagy gondot fordított a kultúra fejlesztésére. Az 1912—13-as Balkán háborúban is részt vett Montenegró s ennek befejezése után, újabb területekhez jutott. Montenegró az 1914—18-as világháborúban a szerbek oldalán harcolt, de 1916-ban összeomlott, maga Nikita külföldre menekült és Franciaországban halt meg 1921-ben. A világháború után szerbek szállták meg Montenegrót, amely francia intervencióra Szerbiával egyesült. A montenegróiak egy része sohasem mondott le a kis ország függetlenségéről és Nikita egyik unokáját, Mihály herceget tartják királynak. 1941-ben Montenegró ismét felszabadult.

6. Szlovénia.

Szlovénia az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után Ausztria három tartományából: Krajnából, Dél-Stájerországból és Karinthia déli részéből, továbbá a magyar Muravidékből (Prekomurje) alakult, a Karavankák hegyvidékén. Szlovénia lakossága katolikus szláv nép, de nyelvük eltérő a szerb-horváttól. Mindig külön nemzeti életet éltek, a nyugati kultúrkörbe kapcsolódtak be: a németekkel és az olaszokkal volt erős kultúrkapcsolatuk.

Mai települési helyükre a VI. században költöztek be, a VIII. században már keresztények. A XIII. század végéig a német birodalomhoz tartoztak, ezen időtől kezdve a Habsburg-ház uralma alá kerültek. Napoleon 1809-ben a szlovéneket is Illyriához csatolta, de már 1814-ben ismét Ausztria fennhatósága alatt vannak és annak integráns részét alkotják Ausztria-Magyarország összeomlásáig. A délszláv eszme a szlovének körében csak a XX. század elején kezdett hódítani. 1917-ben az ú. n. májusi deklarációval

a szlovének is a délszláv egység alapjára helyezkedtek. 1918 október 29-én a szlovének a Zágrábban székelő délszláv nemzeti tanács vezetése alá helyezkedtek. 1918 november 9-én Korosec Antal, a szlovének vezére aláírta a genfi deklarációt, amely dualisztikus Jugoszláviát tervezett. 1918 november 24-én a délszláv nemzeti tanács kimondta a szerb-horvát-szlovén népek egyesülését és december 1-én Sándor régens az egyesülést hivatalosan proklamálta s ezzel Szlovénia a jugoszláv állam tartozéka lett.

7. Macedónia.

Macedóniának több, mint két évezredes, dicsőségekben és küzdelmekben gazdag története van. Ez a vadregényes ország a Balkán-félszigeten a Szaloniki-öböltől északra Šarplanináig és a Rila hegységig terjed. Nyugati határa az Ohrida-tó, keleten Drama. Macedónia történelmében a görögök, a perzsák, Róma, Velence, a törökök mind nagy szerepet játszottak.

Archelaos (Kr. e. 413—399) alatt kezdett terjedni Macedóniában a görög műveltség. II. Fülöp (Philippos) a macedónok uralma alá hajtotta egész Görögországot. Nagy Sándor macedón-görög világbirodalmat alapított, Ázsiában megverte a perzsákat, bevonult Egyiptomba s a világtörténelem legdicsőségeiből harcait vívta meg. Az ő halála után a birodalom szétesett. Krisztus előtt 146-ban római tartomány lett. Amikor a római birodalom ketté vált, Macedónia a kelet-római császárság védnöksége alá került. A népvándorlás korában szláv törzsek telepedtek le Macedóniában, amely Nagy Simon bolgár cár (893—927) uralkodása óta Bulgáriához tartozik. A macedonok elszlávosodtak, a bolgárok kultúrkörébe kerültek és a bolgárok nyelvét beszélik. Bulgáriával együtt Bizánc (1019—1186), majd ennek bukása után török uralom alá került Macedónia. Majd Dusán cár hódította meg, de a szerb uralom Dusán cár halála után megszűnt. Macedónia sohasem tartozott az ipeki patriarchátus alá, hanem a bolgár jellegű ohridai érsekséghez, ennek meg-

szűnése után (1767) a konstantinápolyi patriarchátus alá jutott. 1870-ben állították fel a bolgár exarchatust s Macedónia is ez alá tartozik. Idetartozott akkor is, amikor Bulgária felszabadult a török uralom alól.

A san-stefanoi békében (1878) Bulgária megkapta Macedónia nagyobb részét, de a berlini kongresszus vissza adta Törökországnak. A második Balkán-háborút befejező bukaresti békében (1913) Macedónia nagyobb részét Szerbia és Görögország szerezték meg. Az 1914—18-as világháború után a neuillyi szerződéssel Bulgáriát szörnyen megcsonkították, Macedóniának csak igen kicsiny részét tarthatta meg, a nagyobb részt Szerbiához és Görögországhoz csatolták. Azóta Macedónia Európa viharsarka lett s a macedón-kérdéstől visszhangzott a világ.

8. A Jugoszláviához csatolt magyar területek.

A trianoni békediktátum Magyarország testéből öt területrészt szakított le és csatolt Jugoszláviához. Ezek a területek a következők:

1. A Duna, Tisza és Maros folyók által határolt terület részben: Torontál vármegye, továbbá a Temes vármegyéből és Krassó-Szörény vármegyéből kihasított rész. Ezt a területet a XVIII. század elejétől általában Bánságnak is nevezik.

2. A Duna és a Tisza közén Bács-Bodrog vármegye.

3. A Duna és a Dráva szögében Baranya vármegye délkeleti része.

4. A Duna és a Dráva szögében az ú. n. Muraköz, amely területet Zala vármegyéből szakítottak le.

5. A Muravidék (a Murától északra), amelyet Vendvidéknek is neveznek. Ezt a területet Zala vármegyéből és Vas vármegyéből hasították ki.

A felsorolt területek már a honfoglalás idején Magyarországhoz tartoztak, sőt a legmagyarabb területek voltak s az is bizonyos, hogy ebben az időben ezeken a területeken szerbek nem éltek.

A Bánság. *Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyékben* kizárólagosan magyar uralom alakult ki. Már Árpádházi királyaink nagy gondot fordítottak ezeknek a vármegyéknek a védelmére és egymásután építettek várakat, erődöket s maga Szent István kulturális központtá is tette, megszervezte a csanádi püspökséget, amelynek Szent Gellért volt az első püspöke.

A tatárok betörése igen nagy pusztítást végzett eme vármegyékben is. Ekkor kezdtek a románok Olténiából beszivárogni a Szörénységbe s ekkor telepedtek le a kunok is. A románok és a szerbek nagyobbarányú betelepődése a XIV. század végén indult meg, amikor a törökök előnyomulása elől északra húzódtak. Oklevelek által kimutatható, hogy az első szerb település Magyarországon a kevevári volt, közvetlenül az Al-Duna mentén. A letelepülő szerbek és románok természetesen beilleszkedtek a magyar állam keretébe. Az egyre ismétlődő török betörések következtében a magyar lakosság állandóan fogyott, a kipusztult vagy északra húzódó magyarság helyét ismételten a szerbek és a románok foglalták el.

1552-ben esett el Temesvár, amelyet a hős Losonczy István védett, a törökök megszállták a három folyó által határolt területet és megszervezték a temesvári pasalikot. A három vármegyében ekkor már nagyobb számban éltek a románok és a szerbek s ez utóbbiak letelepedtek Bács-Bodrog vármegyében is és innen átszivárogtak a Dunán át Baranya, Tolna és Fejér vármegyékbe, sőt a Tiszamentén egészen fel Szolnokig. Nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy a török hódoltság ideje alatt e vidék szerb lakossága nagyszámú lett volna. Az általuk lakott községek legfeljebb 100—200 főből álló, apró telepek voltak és többnyire ideiglenesek, mert a lakosság — a folytonos háborúskodás miatt — helyét állandóan változtatta. Számuk egész Magyarországon (tehát nemcsak Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területén) a XVII. században nem becsülhető többre, mint 40—50.000-re.

A szerbek Magyarországon igen kedvezően helyezkedtek el, a magyar törvények már a XV. században biztosí-

tották részükre a vallás gyakorlásának a szabadságát. A törökök csak a magyarok ellen harcoltak, viszont a szerb bevándorlókkal szemben elnéző magatartást tanúsítottak, sőt támogatták őket. A török uralom alatt több szerb püspökség létesült, köztük a temesvári püspökség is.

Az 1683-tól 1699-ig tartó felszabadító háborúk idején a magyar királyok is igénybe vették a szerbek támogatását. I. Lipót (1657—1705) 1690 augusztus 20-án szerződést kötött Csernolyevics III. Arzen ipeki görög keleti szerb patriarchával a törökök ellen. Lipótnak, aki ekkor már kezében tartotta Szerbia, Románia és Bolgárország nagy részét, az volt a célja, hogy a törököt egészen kiveri Európából. Ezért vette igénybe a szerbek segítségét. A segítség ellenében Csernolyevics patriarcha biztosította magának, hogy ő mindenütt, ahol a császár birodalmában szerbek laknak, azoknak előljárója lehessen. A szerződés megkötése után — rövid idő múlva — Lipót seregeinek a török birodalomból ki kellett vonulniuk s velők együtt Csernolyevics patriarchának is a maga 36—40.000 családot kitevő híveivel együtt. A szerbek tömeges bevándorlása tehát 1690-ben történt s így a magyarországi szerbek, legalább is 80%-ban, 200 esztendőnél nem sokkal régibb lakosai Magyarországnak. A Csernolyevics Arzen patriarcha vezetése alatt beköltözött szerbek a Duna és Tisza közén és kis részben a Dunántúl telepedtek le. Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyékben nem telepedtek le, mert ez a terület csak 1718-ban, a pozsareváci békében szabadult fel a török uralom alól.

A törökök kiverése után, 1718-ban Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyéket a bécsi császári udvar nem csatolta vissza az anyaországhoz, hanem egy osztrák generális kormányzása alá helyezte, aki csak az osztrák, úgynevezett udvari haditanácsnak s nem a magyar kormánynak volt felelős. A nyolc török szandzsákból 13 osztrák katonai kerületet létesítettek, mindegyiknek az élén egy osztrák „Verwalter“ állt. Ez volt a „Landes-Administration des Temesvárer Banats“ s innen származik a Bánát elnevezés eredete. Helyes magyar elnevezése azonban Bánság.

Ez a terület a török uralom alatt nagyon sokat szenvedett és majdnem teljesen elpusztult. A Bánságban a középkorban 56 vár, 44 város és 1.727 falu volt, lakosságuk tiszta magyar. Az 1717-ben végrehajtott népszámlálás viszont 663 kipusztult faluról számol be, amelyekben szerb és román bevándorlók húzódtak meg. (Horváth Jenő: „The Banat“.)

A török hódoltság után az elűzött magyarok hiába vártak az engedélyre, hogy visszatérhessenek régi otthonaikba. Az osztrák katonai tartományba tilos volt a magyaroknak hazatérni. Ezzel szemben a szerbek és a románok megtarthatták lakóhelyüket és földjüket és ugyanolyan jogokban részesültek, mint a török uralom alatti időkben.

A marosparti Egres község 1179-ben tiszta magyar volt, a török uralom alatt hamarosan szerb, majd később román lett. Nagyszentmiklós a XIV. században tiszta magyar volt, viszont 1557—58-ban csak 30 szerb család élt a városban. Valkány magyar községet 1736-ban az osztrák tisztségviselők a román bevándorlóknak adták. A XI. században Nagykökénd néven ismert magyar községből a XVIII. században a szerb Nagykikinda lett. Hosszú a sora még ama községeknek és városoknak, amelyek valamikor magyarok voltak, de a körülmények folytán idővel szerbekké vagy románokká lettek.

Lipót császár és magyar király 1691-ben kiváltságlevelét adott Csernolyevics patriarchának, amely igen kedvező volt a szerbekre nézve. Igaz ugyan, hogy eme kiváltságlevél egyik pontja megállapítja azt, hogy, ha a császár győz, a szerbeket visszatelepíti régi hazájukba. A kiváltságlevélből tehát megállapítható, hogy a szerbek mint vendégek és nem mint végleges települők jöttek Magyarországra.

A Bánság felszabadulása után az osztrák császári ház ezen a területen is a szerbeknek és a románoknak kedvezett. E tartományt Ausztria számára akarta biztosítani, ezért megakadályozta, hogy a török uralom alatt kiűldözött lakosság ide visszatérjen, ellenben elősegítette a németek bevándorlását, a szerb és a román lakosságot pedig osztrák katonai alakulatokba szervezték be. Ez volt a

„katonai határőrvidéknek“ eredete, amely a bécsi kormány közvetlen fennhatósága alá tartozott.

A XVIII. században természetesen felmerült az a kívánság, hogy a Bánságot az anyaországhoz visszacsatolják. Mária Terézia 1771-ben kiadta a „Regulamentum Illyricae Nationis“ című szabályzatot, amely határozottan elrendelte, hogy a szerb határőrök a katonai hatóságoktól, a többiek pedig polgári ügyekben a megyei és földesúri hatóságoktól függjenek. Ugyancsak Mária Terézia teljesítette a magyarok jogos kívánságát és a Bánságot visszacsatolta az anyaországhoz. 1778-ban a magyar királyi kormánybiztos ünnepélyesen bevonult Temesvárra.

Azonban a különféle kedvezésekben részesülő szerbek tovább nyugtalankodtak; elhatározták, hogy területi autonómiát kérnek és 1790-ben szerb nemzeti tanácsot hívtak össze Temesvárra, hogy formába öntsék kérésüket és eljuttassák a királyhoz. Az elnöklő osztrák generálisnak nem tetszett a szerb vajdaság felállításának a terve. Maguk a szerb delegátusok sem voltak egy véleményen és egyikük, Tököli Sándor ama véleményének adott kifejezést, hogy ez a lépés nagy hálátlanság lenne a magyarokkal szemben, akik a szerbeknek menedéket adtak. A petíciót azonban mégis átnyújtották a generálisnak, de a bécsi udvar visszautasította. 1790—91-ben a magyar országgyűlés szabad vallásgyakorlatot adott a szerb egyháznak, a patriarchának és a szerb püspököknek a magyar parlamentben helyet biztosított, tehát a szerbek elismert képviselőihez jutottak.

Az 1848-as idők nagy változásokat hoztak a Bánság életébe. Az osztrák kormány megnyerte a szerbek segítségét a magyar szabadságharc ellen azért, hogy területi autonómiát ígért nekik. S mindez akkor történt, amikor május 7-én a magyar kormány a katonai határőrvidéket feloszlatta.

A szerbek 1848 május 13-án tartották meg Karlócán a maguk nemzeti gyűlését. E gyűlésen kimondották, hogy a szerb nemzet az osztrák ház és a magyar korona alatt politikailag szabad és független nemzetet alkot. A maga

területén, mely áll a mai Bács-Bodrog vármegyéből, a pétervárad ezred kerületéből, a volt temesi bánságból, Szerém megyéből és Baranyából, egy autonóm szerb vajdaságot alkot. Egyelőre a vajdaság ügyeit egy 48 tagú nemzeti bizottság intézi. A szerb egyház önálló és független patriarchátust alkot. Rajacsics érseket patriarchává, Suplikács Istvánt pedig szerb vajdává választották.

A magyar kormánynak, illetőleg a magyar nemzetnek álláspontját e nemzetiségi követelésekkel szemben 1848 augusztus 26-án Kossuth Lajos fejtette ki szabatosan abban a beszédében, amelyet a nemzetiségi kívánságok tekintetbevételének ügyében mondott. Kossuth e beszédében kijelentette, hogy ő a polgári egyenlőség eszméjének a híve és ennél fogva azt kívánja, hogy a hazának minden polgára nyelv- és vallásbeli különbség nélkül élvezzen minden jogot és szabadságot. Azt azonban nem fogadhatja el, hogy az államban az egyes nemzetiségek területeik szerint autonóm politikai egységekké szervezkedjenek, mert ez az ország egységének felforgatására vezető gondolat. Magyarországon az ország minden népfiának boldogulására csak egy út van: az, hogy senki se gondolkozzék oly lépésről, mely azt foglalná magában, hogy Magyarország nem *egy* status, hanem abban a külön népfajok külön statust követelhetnek maguknak, mert ezen az alapon szétbomlik Magyarország. E feltétel mellett hajlandó készségesen mindent megadni, ami az egyes nemzetiségek kulturális, nyelvi és nemzeti szabad fejlődését biztosítja mind az egyházi és iskolai, mind a községi és törvényhatósági élet keretében.

Kossuth Lajossal szemben Ferenc József császár pápens-levelet adott és beleegyezett a szerb vajdaság felállításába az osztrák kormány fennhatósága alatt. Nagy volt azonban a kiábrándulás akkor, amikor a Vajdaság osztrák generális kormányzója tiszta német adminisztrációt vezetett be, azzal a megokolással, hogy a szerbek kisebbségben vannak. Természetesen erre a szerbek ismét a magyarok mellé álltak. Az új helyzet tehát egyszersmind új elégedetlenséget teremtett.

A románok is szervezkedtek. 1848 június 27-én Lugoson gyűlést tartottak, amelyen azt követelték, hogy a románság szabaduljon fel a szerb egyházi igazgatás alól. Ez 1868-ban meg is történt a IX. törvénycikkkel, amely lehetővé tette az autonóm román nemzeti egyház megszervezését.

A német közigazgatással való elégedetlenség lassan a Vajdaság feloszlására vezetett. 1872-ben a katonai hatóságokat mindenütt polgári hatóságokkal helyettesítették s a tisztviselőket a lakosság választotta. 1873-ban végképpen megszüntették a vajdaságot s ekkor történt meg Krassó és Szörény megyék egyesítése.

1868-ban a magyar nemzetiségi törvény egyenlő jogokat biztosított a magyar állam minden alattvalójának (1868. XLIV. t.-c.). E törvény bevezetésében azt mondja, hogy Magyarországnak minden polgára, tartozzék bármely nemzetiséghez, az alkotmány alapelveinek megfelelően politikai tekintetben egyenjogú tagja az egységes és oszthatatlan magyar nemzetnek. Ez az egyenjogúság csak annyiban alkothatja különös intézkedések tárgyát, amennyiben ezt az országban beszélt nyelvek hivatalos használata az ország kormányzásában, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban megkívánják.

A különböző nyelvek hivatalos használatára vonatkozóan e törvény szerint a következő rendelkezések érvényesek:

a magyar állam hivatalos nyelve a magyar. Bár a törvényhozás nyelve is kizárólagosan a magyar és a törvények is magyar nyelven hozatnak, de azért e törvények hiteles fordításban az országban használatos többi nyelven is közzétételnek.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei magyar nyelven szerkesztendők, de emellett más nyelven is szerkeszthetők, ha a törvényhatósági képviselők egyötöde kívánja. A törvényhatóságok gyűlésein azok, kiknek a magyar nem anyanyelvük, anyanyelvükön beszélhetnek. A törvényhatóságok az ország kormányához intézendő fölterjesztéseikben a magyar nyelv mellett hasábosan bármelyik

jegyzőkönyvi nyelvüket használhatják. Egymáshoz intézendő átirataikban tetszés szerint használhatják az állam nyelvét, vagy saját jegyzőkönyvi nyelvüket. A törvényhatósági tisztviselők a maguk területén, amennyire lehetséges, a községekkel, intézetekkel, magánosokkal és egyesületekkel szemben azok nyelvét használhatják.

Az egyesek a bíróságoknál minden olyan ügyben, amelyben ügyvédi képviselet nem kötelező, saját nyelvüket használhatják. A kormány által felállítandó felsőbb bíróságok nyelve azonban kizárólag a magyar.

Az egyes egyházközségek, figyelembevée felsőbb egyházi hatóságaik törvény által biztosított jogait, anyakönyveik és belső ügyvitelük nyelvét maguk határozhatják meg, valamint iskoláikban is a tanítás nyelvét az oktatásügyi törvényekben megállapított határon belül szintén maguk állapítják meg. A magasabb egyházi hatóságok a kormánnyal magyar nyelven érintkeznek, de hasábosan saját nyelvüket használhatják. A kormány által felállított iskolák nyelvét a kormány állapítja meg, de azért gondoskodni tartozik arról, hogy az általa fenntartott azon iskolákban, amelyek a nemzetiségek által nagyobb számban lakott területeken vannak, mindenki saját anyanyelvén is kiképezhesse magát egészen addig a fokig, ahol már a felsőbb egyetemi oktatás kezdődik. Az egyetemi oktatás nyelve a magyar, de az egyes nemzetiségek nyelvének és irodalmának számára az egyetemen, ha eddig nem volna, tanszék állítandó fel.

A községi tisztviselők a község lakosaival szemben hivatalos ügyekben tartoznak a község nyelvét használni. A községek a maguk törvényhatóságához vagy a kormányhoz intézett beadványaikban vagy az állam nyelvét, vagy pedig saját jegyzőkönyvi nyelvüket használhatják. A községi vagy egyházi gyűléseken mindenki akadálytalanul használhatja saját anyanyelvét.

Minden állampolgár, minden község, egyház jogosítva van arra, hogy saját anyagi erejével iskolát, vagy más egyéb közművelődési intézetet állítson fel, természetesen az állam ellenőrzése mellett és az állam iskolai törvé-

nyeinek tiszteletben tartásával. Az iskola, vagy közművelődési intézet nyelvét a fenntartó állapítja meg.

A tisztviselők alkalmazásában jövőre irányadó szempont a képesség. Nemzetisége senkit sem akadályozhat meg abban, hogy bármilyen hivatalra kineveztessek, vagy bárminő köztisztviselői rangot elérhessen, sőt a kormány gondoskodni tartozik, hogy a nemzetiségek közül képeségeik és nyelvismereteik szerint vármegyei főispánok is neveztessenek ki.

Ennél méltányosabb nemzetiségi törvényt a világ egyetlenegy államában sem hoztak. Hogy a magyarországi nemzetiségek e törvény alapján milyen eredményeket értek el kultúrájuk fejlesztésében, erről tanulmányunk egyik későbbi fejezetében számolunk be.

Az 1867-ben Ausztria és Magyarország között létrejött kiegyezés, majd az 1868-ban megalkotott nemzetiségi törvény után nyugalmi helyzet állt be. Ez azonban nem sokáig tartott. Szerbiában 1903-ban lépett trónra Kara-gyorgyevecs Péter, aki programjává tette a nagyszerb gondolat megvalósítását: valamennyi szerb egyesítését. A hirhedt „Fekete kéz” megindította a maga harcát, orosz támogatással széleskörű szerb propaganda indult meg a Monarchia délszláv lakta részein. Az Ausztria-Magyarország szétrobbantására irányuló orosz-szerb törekvés végül is az 1914-es világháborúhoz vezetett. Ez sorsdöntő volt a Bánság lakosságára nézve, egyszerre két balkáni nép: a szerb és a román is szemet vetett a Bánságra. A szlávok a Bánságot Szerbia részére követelték, de ezt az antant-hatalmak 1916-ban, titkos szerződésben, Romániának ígérték. A Bánságot 1918-ban szerbek szállták meg és hatalmukban tartották addig, amíg a békeszerződések értelmében meg nem kellett osztaniok Romániával.

Bácska (Bács-Bodrog vármegye) dúsan termő területe a Duna és a Tisza közén terül el, északon Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyével és Csongrád vármegyével határos. Ezt a területet a honfoglalás idején a honfoglaló magyarok Botond-törzse szállta meg és vette birtokba. A vármegye

nemzetségi megszállás alá nem került részeit tette királyi birtokká Szent István, ezekből alapított királyi birtokokat s adományozott nagykiterjedésű egyházi és magánbirtokokat. Királyi várak voltak: Bács és Bodrog vár, egyházi adományok pedig az egy időben Bácsban is székelő kalocsai püspökség. Bács és Bodrog várból alakultak a XIII. században Bács és Bodrog vármegyék. Ezt a virágzó, tiszta magyar vidéket IV. Béla alatt a tatárok dúlták fel, de ezt hamar kiheverték.

Kisebb arányú szerb bevándorlással már a XV. században találkozunk, azonban Bács és Bodrog vármegyékben a mohácsi csatavesztés előtt 12 vár, 28 mezőváros és 500 község volt, amelyek közül csak 35-ben laktak szerbek, a lakosságnak tehát 95%-a tiszta magyar volt.

A törökök Bács és Bodrog vármegyéket aránylag rövid idő alatt felperzselték, elpusztították és a lakosságot annyira kiirtották, hogy az eredeti lakosságnak alig 10%-a maradt meg. Buda eleste után mind a két vármegye török uralom alá került és a budai pasalikhoz tartozott. A török uralom alatt a fejlett mezőgazdasági élet megszűnt, a lakosság nagyjából csak állattenyésztéssel foglalkozott s ez a magas kultúrájú terület elmocsarasodott és kietlen pusztává változott.

A felszabadító háború alatt (1683—1699) a török és a császári seregek ismételten végig sepertek a két vármegye területén. 1686-ban Barkóczy Ferenc Zentánál verte meg a török hadsereget. Buda visszafoglalása után a keresztény hadsereg Szegedig és Pécsig vonult előre és mindkét várost elfoglalta. 1687-ben Lotharingiai Károly herceg mért a törökökre döntő csapást. A török ereje megtört, egymásután vesztette el Eszéket, Nándorfehérvárt (Belgrád), Nist és Viddint. 1691-ben Bádeni Lajos Zalánkeménél semmisítette meg a nagyvezír seregét. 1697-ben Musztafa szultán maga indult Magyarország visszafoglalására, azonban Zentánál Szavoyai Jenő herceg döntően megverte. A megtört szultán békét kért. Létrejött a karlócai béke (1699-ben), amelynek értelmében a szultán lemondott Magyarországról a Temesköznek és a Szerémség

egy részének a kivételével. Bács és Bodrog vármegyék tehát végleg felszabadultak a török hódoltság alól.

A bécsi udvar ezt a területet úgy kezelte, mint meghódított tartományt, a kiüldözött magyar lakosságot nem engedte visszatérni birtokára, ellenben felállította az újszerzeményi bizottságot (*neoacquistica commissio*). Ez a bizottság a régi magyar földtulajdonosokat igazolta és csak az kapta vissza a birtokát, aki oklevelet tudott felmutatni. Ezt kevesen tehették meg, mert a török pusztítások alatt az oklevelek megsemmisültek. Idegen nemzetiségűeknek viszont ingyen adtak birtokot. 1690-ben telepedtek le a két vármegye területén a szerbek is Csernolyevics III. Arzen patriarcha vezetése alatt.

III. Károly egyesítette Bodrog vármegyét Bács vármegyével. A felszabadító háború után a vármegye egy részén a tiszai és dunai határőrvidéket szervezték meg. A XVIII. század közepén, a magyar országgyűlés sürgetésére, Mária Terézia megszüntette a tiszai határőrvidéket, de ugyanakkor a Tisza-Duna szögben kihasították a vármegye testéből a Csajkás-kerületet (1750) s ezt csak 1873-ban csatolták vissza a vármegyéhez.

Időközben a magyarok háttérbe szorításával állandóan folyt az idegen nemzetiségek: szerbek és németek betelepítése. A szerbek betelepítése sem nemzeti, sem kulturális, sem gazdasági szempontból nem volt kívánatos, mert megbízhatatlan, munkakerülő és kultúrálatlan balkáni népség volt. A németek betelepítése, bár a magyarság háttérbe szorítását jelentette, mégsem volt annyira aggasztó, mert értettek a földműveléshez, kultúrájukkal és életmódjukkal közelebb estek a magyar életformához. A bécsi udvar által támasztott minden nehézség ellenére is a magyar telepesek száma mégis emelkedett, a magyar főurak magyarokat vittek birtokaikra, a városokba pedig a magyar polgári elemek tömegesen tértek vissza s így Zenta, Zombor, Újvidék és Szabadka magyar lakossága állandóan emelkedett. A XIX. században a magyar kultúra és a magyar gazdasági élet fejlettsége fokozatosan tért hódított. Magyar tudás és magyar munkáskezek csapolták le a mo-

csarokat. A Ferenc-csatornát is két zseniális magyar mérnök, a Kiss-testvérek tervezték. A magyar kultúra tette Bácskát az egész világon ismert mezőgazdasági kultúrterületté, Magyarország éléskamrájává.

Az 1848-as magyar szabadságharcban a bécsi kamarilla a bácskai szerbeket a magyarok ellen állította csatasorba s Ferenc József teljesítette a szerbek követelését, Bácskából és Bánságból szerb vajdaságot szervezett. A magyar honvédek a szabadságharc alatt fellázadt szerbeket Szenttamásnál és Hegyesnél megverték.

1860-ban Bácska visszakerült az anyaországhoz. A kiegyezés után Bácskában lendületes élet indult meg és a lakosság nemzetiségre való tekintet nélkül kultúrában és vagyonosodásban egyaránt nagy lépésekkel haladt előre.

1918-ban összeomlott a Monarchia és ekkor szerb csapatok szállták meg egész Bács-Bodrog vármegyét. A trianoni békediktátum a vármegye négyötödrészét Jugoszláviának ítélte oda, 8.150.50 négyzetkilométer területtel s csak egyötöd maradt meg az anyaországnál. A szerbek a trianoni békediktátum után Baját és környékét kiürítették. 1941 április havában a magyar honvédek egész Bácskát visszafoglalták.

Baranya vármegyéből 1.143.75 négyzetkilométer területet csatolt a trianoni békediktátum Jugoszláviához, kizárólag azért, hogy katonai hídfő-állása legyen Nyugat-Magyarországon. Baranya vármegyét is már a honfoglalás kezdetén elfoglalták a magyarok. Szent István Pécssett püspökséget alapított. Eszékről fontos közlekedési út vezetett Baranya vármegyén át Budára s ez a körülmény nagyon fellendítette a vármegye gazdasági életét. Fontos kultúrközpont is volt; Nagy Lajos magyar király Pécssett alapította 1367-ben az első magyar egyetemet. Mátyás király korában 920 virágzó község és 540 birtokos volt a vármegye területén. 1526-ban a törökök Pécsset is elfoglalták és azt az egész vármegyével a kanizsai pasalikhoz csatolták. A vármegye 1689-ben szabadult fel a török uralom alól. A török uralom alatt a magyar lakosság nagyon meggyé-
rült és a kipusztult területekre bonyevácok, sokácok és

szerbek telepedtek le. A törökök kiverése után I. Lipót németeket telepített le a vármegye területére.

Az 1914—18-as világháború végén, 1918 november első napjaiban a szerbek megszállták Baranya vármegye nagy részét és elfoglalták Pécs városát is. A személy- és vagyonbiztonság megszűnt és a magyarságnak a legszörnyűbb atrocitásokat kellett elszenvednie. A békekonferencia 1919 február 26-án állapította meg a határokat Magyarország és Jugoszlávia között. Ennek értelmében a szerbeknek ki kellett üríteniök Pécsét, Mohácsot és általában Baranya nagy részét, de a szerbek még akkor sem tettek eleget a békekonferencia határozatának, amikor Magyarország 1920 június 4-én a trianoni parancsbékét aláírta. Közel két és háromnegyed évig tartott a jugoszlávok garázdálkodása Pécsen és Baranyában, amikor 1921 augusztus havában a nagy antant végre elrendelte Pécs és Baranya kiürítését. A magyar honvédek augusztus 21-én vonultak be Pécsre. A vármegye délkeleti része 1941 április havában szabaddult fel.

Muraköz Magyarország délnyugati részén, a Dráva és a Mura folyók közt, valamint a stájer és a muraközi hegyek lábainál folydogáló két patak által határolt területen fekszik. A honfoglalás idején (lásd: Muravölgyi J.: „Muraköz és a horvátok” című munkáját) a Dráva, Mura és a Rába közt fekvő Avargyűrűben, tehát Muraközben is a pannon-avar-szlavon nép egyik töredéke élt, a Muraközben azonban csak kisebb számban, mert ez a terület az avarok idejében s még később is, úgyszólván lakatlan terület volt. Muraköz belső része, az évről-évre többször kiáradt Mura s Dráva folyók és a Ternava patak által táplált mélyebb fekvésű, ingoványos, berkes, erdős terület, nem volt alkalmas a letelepedésre és a művelésre. Muraközt lassanként annak magyar s egyes időszakokban német urai a későbbi évszázadokban népesítették be újra saját magyar, német és szlavon harcosaikkal, jobbágyaikkal, kiknek segítségével a vizeket levezették s az ingoványos és erdős területet művelhetővé tették. Voltak századok, amikor Muraközben a magyar lakosság volt többségben. A XVI.

században például a községeknek és lelkészeknek következő magyar neveivel találkozunk: Csáktornya, Stridó, Belica, Nedőce, Kotori, Szerdahely, Újudvar, Légrád, Sze-nice, Perlak, Szentmihály, Szentgyörgy, Hódos, stb., stb. Az akkori muraközi lelkészek nevei: Forgács, Kanisay, Sutták, Harcán, Dubinszky, Lenthi, Horváth, Vimicsay, Serény, Kálmántsei, Schemtei, Somogyváry, stb.

A törökök által szorongatott Dráván- és Szávántúli szlapon nép később, de főleg a Zrinyiek idejében, oly nagy számmal telepedett meg Muraközben, hogy számbeli erejénél fogva Muraköz magyar és német lakosságát nagyobb-részt magába olvasztotta. Viszont az évszázadok óta Mura-közben élő nagyszámú magyar lakosság is rányomta nyelvi és néprajzi sajátosságait a Muraközben lakó és az újabban bevándorolt szlapon lakosságra. Érthető tehát, hogy Muraköznek évszázadok folyamán eggyéfort s nyelvében, szokásaiban eggyé lett lakossága ma sem tartja magát sem horvátnak, sem szlavonnak, sem magyarnak, sem németnek, hanem muraközinek. A muraközi nép most is a magyar, német, és latin szavakkal erősen vegyített régi muraközi szlapon nyelven beszél.

Muraköz sem a honfoglalás előtt, sem azután nem tar-tozott a régebben Szlavoniának és Tótországnak, majd ké-sőbb Horvátországnak nevezett Dráva-Száva közéhez. A Dráva mindenkor határfolyó volt Magyarország és a régi Szlavoniának, később Horvátországnak nevezett Dráva-Száva közt fekvő terület között. Még a jugoszláv historiku-sok sem vitatják azt, hogy Muraköz a török előnyomulásáig mindig Magyarországhoz tartozott.

Az 1848—49-i szabadságharc szomorú vége után Jela-csics horvát bán arra kérte a bécsi udvart, hogy a Muraközt, ahová a horvátok 1848-ban betörték, hagyják meg Horvát-országnak. A bécsi minisztertanács 1849 december hó 19-én tartott ülésén kimondta, hogy Muraköz ideiglenesen hagyas-sék a horvátok kezén addig, amíg ebben a kérdésben az arra hivatott törvényhozás dönt. Tehát sem a császár, sem pedig a bécsi kormány még a magyarok leverése után sem tartották megengedhetőnek, hogy Magyarország testéből a

horvátok kérésére véglegesen kiszakítsák Muraközt. A fentemlített bécsi minisztertanácsi határozat 8.434/1849. szám alatt lett iktatva. 1860-ban, mikor az önkényuralom megszűnt és a vármegyék ismét maguk választották tiszttviselőiket, Varasd vármegye Muraköz részére nem akart tiszttviselőket választani. Ezt Varasd megye azzal indokolta meg, hogy „Muraköz eddig nem tartozott törvényesen Horvátországhoz“. Muraköz részére Zala vármegye választotta meg 1861 február 15-én Zalaegerszegen megtartott közgyűlésén a tiszttviselői kart. Tehát az a vármegye adta Muraköznek a tiszttviselői kart, amely vármegyéhez Muraköz ezer éven keresztül tartozott.

Deák Ferenc, a nagy magyar államférfiú egy zágráb-megyei körlevélre válaszolva, 1861-ben a következőket mondotta: „Semmiől ki nem tűnik, hogy Horvátország Muraközt a régebbi korban valósággal bírta volna, de az kétségtelen, hogy századok óta Magyarországhoz tartozott, amint ezt Horvátország is elismeri. Ezen közelebb lefolyt századok alatt Horvátországnak elég alkalma lett volna Muraközre nézve követelését érvényesíteni, vagy az országgyűlésen, vagy a fejedelem előtt, de ezt sohasem cselekedte, sőt ilyen követeléssel az országgyűlésen elő sem állott, hanem Magyarországnak s illetőleg Zala megyének Muraköz fölötti törvényhatóságát mindig respektálta. Ily birtoklás fontosabb-e, vagy azon 12 esztendő (1849—1861), mit Zágráb megye fölemlít?“

Deák Ferencnek ez a válasza is világosan igazolja és bizonyítja, hogy Muraköz mindig Magyarországhoz, illetőleg Zala vármegyéhez tartozott. Ennek ellenére 1918. évi november 3-án, az általános fegyverletétellel járó zűrzavar idejében, a Varasd környékén összeverődött jugoszláv katonaság megkísérelte, hogy a varasdi Dráva-hídnál a Muraközbe betörjön, ami azonban nem sikerült nekik, mert a felfegyverzett muraközi lakosok — némi magyar katonai támogatással — a jugoszlávokat a Muraközből kiverték.

Az 1918. november 13-i belgrádi „katonai egyezmény“ Magyarország és a megalakuló S. H. S. állam között a Dráva folyót jelölte ki demarkációs vonalul. A jugoszlávok

ezt a szerződést megszegték. 1918 december 24-én jugoszláv csapatok átlépték a Dráva folyót, bevonultak Csáktornyára és az egész Muraközt megszállták.

Muraköz népe a 22 esztendőös jugoszláv uralom alatt is fenntartotta kapcsolatait Zala vármegyével és az ezeréves magyar hazával s ezt nemcsak azért tette, mert lelkileg mindig ide tartozott, hanem elsősorban azért, mert gazdasági kapcsolatai elválaszthatatlanok Zala vármegyétől. Több mint 10.000 olyan muraközi birtokos van, akiknek szőlő- és egyéb birtokai Zala vármegyében vannak, de más gazdasági érdekek is Zala vármegyéhez fűzik a muraközi lakosságot. Muraköz 1941 április havában felszabadult a jugoszláv uralom alól.

A Muravidék (Prekomurje) a Mura és a Rába folyó között fekvő terület, amelyet vend lakosságáról Vendvidéknek is neveznek. Ezt a területet a trianoni békediktátum Zala vármegyéből és Vas vármegyéből hasította ki. E terület (lásd: Mikola Sándor: „A vendség multja és jelene“ című munkáját) Szent István király óta Magyarország integráns részét alkotta. Néprajzi szempontból sohasem volt egységes, mert a magyarok és vendek kezdettől fogva összekeveredten laktak rajta. Az adatok egész sora bizonyítja, hogy a vend nép többsége már a XIII. századtól kezdve tudott magyarul és szellemi élete magyar volt. Ezt bizonyítják a XIV. században épült tótlaki, bántornyai, mártonhelyi, muraszombati templomok és a falaikon ma is látható freskók, amelyek a bibliai jeleneteken kívül a magyar szentek, Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A török hódoltság korában a kanizsai basa magyarnyelvű rendeleteket küldött a vend közösségek elöljáróinak. A reformáció és az ellenreformáció korából fennmaradt egyházi jegyzőkönyvek és iratok bizonyítják, hogy e vidéken a lelkészek magyarul prédikáltak, az egyházi felsőbbbségek az embereket magyar nyelven hallgatták ki, a vend emberek az egyházi gyűléseken magyarul szólaltak fel. A magyar-vend közös életnek legközvetlenebb dokumentumai a családnevek: a vendség jelentékeny részének magyar családneve van. Az egész területen a leggyak-

rabban a Kardos név fordul elő, ami arra mutat, hogy a vendek már az Árpádházi királyok idejében összekeveredtek a határőrökül kirendelt színmagyar emberekkel.

Ennek a területnek a hovatartozandósága ezer éven keresztül soha nem volt vitás. Ennek ellenére a jugoszlávok a monarchia összeomlása után Jurisics kapitány parancsnoksága alatt egy 200 főből álló csapatot állítottak össze, melyet lovassággal, gépfegyverekkel és tüzérséggel láttak el. A csapat 1918 december 26-án tört be a Vendvidékre és másnap ennek főhelyéig, Muraszombatig hatolt előre.

A vend nép azonban titokban megszerveződött és Bednyák Vince vezetése alatt 1919. év január 2-án a kora hajnali órákban megtámadta a jugoszláv csapatokat. Az ütközet Muraszombat város belsejében és közvetlen közelében egészen a délutáni órákig tartott, amikor a kis vend csapatnak sikerült a jugoszláv csapatokat teljesen szétszórni.

A muraszombati csatának megvolt a maga hatása, így a szlovéniai kormány egyik vezetője kijelentette, hogy Jugoszláviának nincs szüksége a Vendvidékre. Ennek a csatának tulajdonítható az is, hogy a Legfőbb Tanács és a Territoriális Kommisszió 1919 május 12-én kelt határozatában a jugoszlávoknak a Vendvidékre vonatkozó kívánságát visszautasította.

Zolger Ivánnak, a párizsi békekonferencia jugoszláv delegátusának egyik nyomtatásban is megjelent iratából pedig megtudtuk, hogy a „Vendvidék sohasem került volna jugoszláv fennhatóság alá, ha a francia delegátusok és szakértők állandóan a jugoszlávok kezére nem jártak volna“ és „ha Tardieu a Legfőbb Tanács határozatait néhányszor a jugoszlávok javára önhatalmúlag el nem csavarta volna“, amely műveleteiért „sokszor igen heves konfliktusba keveredett más nagyhatalmak képviselőivel“. A jugoszláv kormánynak a párizsi békekonferenciára kiküldött hivatalos delegátusa tehát maga írásban bizonyítja, hogy a vendséget a Legfőbb Tanács Magyarországnak ítélte, azonban Tardieu ezt a határozatot önhatalmúlag megváltoztatta és úgy fogalmazta meg, hogy a vendség Jugoszláviához csatoltassék. A jugoszlávok így hamis úton enge-

délyt kaptak a Vendvidék megszállására s ez 1919 augusztus 12-én történt meg.

A jugoszláv uralom harmadik évében, 1921 szeptember 19-én és 20-án az egész vend nép magyar zászlókkal és magyar kokárdákkal fölvonult az útvonalra, amelyen a Határmegállapító Bizottság autói átvonultak. Az autósor sok helyen megállították, elénekelték a Himnusz, éltették Magyarországot és csak azután nyitottak utat. Cree ezredes, a Határmegállapító Bizottság vezetője is megemlékszik a Nagykövetek Tanácsához intézett jelentésében e megrázó erejű tüntetésről. E tüntetések hatása alatt hozta meg a Határmegállapító Bizottság határozatát, amely a vendség számára új határ kitűzést javasolt. A jugoszláv kormány azonban ezt sem fogadta el.

A tüntetéseknek az lett a szomorú következménye, hogy a jugoszláv hatóságok sorbavették a vend községeket és akikre gyanújuk volt: férfiakat, asszonyokat, ifjakat, leányokat elfogtak és börtönbe hurcoltak. Muraszombat és Marburg börtönei és kaszárnyái megteltek az elfogottakkal. A magyar kormány, továbbá Cree ezredes és a Nagykövetek Tanácsa is közbevetette magát kiszabadításuk érdekében.

A rákövetkező években a vend újoncok, amikor jugoszláv ezredektől megkapták a katonai behívójukat, nem oda vonultak be, hanem — átszökve a határon — Körmen-den, Szombathelyen, Zalaegerszegen, Nagykanizsán a magyar csapattesteknél jelentkeztek katonai szolgálatra.

Az Északamerikai Egyesült Államokba kiszakadt vendek is számos jelét adták a Magyarországhoz való ragaszkodásuknak. Gyűléseket tartottak, táviratokkal, memorandumokkal fordultak a Legfőbb Tanácshoz és az USA kormányához, kérve a Vendvidéknek a visszacsatolását Magyarországhoz.

A vend nép, amely a 22 éves jugoszláv uralom alatt is tanújelét adta Magyarországhoz való hűségének, 1941 április havában felszabadult és végre egyesülhetett az anyaországgal.

II. Az illyrizmus és a nagyszerb eszme harca.

A Jugoszláviát alkotó nemzetek és törzsek, országok és tartományok történelmének szemlélete nemcsak azt a megállapításunkat igazolja, hogy ezek évszázadokon keresztül egymás leigázására törekedtek, egymás ellen küzdöttek és a legélesebben szemben álltak, de igazolja azt a megállapításunkat is, hogy ezeknek a nemzeteknek és országoknak, törzseknek és tartományoknak más és más volt a történelmi fejlődése, a vallása, a kultúrája, az életformája és éppen ezért a legnagyobb igazságtalanság és esztelenség volt ezeket a jugoszláv egységbe belekényszeríteni, egy fejlődésképtelen mozaik államot létrehozni. Magának a két legjobban érdekelt népnek, a szerbnek és a horvátnak is egészen ellentétes felfogása volt a délszláv egység megteremtéséről és ez vezetett ahhoz a súlyos történelmi összeütközéshez, amely végeredményben Jugoszlávia és a délszláv egység végleges bukását idézte elő.

Már a középkorban történtek kísérletek a három délszláv nép: a szerb, bosnyák és horvát nép részéről a délszláv egység megteremtésére, de ezek mind uralmi törekvésen épültek fel, fegyverrel akarták azt megvalósítani. Ez a törekvés azonban a maga teljességében egyiknek sem sikerült. A török uralom idején ilyen tervekkel nem foglalkozhattak, nemzeti létük forgott veszedelemben, egyetlen vágyuk volt, hogy ismét szabadok és függetlenek lehessenek. Amikor azután tényleg bekövetkezett a felszabadulásuk és kezdett ismét kibontakozni a délszláv eszme, ez megint a régi formában jelentkezett: a horvátok Nagy-Horvátországról, a szerbek pedig Nagy-Szerbiáról álmo-

doztak. Két eszmeáramlat, két politikai célkitűzés haladt egymás mellett, amelyek sohasem kapcsolódtak össze s csak a Paris-környéki békediktátumok kényszerítették őket átmenetileg egy állam szolgálatába. De itt is külön haladtak, amíg végül végzetesen eltávolodtak egymástól.

Elsőnek a nagyhorvát politikai célkitűzés jelentkezett éspedig az illyrizmus formájában.

Horvátország Magyarországgal úgynevezett társas viszonyban élt. A magyar közjog szerint Horvátország Szent István birodalmának integráns része volt, de nem mint tartomány, hanem mint társország. Ebben a társas viszonyban állott fenn a horvát nemzeti állam, horvát honvédséggel, horvát vezényleti nyelvvel, horvát közigazgatással, külön horvát bánnal, akit a magyar király nevezett ki, horvát száborral, amelynek delegációja a központi magyar parlamentnek is tagja volt. Ebből a társasviszonyból sok közjogi vita keletkezett, mindkét nemzet féltékenyen őrködött a maga alkotmányos jogai felett. Különös bajok a közjogi vitákból nem igen származtak mindaddig, amíg a láthatáron meg nem jelent előbb az illyrizmus gondolata, majd később a jugoszláv gondolat.

Az illyrizmus gondolata a napoleoni időkre nyúlik vissza. Napoleon, hogy gyengítse a gyűlölt Ausztriát és hogy ugyanakkor üssön egyet Itálián, megteremtette a rövidéletű Illyriát, amelynek Krajna, Karinthia, Dalmácia, Isztria és Horvátországból kellett volna állnia. Nagyobára tehát Nagy-Horvátországból állott volna, a mai katolikus és nyugati szellemű déli szlávokból. Napoleon bukása után Metternich minden erővel igyekezett elfojtani az illyrizmusnak még a gondolatát is. Hiábavaló volt azonban ez a törekvése, mert egy gondolatot, egy ideált, különösen, ha az az élő nemzetben, annak öntudatra ébredő szellemébe belekapcsolódott, többé nem igen lehet kiirtani. Le lehet szorítani talán a politika nyílt fórumáról, csendőrré, szuronyokkal, börtönnel, de azért az élni fog, főképpen az intelligencia körében, a magántársaságok meghitt köreiben. Így történt ez az illyrizmus feltámasztott gondolatával is. Ott élt különösen a horvát főurak, nemesek és fő-

papok szalónjaiban és titkos írásaiban. Ezidőben azonban az illyrizmus törekvései még nem igen hatották át a nagy horvát tömegeket. Különben is Horvátország hivatalos nyelve ekkor a latin volt, a magasabb osztályok társalgási nyelve pedig a német. Az illyrizmus nem nagyon tetszett a többi szláv vezetőknek, mert abban latinizmust, római szellemet és katolikus uralmi gondolatot sejtettek. Tény mégis, hogy az illyrizmus volt a horvátok nemzeti öncélúságának az első ébresztője.

Az illyrizmusból tehát megszületett a horvát nemzeti eszme a szlávság hangsúlyával. Amikor 1848-ban érkezett az európai általános forradalmak ideje, ez az illyrizmus, amely eddig csak formátlan nemzeti vágy volt, most — éppen Bécs szítására a magyarok ellen — feltámadt, mint horvát politikai eszme s a magyaroktól független államiságra törekedett. Ausztria idegen segítséggel letiporta a magyar szabadságharcot, azután pedig Bach letiporta az autonóm horvát állameszmét. A horvát nemzeti gondolat mégis megmaradt, de a horvát nemzeti gondolatban a szerbeknek semmiféle hely nem jutott. Jugoszláv eszme ekkor még nem létezett s éppen ezért valótlán az az állítás, hogy az illyrizmus egyben a jugoszlávizmusnak volt az elődje.

Az első komolyabb horvát, aki szláv alapon, de meg nem határozott formában a szerbekkel való egyesülést hirdette, a német nevű Strossmayer, gyakovári püspök volt. Strossmayer gondolt a szerbekkel való egyesülésre és politikai együttműködésre, de olyformán, hogy a szerbeket megnyeri a nyugati kereszténység kultúrájának. Strossmayer terve nem volt gyakorlati jugoszláv programpolitika, hanem szlavofil ábránd. Éppen ezért sem a szerbeknél, sem a horvátoknál nem vert mélyebb gyökeret, a szerbeknél azért nem, mert őket a pravoszláviától akarta elszakítani, a horvátoknál pedig azért, mert túlságosan barátkozott a szerbekkel. A horvátoknál az illyrizmus gondolata inkább csak az irodalom berkeiben és a tudományos körökben élt.

Sztarcsevics Antal volt az, aki a horvát nemzeti törekvéseket politikai és jogi formulákba öntötte. Sztarcsevics teljesen jogászpolitikus volt és kizárólag horvát közjogon alapuló horvát nemzeti politikát ismert el. Ezért nevezte el pártját „horvát jogpártnak“. Sztarcsevics nem szerette a magyarokat, nem szerette az osztrákokat és nem szerette a szerbeket, nem ismerte el a Magyarországgal való történelmi kapcsolatot és a kiegyezést, a múlt jogából csak a Habsburgokat ismerte el legitim horvát királyoknak s egyedül velük volt hajlandó közvetlenül és jogszerűen tárgyalni. Sztarcsevicsnek ez a határozott horvát politikája természetesen meghódította a horvát nép tömegeit és mély-séges hatást gyakorolt a horvát politika későbbi fejlődésére is.

A horvátokat mindig csak a horvát nemzeti politika érdekelte s éppen ezért a szerbekkel való egyesülés gondolata sohasem volt kedves a horvátok előtt. Élt ugyan Horvátországban is a délszláv egységnek bizonyos gondolata, de ez inkább csak az irodalomban található meg és néhány horvát pánszláv álmodozónak az eszméje volt. Gáj Lajos a maga illyrizmusát a délszláv egység jegyében hirdette, politikai pártot is teremtett, de az ő törekvése nem járta át teljesen a horvát nép lelkeségét. Nagy szakadékot alkotott a szerbek és a horvátok között a vallási kérdés is, ugyanis a horvátok meggyőződéses katolikusok, a nyugati latin kultúrának igaz és őszinte zászlóvivői s éppen ezért lelkeségük sohasem fért össze a szerbek bizánci szellemével.

A jugoszláv gondolatnak Horvátországban a terjesztői nem a horvátok, hanem az ottan élő szerbek voltak. Belgrád rendkívül ügyes politikájának volt a következménye, hogy Horvátországban a világháború előtt a szerb-horvát koalíció került uralomra s ezzel megteremtette a szállást a jugoszlávizmus számára. A világháború folyamán azután a föld alatt dolgozó nagyszerb politika megnyert magának egyes horvát politikusokat, akik azután a jugoszláv gondolat támogatására siettek és elősegítették a jugoszláv állam megalakítását. Ezek a horvát politikusok, közöttük dr.

Trumbics Antal, amikor látták, hogy a szerbek nem a délszláv egység, hanem a nagyszerb álom megvalósítására törekszenek, a legélesebben szembefordultak a kétszínű és hamis jugoszlávizmussal. A megtévedt és a félrevezetett horvát politikusok tehát csak nagyon rövid ideig támogatták a jugoszlávizmust, de akkor is azzal a hátsó gondolat-tal, hogy a létesítendő délszláv államban a vezetést ők szerzik meg s ők lesznek annak szellemi irányítói. De nagyon hamar rá kellett arra eszmélniök, hogy reményük alaptalan volt, mert a nagyszerb eszme győzött és nem a délszláv népek egyenjogúságán felépült Délszlávia alakult meg, hanem a nagyszerb törekvéseket segítették uralomra jutni. A rövid ideig tartó együttműködés után tehát megkezdődött a legádázabb küzdelem a horvát és a nagyszerb gondolat között s átmenetileg a nagyszerb gondolat maga alá gyűrte a horvát nemzeti törekvéseket.

A nagyszerb eszme a XIX. század elején született meg és megalapítója a szerb irodalmi reform atyja: Karadzics Vuk volt. (1787—1864). A nagyszerb eszme hívei azt vallják, hogy a Balkánon és a vele határos középeurópai részekben csak egy szláv nemzet lakik: a szerb. Szerbeknek tartják a katolikus horvátokat és a mohamedán bosnyákokat is. A nagyszerb eszme megvalósítása volt a felszabadulás óta Szerbia fő törekvése. A szerbség nem a délszláv egység megvalósítására, hanem a szerb hegemonia kiépítésére törekedett. Komoly formában a nagyszerb gondolat akkor bontakozott ki és akkor kapott szárnyakat, amikor Oroszország Szerbia háta mögé állt és a nagy pánszláv célok megvalósítása érdekében Szerbiában hídfőállást épített ki magának. A pánszlávizmusnak és a nagyszerb törekvéseknek végső célja a Monarchia szétrombolása volt. Mind Oroszország, mind Szerbia tudatában volt annak, hogy a pánszláv, illetőleg a pánszerb törekvéseket csak akkor valósíthatják meg, ha a Monarchiát szétrombolták. Maga Oroszország a háttérben dolgozott és Szerbiát küldte előre, hogy a rombolás munkáját elvégezze. Ez a munka 1903 óta rendkívüli erővel indult meg. Ekkor lépett trónra I. Péter

király, aki politikai programjává tette a nagyszerb gondolat megvalósítását. Két hatalmas segítőtársa volt. Az egyik Nikola Pasics, a jugoszláv állam megteremtője és a nagyszerb gondolat legerősebb harcosa. Pasics ügyes, bár teljesen balkáni diplomata volt, aki a nagyszerb eszmét belekapcsolta az orosz külpolitikába és ilymódon sikerült neki a nagyszerb gondolatot megvalósítani. A másik tényező, amely döntő szerepet játszott a nagyszerb állam megvalósításában, a hírhedt „Fekete kéz” volt. Ez a földalatti forradalmi szervezet 1903 óta agresszív módon lépett fel a szerb politikában. Ez a szervezet, amelyet „Szerbia” című fejezetünkben ismertettünk, állam volt az államban és a maga balkáni módszereivel nemcsak megtestesítette, de végre is hajtotta a nagyszerb célkitűzéseket. Ennek a szervezetnek működése teljesen ellentétben állott az álmodozó horvát illyrizmussal és a horvát nemzeti törekvésekkel. Nem délszláv egységért, hanem Nagy-Szerbiáért küzdött és célját el is érte.

A „Fekete kéz” forradalmi szervezet volt és kimondott feladatának tekintette, hogy a Monarchia romjain az összes szerbeket egyesítse. E cél elérése érdekében összeköttetést teremtett mindazokkal az országokkal, népekkel, egyesületekkel, sőt magánosokkal is, akik barátságos érülettel viseltettek Szerbia és a szerb törekvések iránt. A legfőbb központi igazgatóság székhelye Belgrádban volt, ez hajtotta végre az összes határozatokat és a belgrádi központnak tagjai nemcsak a szerbiai területi szervezetek delegáltjai, de az összes szerb lakta tartományok delegáltjai is, tehát 1. Bosznia-Hercegovina, 2. Montenegró, 3. Ó-Szerbia és Macedónia, 4. Horvátország, Szlavonia és a Szerémség, 5. a Vajdaság (Bácska, Bánság), 6. a tenger mellék kiküldöttjei. A „Fekete kéz” a „Narodna Obrana” keresztül messzire kinyújtotta kezét s a mozgalomnak nemcsak Belgrádban, hanem Zágrábban, Laibachban és Szarajevóban is volt székhelye s emellett igen sok fióktársaságot alakítottak, így Tuzlában, Mosztárban, Trebinjében és Banjalukában. Ezekbe a szervezetekbe nem-

csak az idősebb generációbelieket, hanem még a gimnáziumi tanulókat is beszervezték. Maga Pasics is tudott a „Fekete kéz” működéséről s így bátran elmondhatjuk, hogy egész Szerbia egy egységes forradalmi szervezetet képviselt. A „Fekete kéz” szervezte meg a komitácsi bandákat is, amelyek be-betörték Macedóniába és ezzel kiprovokálták az ú. n. balkáni háborút 1912—13-ban, majd meggyilkolta Ferenc Ferdinándot, kikényszerítette a világháború kitörését és ezzel elősegítette a nagyszerb eszme megvalósítását.

A nagyszerb eszmét tehát nemcsak egyes politikusok, egyes költők és írók szolgálták, mint az illyrizmust, hanem a szerb nép összessége. A nagyszerbség gondolata egészen megszervezte a szerb népet. A „Fekete kéz”-ben és a „Narodna Obrana”-ban ott találjuk a katonatiszteket, de ott találjuk a szerb pópák és tanítók vezérlete mellett a szerb falvak egész népét. A komitácsi szervezetekben legtöbbször a szerb falusi parasztok vitézkedtek, a Szlovenszki Jugban ott találjuk a szerb ifjúságot, kereskedőket, politikusokat és tudósokat, a Szent-Száva egyesület köpenyege alatt pedig a szerb keleti egyház híveit. A nagyszerbség gondolatának forradalmi szelleme tehát a szerb nép összességét megmozgatta, csatasorba állította s ennek az eszmének az ereje vitte be őket az 1914/18-as világháborúba s amikor az S. H. S. állam megalakult, ez a nagyszerű szerb lendület gyűrte maga alá a horvát nemzeti törekvéseket és építette fel Nagy-Szerbiát.

Ennek a nagyszerb szellemnek tehát semmi köze sem volt az illyrizmushoz és a horvát nemzeti törekvésekhez, mindkettőnek más volt a célkitűzése és mások voltak az eszközei s éppen ezért sohasem találkozhattak. Igaz ugyan, hogy Pasics 1917-ben feloszlatta a „Fekete kéz” című szervezetet és annak vezetőit börtönbe vetette, de egyidejűleg megteremtette a „Fehér kéz” nevű szervezetet, amely ugyanazt a forradalmi szellemet képviselte, Zsvikovics tábornok ennek a forradalmi szervezetnek a segítségével kiáltotta ki a diktatúrát, amelynek célja a nagyszerb eszme végleges megerősítése volt, majd 1941-ben a „Fehér kéz”

robbantotta ki a német-jugoszláv háborút is, a horvát nép akarata ellenére.

A jugoszlávizmus tehát kezdettől fogva fikció volt. A szerbek a nagyszerb gondolatot, a horvátok a nagyhorvát nemzeti törekvéseket szolgálták, a jugoszlávizmust pedig a Paris-környéki békediktálók kényszerítették rá ezekre a szerencsétlen népekre. Éppen ezért Jugoszláviának az első komoly megpróbáltatás alatt szét kellett esnie.

III. A világháború és a szerb maffia.

A tudományos kutatások a maga egészében feltárták azt a történelmi tényt, hogy az 1914—18-as világháborút a pánszlávizmus készítette elő az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország ellen. Az aknamunka már 1908-ban megindult, amikor a Monarchia anektálta Boszniát és Hercegovinát és ezen időtől kezdve Oroszország Szerbiával együtt katonai, diplomáciai téren és földalatti aknamunkával készítette elő a nagy leszámolást. Sasanov orosz külügyminiszter Szentpétervárról, Izvolszkij orosz nagykövet Parisból, Pasics Nikola pedig Belgrádból irányították az eseményeket. Oroszország bátorítására jött létre a Monarchia és Törökország ellen a Balkáni szövetség Szerbia és Bulgária között 1912 február 29-én és ugyancsak Oroszország támogatásával kötött katonai szerződést Bulgária és Szerbia 1912 augusztus 29-én. Izvolszkij már 1912-ben, a balkán háborúk alatt világháborúról beszélt és megmondotta, hogy a balkáni népek győzelme után be fog következni a leszámolás a szláv-ság és germánság között. A pánszlávizmus katonailag is felkészült a világháborúra és Princip Gavriilo golyója, amely kioltotta Ferenc Ferdinánd trónörökös és hitvese életét, csak pontot tett a nagy előkészületekre. A Monarchia szétdarabolását a pánszlávizmus régen elhatározta, Ferenc Ferdinánd személyét viszont a szerbek gyűlölték, mert a Monarchiát a trializmus alapján kívánta átalakítani, vagyis a Monarchia szláv elemeit ugyanolyan jogi alapra helyezni, mint az osztrákokat és a magyarokat. Ez a terv azonban útját állta volna a nagyszerb törekvéseknek, tehát szerzőjének meg kellett halnia.

A szarajevoi merénylet 1914 június 28-án történt és a gyilkosság után a Monarchia külügyi kormánya elhatározta, hogy a Balkánon végre tiszta helyzetet teremt. A Monarchia államférfiai nagy körültekintéssel és megfontoltsággal jártak el s különösen gróf Tisza István, magyar miniszterelnök követett el mindent, hogy a háború kitörését megakadályozza. A Monarchiának erélyesen fel kellett lépnie, mert tisztában volt a pánszláv célkitűzésekkel. A Monarchia az ultimátumot július 24-én küldte el Szerbiának s ebben a gyilkosok megbüntetése mellett elsősorban azt követelte, hogy a Monarchia-ellenes szervezeteket oszlassák fel és az ellenséges propagandát a lapokban és az iskolákban szüntessék be, de végül követelte azt is, hogy a nyomozásban osztrák-magyar hatóságok is résztvehessenek. Ez utóbbi feltételt azért vették be az ultimátumba, mert tisztában voltak azzal, hogy a gyilkosságért a szerb hivatalos tényezők a felelősek.

Az ultimátumot a szerbek keménynek tartották és nem fogadták el, de a háború kitörését nem az ultimátum hangja idézte elő, hanem az a megállapított történelmi tény, hogy az oroszok az ultimátum átadásának a napján, azaz július 24-én már mozgósítottak és a szerbeket az ultimátum visszautasítására biztatták. Az orosz mozgósításra és a szerbek elutasító magatartására a Monarchia július 28-án hadüzenettel válaszolt.

Megállapítható tehát, hogy a Monarchiát és ennek keretében Magyarországot a világháborúba a pánszlávizmustól fűtött Oroszország és a nagyszerb álomtól megittasult Szerbia sodorta be és ez elől a végzetszerűség elől kitérni nem lehetett.

A támadást az osztrák-magyar hadsereg kezdte meg 1914 augusztus 12-én. Frank hadseregét, az V. hadsereget a szerbek Sabácnál megverték, a VI. hadsereg azonban több győzelmet aratott. Potiorek Oszkár tábornagy szeptember 9-én újból támadásba ment át, csapatai véres harcokban többször megverték a szerbeket, elfoglalták Valjevót és már Kragujevácot fenyegették, de itt Putnik vajda, a szerb hadseregek fővezére ellentámadásba ment, ez sikerrel járt

és egészen a magyar határig nyomult előre. Tagadhatatlan, hogy a szerb hadsereg igen vitézül harcolt, de a szerbek győzelmét elősegítette az a körülmény is, hogy az oroszok tengernyi tömeggel zúdultak a Monarchiára, a Kárpátok felől már Magyarországot fenyegették és ezért az osztrák-magyar hadvezetőség kénytelen volt a Szerbia ellen mozgó-sított három hadsereg közül egyet felvinni az orosz harctérre. Az osztrák-magyar hadseregnek, német támogatással, az északi harctéren sikerült az oroszok előnyomulását megállítania, majd 1915 május elején a gorlicei áttöréssel messzire visszavetették az orosz seregeket.

1915 őszen a központi hatalmak Mackensen tábornok fővezérlete alatt új támadó háborút indítottak Szerbia ellen. Belgrád gyors elfoglalása után a német-osztrák-magyar seregek három hét alatt elfoglalták Szerbiát, a Kövess-hadsereg pedig decemberben és januárban Montenegrót, majd a következő hónapban Albániát hódította meg. Az 1915. esztendő a központi hatalmakra minden téren fényes eredménnyel végződött. Szerbia megsemmisült s a szerb hadsereg maradványai Péter szerb királlyal és a szerb kormánnyal együtt Korfu szigetére menekültek. Pasics és a szerb kormány innen szövögették tovább nagyszerb terveiket. Összeköttetésbe léptek dr. Trumbics Antallal, Zára volt polgármesterével, aki a Monarchiából elmenekült, Londonban megalakította a „délszláv választmányt“ és angol körökben nagy tekintélyre tett szert. A szerbeknek szükségük volt Trumbicsra, mert attól félték, hogy a katolikus horvátok és szlovének nem fognak lelkesedni a szerbekkel való egyesülésért, de tudták azt is, hogy Lloyd George, valamint a franciák államférfiai: Painlevé és Viviani nem járultak hozzá az Osztrák-Magyar Monarchia megsemmisítéséhez. Wickham Steed, a Times külpolitikai rovatvezetője és Seton Watson, a londoni szláv propaganda végrehajtó bizottságának megbízottja Trumbics Antalt találták arra alkalmas embernek, hogy a katolikus délszlávok nevében a szerbekkel együtt befejezett tényt teremtsenek. Befejezett tényt kellett teremteni a Monarchia feltámadása ellen és Olaszországnak az Adriai partvidékekre vonatkozó követeléseit hatálytalanítására. Ugyanis a londoni

szerződésben, amelyet Anglia, Franciaország és Oroszország 1915 április 26-án kötöttek Olaszországgal, más területeken kívül Dalmáciát a szigetekkel együtt és még Durazzót is Olaszország részére biztosították. A szerb maffia ezzel a szerződéssel sem törődött, Wickham Steed és Seton Watson segítségével 1917 július 20-án létre hozták a korfui egyesiséget, amely ünnepélyesen megpecsételte a Monarchia területén élő délszlávok ama kívánságát, hogy Szerbiával egyesüljenek. A szerződés, amelyet Szerbia nevében Pasics, a „délszláv válaszmány“ nevében pedig Trumbics írt alá, a világ legnagyobb szélhámossága volt. Trumbicsnak a nevét alig ismerték horvát és szlovén körökben, a horvát és szlovén nemzetek egyeteme részéről nem volt megbízatása arra, hogy az ő nevükben szerződést írjon alá és velük rendelkezék. Ennek a szerződésnek mégis történelmi jelentősége lett, mert a szövetségesek Trianonban a népakarat őszinte és hivatalos megnyilvánulásának tekintették.

1918 szeptember végén összeomlott a bolgár front s magával rántotta szövetségeseit. Ezt a kedvező körülményt a szlovén Korosec Antal és a szerb Pribicsevic Szvetozár arra használták fel, hogy megalakították a szerb-horvát-szlovén nemzeti tanácsot. A horvát szábor 1918 október 29-én kimondotta a Monarchiától való elszakadást s a nemzeti tanácsot ismerte el a legfőbb nemzeti intézménynek. A nemzeti tanács át is vette a hatalmat és három kormányt nevezett ki: Zágráb székhellyel horvát, Laibach székhellyel szlovén és Szarajevo székhellyel bosnyák kormányt.

Eme kormányok megalakításában túlságosan ki volt hangsúlyozva az egyes népek önállósági törekvése s ez Párist nagyon nyugtalanította; félt attól, hogy a Monarchiához hű elemek felülkerekednek s ezért sürgette a délszláv egység sürgős proklamálását. Pasics Nikola tehát Genfben találkozott Korosec Antallal, a szlovén klerikálisok vezérével, valamint Trumbiccsal és november 9-én aláírták az úgynevezett genfi deklarációt, amely a délszláv alkotmányozó nemzetgyűlés döntéséig dualisztikus Jugoszláviát tervezett. Ennek értelmében Szerbiában a belgrádi kormány intézte volna az államügyek vezetését, a Monarchia délszlávlakta

területein pedig a nemzeti tanács irányítása mellett az általa kinevezett három kormány. Pasics — későbbi bevallása szerint — ezt a deklarációt azzal az elhatározással írta alá, hogy azt sohasem fogja betartani.

A nagy színjátékot Paris megnyugtatóására tovább kellett játszani és ehhez a szerbek nagyon értettek. A karmester a szerb Pribicsevics volt. Horvátországba behívta a szerb katonaságot, emellett Zágrábban szerb ifjúsági terrrorszervezetek működtek és a legsötétebb terrorcselekményekkel készítették elő a hangulatot a jugoszláv egység kimondására. A horvát nép többsége hiába tiltakozott a szerbekkel való egyesülés ellen, Pribicsevics Szvetozár magához ragadta a hatalmat és november 24-én a nemzeti tanáccsal kimondatta az egyesülést.

Ez még nem jelentette a színjáték befejezését. Nikita haza akart térni Montenegróba, de tervében megakadályozták és november 26-án a podgoricai nemzetgyűléssel kimondatták Montenegró egyesülését Szerbiával. Nikita ezt a határozatot soha sem ismerte el.

A szerb csapatok 1918 november 9-én szállták meg Ujvidéket és november 13-án Szabadkát. Ezt követőleg vonultak be Temesvárra és a Bánságba, annak ellenére, hogy ennek a területnek a sorsa még vitás volt.

Muraközből a benyomuló jugoszláv csapatokat a muraközi nép kiverte és ezt a területet csak december 24-én tudták ismét elfoglalni. A Muravidékre (Vendvidék) december 26-án törtek be, de a vend nép január 2-án kiűzte a jugoszláv csapatokat.

Mindez nem akadályozta meg a szerbeket abban, hogy már november 25-én, egy nappal a zágrábi nemzeti tanács döntése után, meg ne rendezzék Ujvidéken a Délvidéknek Magyarországtól való elszakadását kimondó „nagy nemzetgyűlést”. Ezen a nemzetgyűlésen a magyarok, németek és románok, tehát a lakosság többsége nem vett részt és így ennek az értéke nem volt több, mint a korfui egyezménynek.

Nem volt rendezve Ausztriával a karinthiai kérdés, Olaszországgal Dalmácia ügye, a szerbek azonban mindezt

jól tudták és éppen ezért siettek, hogy végleges helyzetet teremtsenek. A zágrábi nemzeti tanács határozatáról küldöttség értesítette a szerb királyt. Sándor szerb trónörökös és régens fogadta a küldöttséget és a felirat alapján december 1-én proklamálta a szerbek, horvátok és szlovének királyságának a megalakulását.

Horvátország egyesítése Szerbiával a horvát nép akaratára ellenére és beleegyezése nélkül történt. Ezen önkényes cselekmény következménye volt az 1918 december 5-i zágrábi lázadás. Ekkor ugyanis a horvát katonákat Zágrábba rendelték, hogy Péter királynak hűségesküet tegyenek; a katonák ezt megtagadták s fegyveresen kivonultak az utcákra és a független horvát köztársaság mellett tüntettek. Ez volt a kezdete a horvát nemzeti forradalomnak és a separatista mozgalomnak. Jugoszlávia tehát belső forradalommal kezdte meg állami életét, ez a forradalmi szellem végigkísérte rövid fennállása alatt és forradalommal fejezte be létét.

IV. Jugoszlávia földrajzi, statisztikai és gazdasági arculata.

Kevés állam született meg olyan ellentétes történelmi multtal, népi sajátosságokkal és kultúrával rendelkező országokból és tartományokból, mint Jugoszlávia. De állami létét is ingoványos talajon építette fel, az erőszak, a balkáni cselszövés és a megtévesztés volt az alapja. S amilyen siralmas és megdöbbentő képet mutat történelmi kialakulása, éppen olyan ellentétes, mozaikszerű képet kapunk, ha megvizsgáljuk földrajzi, statisztikai és gazdasági alakulását is.

Jugoszlávia földrajzi arculatát a Balkán-félsziget változatos geológiai kialakulása határozza meg. Nincs Európának, sőt talán az egész földkerekségnek olyan szétdarabolt területe, mint ez a félsziget, amelyen három különböző felületi formát különböztetünk meg: két gyűrthegységet, egy röghegységet és számos medencét. A félsziget nyugati részét az egyik gyűrthegység, a Dinári-alpok foglalják el, amelyek végighúzódnak Dalmácián, Bosznián, Hercegovinán és Montenegrón keresztül egészen a félsziget déli végéig. A másik gyűrthegység a Balkán-hegység, amely a félsziget közepén a Timok-völgyétől nyugat-keleti irányban egészen a Fekete-tengerig húzódik. A két gyűrthegység között terjeszkedik el a Macedon-Trák röghegység, amely Kelet-Rumélia alatt egészen Konstantinápolyig húzódik. Ezeknek a hegyeknek és a folyók völgyeiben alakult medencéknek fontos szerepük volt a balkáni népek történelmi fejlődésében. Különösen a medencéknek volt igen nagy jelentőségük a különböző korokban, mind a politikai, mind a gazdasági életben. A külön-külön tájegységeket alkotó felföldeken (Planina) és

medencékben más és más gazdasági élet, népszokások és kultúrák fejlődtek ki s ezért harcoltak az itt élő népek évszázadokon keresztül egymás ellen és ezért volt lehetetlen eme népeknek az egyesítése.

A Morava-medencében összetömörült szerb lakosság is csak lassanként tudta a többi medencékben élő szerbeket egy állam keretébe egyesíteni. A földrajzi adottságok határozták meg tehát Szerbia kialakulását és ez a kis állam a Balkán-háborúk előtt a Dinári alpokat a Balkán-hegységgel összekötő hegyvidéken terült el. Határai általában természetesek voltak: északon a Száva és a Duna, nyugaton Boszniától a történelem folyamán mindig a Drina folyó választotta el, délen a Macedon—Trák-hegység legnagyobb vízválasztó hegységéig, a Sár-Planináig terjedt (l. 1. sz. térkép). Területe 48.302 négyzetkilométer, lakosainak a száma pedig 2,911.701 volt.¹⁾ A balkáni háborúk után már átlépte ezt a természetes határt, a Sár-Planinától délre megkapta Macedónia nagyobb részét és ezzel az újonnan megszerzett területtel, valamint az 1918-ban megszerzett Caribrodval együtt összes területe 88.605 négyzetkilométert tett ki, népessége pedig 4,403.315 lélek volt. Macedóniának az elfoglalása állította szembe a világháborúban Bulgáriát Szerbiával.

Ehhez még az 1918-ban szerzett Bosiljgradot (584 km²), Strumicát (916 km²) és az Alsótimok vidékét (146 km²) számítva, Szerbia 1918. évi területi kiterjedése 90.251 km². Ezidőben nem lévén népszámlálása, Szerbia háborúvégi népessége pontosan nem állapítható meg.

Az Osztrák-Magyar Monarchiából kiszakított és Szerbiának ítélt területekkel bővült Szerbiából alakult Jugoszlávia (illetve S. H. S. királyság). Az 1921. évi hivatalos népszámlálás²⁾ és az ország területére és népességére vonatkozó 1931. évi népszámlálási adatok alapján összeállított

¹⁾ Kuster Franja: Glavni demografski podatci o Kraljevini Srbiji. Drz. Stamp. Beograd. 1928.

²⁾: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921. god. Državna Štamparija, Sarajevo, 1932. p. 467.

„Hrvatska povijest“ c. kötet³⁾ szerint Jugoszlávia területe és népessége az alábbi képet nyújtja:

Terület (ország-rész) megjelölése	1 9 2 1		1 9 3 1	
	kiterjedés km ²	összes népessége	kiterjedés km ²	összes népessége
1. Szerbia	95.667 ⁴⁾	4,133.478	90.251	4,890.306
2. Montenegró	9.668	199.227	14.271	437.182
3. Bosznia–Hercegovina . .	51.199	1,890.440	51.199	2,323.676
4. Dalmácia	12.732	620.432	12.732	652.207
5. Horvát-Szlavonország . .	43.173	2,642.996	42.541	2,967.027
6. Szlovénia	15.997	962.624	15.997	1,053.581
7. Magyarországtól elszakított Bácska, Bánát, Baranya. Muravidék és Muraköz . .	20.551	1,535.714	20.551	1,610.511
Összesen:	248.987 ⁵⁾	11,984.911	247.542 ⁶⁾	13,934.490 ⁶⁾

Eme táblázat azt a hét területet tünteti fel, amelyekből Jugoszlávia összetevődött, de ehhez még hozzá kell számítanunk a balkán háború után megszerzett Macedóniát, valamint a Bulgáriától elvett kisebb területeket is és így végeredményben Jugoszlávia kilenc területrészből alakult meg, amelyek mindegyikének más és más volt a történelmi fejlődése, a földrajzi alakulata, népi sajátossága, vallási és kulturális élete és gazdaságpolitikai szervezettsége (l. 2. sz. térkép).

Első fejezetünkben bemutattuk az egyes területrészek történelmi kialakulását és fejlődését s ez a történelmi kép azt igazolja, hogy a Jugoszláviát alkotó területek, illetve a

³⁾ Srkulj Stjepan: Hrvatska povijest u devetnaest karata. Tipografija D. D. Zagreb. 1937. p. 86.

⁴⁾ Ebben Montenegró 1913 évi 4603 km²-nyi területi gyarapodása is szerepel.

⁵⁾ Srkulj Stjepan szerinti adat. Az 1931. évi jug. hiv. népszámlálási végeredménynél 452 fővel több.

⁶⁾ Mindkettő hivatalos adat, amelyek azonban nem egyeznek.

rajtuk élő népek évszázadokon keresztül szembenálltak egymással. A szerbeknek Dusán cár uralkodása alatt s akkor is csak erőszakkal sikerült nagyobb birodalmat létrehozniok, de ez korántsem jelentette Jugoszlávia területét, annál kevésbbé, mert a szlovének kezdetben a Német Birodalom, majd később Ausztria történelmi fejlődésébe illeszkedtek be, Horvát-Szlavonország élte a maga állami életét, Dalmácia kezdetben a horvát sorsközösségben, majd később váltokozva az olasz és a magyar uralom alatt, tehát mindhárom esetben a nyugati latin kultúrkörben találta meg a maga boldogulását, Montenegró lehetőleg állami függetlenségre törekedett, Bosznia és Hercegovina, eltekintve a török hódoltság idejétől, Magyarország védőszárnyai alatt fejlődött, Macedónia történetében a szerbek csak Dusán cár idejében szerepeltek rövid ideig, de Macedónia már jóval előbb a bolgárok kultúrkörébe került, lakossága a bolgárok nyelvét beszéli s hogy mennyire nem akar szerb uralom alá kerülni, mutatja az a tény, hogy amikor a világháborúban a bolgár front összeomlott, többszázezer macedon menekült Bulgáriába és az elmúlt 22 év alatt az egész világ visszhangzott a macedon kérdéstől.

A Magyarországtól elszakított Délvidék ezer éven keresztül mindig Magyarország integráns része volt s egészen a török hódoltság idejéig színmagyar terület, amelynek később a szerbséghez csak annyi köze volt, hogy a magyar királyok a törökök elől menekülő szerbeket vendégként befogadták és ide telepítették le. Történelmi alapon Magyarország tarthatna igényt Szerbiára, legalábbis annak egy részére, mivel a középkorban Szerbia elismerte Magyarország hűbérúri jogát, a Macsói Bánság pedig, vagyis Szerbia északi része, Belgrád (Nándorfehérvár), Szemendria és más városokkal a középkorban egészen 1496-ig Magyarországhoz tartozott. Semmiféle történelmi kapcsolatot nem fűzte össze a Jugoszláviát alkotó területeket és népeket s éppen ezért az első komoly történelmi megrázó kódtatásnál szét kellett hullnia.

De nem volt meg Jugoszláviában a földrajzi összetartó erő sem. Külön földrajzi egységet alkot a Morava medencéje, ahol a tulajdonképpeni Szerbia kialakult és külön tájegységet Macedónia, a Vardar és a Struma folyók völgyeivel. Külön tájegységet alkot a Karsztok csodálatos vidéke, amely a Kulpától délre végigvonul a Balkán-félsziget nyugati részén, az Adriai tenger partján, egészen a Drina völgyéig és geológiai egységbe foglalja Horvátországot, Boszniát és Hercegovinát. A történelem folyamán Szerbia és Bosznia között a természetes határ mindig a Drina folyó volt.

A Karsztok tájegységéhez tartozik a tengerparton elterülő Dalmácia is, a hozzátartozó szigetekkel együtt.

A Karsztok keretében külön tájegységet alkot Montenegró a maga hatalmas hegyeivel.

Teljesen különálló tájegység az Ausztria testéből kihalított és a Karavankák hegyvidékén elterülő Szlovénia.

A Magyarországtól elcsatolt területek közül az ú. n. Vajdaság a Nagy-Magyar Alföldnek egyenes folytatása, a Muraköz és a Muravidék pedig a Dunántúl-i magyar tájegységnek kiegészítő részei. A Duna és a Dráva folyók Magyarországnak délfelől mindig természetes határait alkották. A Kárpátok medencéjének természetes és tökéletes egységét bontotta meg a trianoni békediktátum azzal, hogy a Nagy-Magyar Alföld déli részét és a Dunántúl délnyugati részét Jugoszláviához csatolta (l. 3. sz. térkép).

A Jugoszláviát alkotó kilenc terület mind más és más tájegységet alkotott s így földrajzi szempontból sem volt meg az összetartó erő.

De, hogy Jugoszlávia mennyire nem volt egységes állam, azt mégis legjobban népességi viszonyai tüntetik fel.

I. Az alábbi statisztikai adatok az 1921. és 1931. évi jugoszláv népszámlálás nemzetiségi adatait mutatják be:

Nemzetiség	1921-ben	%-ban	1931-ben	%-ban
Szerb, horvát, szlovén	9,931.506	82·87	11,912.065	85·51
Ebből szerb	5,538.774	46·22	6,646.529	47·71
horvát	2,700.000	22·53	3,239.262	23·25
szlovén	1,019.997	8·51	1,221.996	8·77
macedón	632.735	5·28	759.282	5·46
zsidó	40.000	0·33	44.996	0·32
magyar	467.658	3·90	465.800	3·34
német	505.790	4·22	495.509	3·56
albán	439.657	3·67	478.640	3·44
román	231.068	1·93	134.514	0·97
olasz	12.553	0·11	8.860	0·06
bolgár			6.173	0·04
görög			3.278	0·02
török	150.322	1·26		
egyéb				
(török, szlovák, rutén, egyéb és idegen állampolgárok) . . .	246.357	2·04	426.079	3·06
Összesen:	11,984.911	100·00	13,930.918	100·00*

Eme statisztika szerint Jugoszláviában 1921-ben 46·22%, 1931-ben 47·71% volt a szerbek aránya a többi nemzetiségekkel szemben, tehát mindkét esetben kisebbségben voltak. Hogy ezt a tényt eltüntessék, 1921-ben együtt mutatták ki a szerbeket és horvátokat, 1931-ben meg közösen szerepeltették a szerbeket, horvátokat és szlovéneket. Papíron, statisztikai zsonglőrködéssel, megteremtették Jugoszlávia egységét, de a történelmi fejlemények megmutatták, hogy ezek a népek sohasem tartottak össze.

Még tarkább képét kapjuk Jugoszlávia nemzetiségi tagoltságának, ha felekezeti viszonyait is megvizsgáljuk.

¹⁾ Lásd: Radivojevics T. egyetemi tanár „Hány jugoszláv él a világon” című tanulmányát a Politika 1933. máj. 16-i számában. Ez a kimutatás a Srkulj Stjepan-féle adatoktól 3592 főnyi eltérést mutat.

**II. Jugoszlávia lakosságának felekezeti megoszlása
1921- és 1931-ben.**

F e l e k e z e t	1921-ben	%-ban	1931-ben	%-ban
Görög keleti	5,593.057	46.67	6,785.501	48.71
Római katolikus	4,708.657	39.29	5,217.847	37.46
Görög katolikus	40 338	0.34	44.608	0.32
Muzulmán	1,345.271	11.22	1,561.166	11.21
Német és magy. evang.	229.516	1.91	113.218	0.81
Szlovák evang.			62.061	0.44
Református	64 746	0.54	55.890	0.40
Zsidó			68.405	0.49
Ókatolikus	3.326	0.03	7.273	0.05
Nazarénus			6.990	0.05
Buddhista			2.641	0.02
Egyéb és felek. nélk.			5.318	0.04
Összesen :	11,984.911	100.00	13,930.918	100.00

A lakosság felekezeti megoszlását feltűntető statisztika mutatja meg legjobban azt az igazságot, hogy a pravoszláv egyházhoz tartozó szerbek a lakosság kisebb részét képviselték. Ez a kisebbség honosította meg Jugoszláviában a bizánci szellemet s ez nyomta el a többi egyházakat, amelyek a nyugati kultúrkörhöz tartoztak. De ebből a statisztikából tisztább képet kapunk Jugoszlávia lakosságának nemzetiségi megoszlására vonatkozólag is. Ha ugyanis a görög keleti vallásúaknak az 1931. évre hivatalosan kimutatott 6,785.501 főnyi létszámából levonjuk a szerb statisztika által minden történelmi és etnografiai alap nélkül önkényesen és célzatosan a szerbekhez hozzászámított 759.282 főnyi görög keleti macedónokat, mint beigazolhatóan bolgár érzelmű, öntudatos nemzeti kisebbséget, továbbá az albánok közül a görög keleti vallásúakat, a románok számából a legkevesebb 125.000-re tehető görög keleti románokat, végül a külön kimutatott 6.173 bolgárt és a 3.278 görögöt, vagyis összesen legalább 1,043.733 nyilvánvalóan görög keleti vallású, de semmiesetre sem szerb nemzetiségű jugoszláviai honost, akkor a szerbség lélekszáma

az 1931. évi népszámlálás helyesbített eredményeként csupán 5,741.768 volt, ami az akkori összlakosságnak csak 41·21%-a, a kimutatásban szereplő 47·71% helyett. A szerbek a statisztikával minden vonalon zsonglörösködtek s ezt tették a magyarok statisztikai feltüntetésénél is. A nemzetiségi megoszlást feltüntető statisztikából azt látjuk, hogy Jugoszláviában 1921-ben 467.658 fő volt a magyarok száma, viszont 1931-ben már csak 465.800 lelket tüntettek fel. Még a Magyarországtól elszakított területek nagyságára vonatkozólag is más és más számadatokat közöltek.

A jugoszláv adatokkal szemben a magyar statisztikai adatok a következő területvesztéseget mutatják:

1. Bánságból elvettek	9.588·00 km ²
2. Bács-Bodrog vármegyéből	8.150·50 „
3. Baranya vármegyéből	1.143·75 „
4. Muravidékből (Zala és Vas megyékből)	968·65 „
5. Muraköz (Zala vármegyéből)	700 00 „

Magyarországból összesen 20.551 négyzetkilométer területet csatoltak Jugoszláviához.

A Bánságnak, Bácskának és Baranyának elvett 18.882·25 négyzetkilométer területéből alakították meg az ú. n. Vajdaságot, míg Muraközt Horvátországhoz, a Muravidéket (Vendvidék) pedig Szlovéniához csatolták.

A Magyarországtól elvett területen az 1910-es magyar statisztikai adatok alapján 1,545.662 főnyi lakos élt s ebből 471.601 volt a magyarok száma. Ezenkívül még Horvát-Szlavonországban 105.948 főnyi magyar volt s így végeredményben a Jugoszláviának jutott egész területen 557.549 magyar élt. Tény az, hogy a szerbek az impériumváltozás elején kb. 40.000 főnyi magyart kiutasítottak, de a természetes szaporodás következtében 1931-ben mégis el kellett érnie az 550.000 főt, a jugoszláv statisztikában kimutatott 465.800 fő helyett.

A jugoszláv hivatalos statisztika szerint 1921-ben a Vajdaság lakosságának száma 1,347.527 lélek volt. Ez nemzetiségek szerint a következőképpen oszlott meg:

1. Magyar	376.107 fő	27·90/0
2. Német	316.579 „	23·5 „
3. Szerb-horvát . . .	502.415 „	37·3 „
4. Román	69.530 „	5·2 „
5. Szlovák	48.666 „	3·6 „
6. Egyéb	34.230 „	2·5 „

Ez a hivatalos jugoszláv statisztikai kimutatás is fényesen igazolja, hogy a Vajdaságra a szerbeknek nemzetiségi szempontból nem volt jogigényük, mert a 37·3%-ot kitevő szerb-horvátoknak uralmuk alá kellett hajtaniok 62·7% más nemzetiségű lakost.

Még szembetűnőbb adathoz jutunk, ha vallási szempontból vizsgáljuk meg a Vajdaság népességét. Az 1921. évi jugoszláv statisztika szerint a Vajdaságban:

a római katolikusok száma	693.751	51·50/0
a görög keletiek száma	473.112	35·1 „

Azonban a görög keletiek számában bent vannak a 69.530 lelket számláló görög keleti románok is és ha ezt a számot a 473.112-ből levonjuk, akkor kitűnik, hogy a pravoszláv görög keletiek száma mindössze 403.582 lélek, vagyis 29·9 százalék.

Ezért a 29·9 százalékos arányt feltüntető pravoszláv szerbségért kellett a tökéletes magyar geográfiai egységből kiszakítani a Vajdaságot, a Muraközt és a Vendvidéket, holott az 1910-es magyar népszámlási adatok szerint ezen a területen 471.601 magyar élt, vagyis az 1,545.662 főnyi lakosságnak 30·5 százaléka volt magyar.

Gazdaságpolitikai szempontból feltűnő volt az a különbség, ami Szerbia és a hozzácsatolt területek gazdasági fejlettségében mutatkozott. Jugoszláviában a volt Monarchiából származó területek — már Közép-Európához való közelségüknél fogva is — jóval előbbre voltak a gazdasági fejlődésben és kultúrában, mint a balkáni részek. Jugoszlávia gazdasági helyzetére jellemző, hogy az új állam megalakulásakor Szerbiára az egész ország vasútvonalainak csak mintegy heted része esett. Az új állam egyes részei nagyon különböző fokon állottak mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi téren egyaránt.

Mezőgazdasági vonatkozásban példaképpen említjük meg, hogy Szerbiában és Montenegróban még 1930-ban is többszáz ezer faeke volt használatban, viszont a Magyarországtól elcsatolt részekben a legmodernebb gazdálkodás folyt, gépekkel, marha-, sertés-, lótenyésztéssel, magnemesítő állomásokkal, mezőgazdasági gyárakkal, stb.

A mindenkori jugoszláv kormány a fennálló különbségek nivellálására törekedett s ezt úgy érte el, hogy az újonnan szerzett területek mezőgazdaságának, iparának és kereskedelmének tönkretételével Szerbiát igyekezett előnyösebb helyzetbe juttatni.

A mezőgazdasági termelést elsősorban az agrárreformmal tették tönkre. Ez annyira sikerült, hogy amíg pl. a szerémi és vajdasági nagybirtokmaradványokon az 1927. évben kb. 11—13 q búza termett katasztrális holdanként, addig az agrárigénylők szomszédos parcelláin összesen 2—4 q búza termett. A „Vajdasági Bankok Egyesülete” 1927. évi jelentésében foglalkozik a mezőgazdasági termelés válságával s a háború előtti és utáni termelés különbségéről a következő kimutatást közli:

	Búza		Kukorica		Zab		Rozs		Árpa	
	Termőterület 100 hektárban	Termés 100 q-ként	Termőterület 100 hektárban	Termés 100 q-ként	Termőterület 100 hektárban	Termés 100 q-ként	Termőterület 100 hektárban	Termés 100 q-ként	Termőterület 100 hektárban	Termés 100 q-ként
1913 évben .	1.765	21.020	1.953	36.608	569	5.899	298	3.299	415	4.115
1920—1926 évi átlag . . .	1.629	15.870	1.987	28.390	385	3.129	200	1.551	372	3.129
Háború előtti 100% . . .	92·20%	75·50%	101%	77·50%	89%	67%	67%	47%	89%	76%

Megemlíti továbbá a jelentés, hogy a termelésben beállott csökkenés nagy veszteséget okozott az államnak s ez a veszteség évenként 700 millió dinárnyi összeget tett ki. A csökkenés a mezőgazdasági termelés minden ágában, így az állattenyésztésben is érezhető volt.

Az impériumváltozás a Jugoszláviához csatolt magyar,

horvát és szlovén területeken az ipart is tönkretette. A Vajdaság gazdasági és szociális viszonyait tárgyilagosan és nagy felkészültséggel dolgozta fel a „Vajdasági Munkáskamara, Újvidék“ 1927—28. évi jelentésében. Ez a jelentés hivatalos statisztikai adatokkal mutatja be a Vajdaság szociális és gazdasági leromlását. Nincs olyan ragyogó tollú drámaíró, aki meghatóbb képekkel tudná ecsetelni a Vajdaság szörnyű leromlását, mint ez a jelentés, amely csak száraz statisztikai adatokat közöl.

Ez a jelentés a vajdasági ipar veszteségét 1921-től 1927-ig a következő számadatokkal mutatja be 1.000 dinárookban:

1. Mezőgazdasági ipar	4,012.979
2. Érc-vasipar	195.760
3. Faipar	300.920
4. Téglaipar	481.623
5. Villamosság	97.134
6. Textilipar	567.429
7. Vegyi ipar	242.441
8. Bőripar	90.980
9. Különböző ipar	169.300
Végösszeg	6,158.566

ezer dinár.

Vagyis a Vajdaság vesztesége a termelés csökkenése következtében 6.158,566.000 dinár volt 1921-től 1927-ig.

Rossz és elfogult volt a jugoszláv hitelpolitika is, amely csak egyet tartott szem előtt, hogy Szerbiát erősítse, az újonnan szerzett tartományokat pedig gyöngítse. A jugoszláv Nemzeti Bank (Narodna Banka) hitelpolitikájára jellemző az alábbi kimutatás, amely az egyes tartományok részére folyósított hiteleket százalékban tünteti fel:

Tartomány	1925	1926	1927	1928	1929
	%	%	%	%	%
Szerbia	61	60	60	56	60
Horvátország	15	14	14.5	17	12
Szlavonia	7	6.5	8	7.5	9.5
Vajdaság	8	8.5	8.5	6	9
Bosznia	6	8	5.5	8.5	4
Dalmácia	1.5	1.5	2	3	3.5
Montenegró	1.5	1.5	1.5	2	2
	100%				

Ez a kimutatás azt jelenti, hogy Jugoszláviában Szerbia és Montenegró, amelyek együttvéve a lakosság

36%-át tették ki, a folyósított hitelek 62—63%-ában részesültek, viszont a lakosság 22·5%-át kitevő Horvátország és Szlavonia együtt a folyósított hitelekből átlag 21%-ot kaptak, a lakosság 11·5%-át kitevő Vajdaság már csak 8—8·5%-os hitelhez jutott. Ez a hitelpolitika az üzletek, gyárak és földbirtokok kényszerlikvidálására vezetett. Az impériumváltozás tehát a Jugoszláviához csatolt területeken a mezőgazdaságban, iparban és kereskedelemben egyaránt pusztulást, romlást okozott.

Mindezt siettetette a magas adóztatás is. A Vajdasági Bankok Egyesületének 1927. évi jelentése szerint Szerbia és Montenegró a jugoszláv állam megalakulásától 1927-ig közvetlen adókban mindössze 23%-kal járultak hozzá a kiadások fedezéséhez. Viszont Horvátország és Szlavonia 21%-kal, a Vajdaság lakossága pedig 25·5%-kal szerepelt az adóterhek viselésében.

A helyzet képtelensége különösen megvilágosodik akkor, ha vizsgálat tárgyává tesszük, hogy az adóval ily egyenlőtlenül megterhelt területek javára a szerb állam mennyit térített vissza állami kiadások és befektetések alakjában. Kiderült, hogy a 25% adót fizető Szerbia és Montenegró a közegészségügyi tárca összes kiadásaiból 65%-ot kapott és Jugoszlávia összes többi része együttvéve csak 35%-kal részesedett orvosi ellátás és kórházak fenntartása céljából. Még egyenlőtlenebb volt a különféle tartományok közoktatási kiadásainak a felosztása. Szerbia itt 82·5%-kal szerepelt. A Szerbiánál jelentékenyen több adót fizető Vajdaság pedig közoktatásügyét a nevetségesen hangzó 3%-nyi részesedéssel volt kénytelen fenntartani.

Az impériumváltozás tehát példátlan gazdasági pusztulást okozott az új területeken, az ipari és mezőgazdasági munkásság nagy nyomorba süllyedt s az egész gazdasági élet visszafejlődött.

A szerbség 22 éves uralma alatt bebizonyította, hogy nem államfenntartó elem, de bebizonyosodott az is, hogy a Paris-környéki békediktálók szörnyű bünt követtek el akkor, amikor magasabb kultúrájú népeket az alacsony kultúrfokon álló szerbek igájába hajtották.

V. Jugoszlávia huszonkétéves vergődése.

Az erőszakkal megteremtett Jugoszlávia már megalakulásának pillanatában súlyos szerkezeti betegségben szenvedett. Az államot alkotó tartományoknak és nemzeteknek ellentétes volt a történelmi és földrajzi adottsága, amit kiegyenlíteni nem lehetett és a fennálló nagy különbségek rányomták bélyegüket az állam életére mind bel-, mind külpolitikai vonatkozásaiban és ezzel a strukturális betegséggel Jugoszlávia nem is tudott megbirkózni. Jugoszlávia küzdelmes élete és gyors bukása azt igazolja, hogy nemzeteket, kultúrákat sem az idő, sem a politika, sem az erőszak nem képes véglegesen elnyelni. Egyúttal azonban azt a régi történelmi igazságot is megerősíti, hogy az állami élet alapja a tiszta erkölcs s egy államot sem lehet sokáig fenntartani szuronyokkal, börtönökkel és kémrendszerrel. Márpedig Jugoszláviát nem a népei között fennálló kölcsönös bizalom és az őszinte megértés gondolata hozta létre, hanem a megtévesztés. S az államvezetés alapja is erőszak, zsarnokság volt.

Az állam megalakulásának első időszakában rögtön kinyílt a horvátok, a szlovének, a bosnyákok és a többi néptörzsek szeme. Tisztán látták, hogy a szerbek nem a délszláv egységért dolgoznak, hanem Nagy-Szerbia és annak uralmi gondolata lebeg szemük előtt s eme célkitűzésüket minden eszközzel meg akarják valósítani. A délszláv eszme és a nagyszerb törekvések között éppen ezért a legádázabb harc indult meg s ez a harc határozta meg huszonkét és fél éven keresztül Jugoszlávia életét és a végén összeomlásához vezetett.

1. Az SHS állam alkotmánya. — A határok rendezése.

Az 1918 december 1-én létrejött egyesülés után Szerbia diadalmámborban úszott. A szerbség az újonnan kapott részeket hódított területnek, jogos zsákmánynak tartotta s éppen ezért a szerb politikusok hozzákezdték a nagyszerb gondolat megvalósításához. 1919 március 1-én Belgrádban összeült az úgynevezett ideiglenes nemzeti képviselőlet. Ebben az ideiglenes parlamentben megindult a pártok szervezése is. Nagyrészt a régi pártok jelentkeztek. A vezetést a radikális párt ragadta kezébe, amelyet 1880-ban Pasics alapított. Nagy súlya volt a horvát parasztpártnak is, amely vezérével, Radics Istvánnal együtt, még az egyesülés kiáltása előtt szembefordult a zágrábi Nemzeti Tanács politikájával s ez a pártot egy csapásra népszerűvé tette Horvátországban. A horvát parasztpárt nem küldte el képviselőtét az ideiglenes parlamentbe. Ellenkezőleg, Radics István 1919 tavaszán 158.000 aláírással memorandumot küldött Wilsonhoz, amelyben a horvát nemzet önrendelkezési jogának biztosítását kérte. A kormány ismételtelen lecsukatta Radicsot.

1920 szeptemberében Horvátország több részén súlyos természetű parasztlázadások törtek ki. 1920 november 28-án zajlott le Jugoszláviában az alkotmányozó nemzetgyűlés képviselőinek megválasztása. Az alkotmányozó nemzetgyűlés 419 mandátumát pártok szerint a következőképpen osztották szét: demokraták 94, radikálisok 89, bolsevikiek 58, Radics-pártiak 49, szerb földművesek 30, bosnyák-muzulmánok 24, Korosec-pártiak 15, Nemzeti Klub (horvátok) 11, szocialisták 10 mandátum, mellőzve a kisebb pártokat. Többség tehát nem volt és a pártok igen változatos programjai miatt nehéz volt koalíciót is létrehozni. December közepén Radics horvát parasztpártja úgy határozott, hogy horvát ügyekben nem ismeri el illetékesnek a belgrádi nemzetgyűlést s annak munkájában nem vesz részt.

Az új SHS állam egységének nagy belső erőpróbája az alkotmány megvalósítása volt. 1921 tavaszán a Pasics-

kormány a nemzetgyűlés elé terjesztette a történelmileg kialakult országrészek és autonómiák eltörlésével szigorúan Belgrádban centralizált és a szerb hegemoniát biztosító alkotmánytervezetét. 1921 június hó 26-án a horvát blokkban egyesült horvát képviselők kiáltványban fordultak a horvát nemzethez, kijelentvén, hogy az alkotmány, amely felől két nap múlva szavazni kellett, semmis és Horvátországra nézve nem létező. Pasics ennek ellenére a bosnyák-muzulmánok és az albánok megvesztegetésével 1921 június 28-án az alkotmányt megszavaztatta s másnap, június 29-én, Szent Vid napján azt kihirdették.

Ebben az új alkotmányban történt meg Nagy-Szerbia („Velika Srbija“) eszméjének megvalósítása s így Jugoszlávia a belgrádi alkotmányba bukott bele, melyben Jugoszlávia helyébe Nagy-Szerbia került. Ez világosan kitűnik az alkotmánynak, mint törvényjavaslatnak tárgyalása alkalmával elhangzott beszédekből. Az alkotmánytervezet feletti vitát Davidovics Ljuba, a demokrata párt elnöke nyitotta meg, beszédében többek között a következőket mondta: „Nekünk egységes állam kell, egy király, egy törvényhozás, egy kormány. Ellene vagyunk minden személyi és tartományi kiváltságnak . . .“¹⁾ Ez világos beszéd, semmiféle kommentárt nem igényel. De éppen ilyen világosak voltak a többi felszólalások is. A szerb köztársasági Gyonovics ezeket mondta: „Ez az alkotmány nem egyenjogúságot alkot, hanem egyetlen faj hegemoniáját biztosítja. Bilincsekbe veri a sajtót, keleti rendőrállamot rendez be . . .“²⁾

De igen figyelemre méltó dr. Korosec Antalnak, a szlovén néppárt vezérének kritikája is. Korosec a legmélyebben felismerte a centralista alkotmány nagyszerbesítő irányzatát, továbbá ennek az alkotmánynak minden veszedelmes politikai következményét is. Az új alkotmánytervezetről azt mondta, hogy az megsemmisíti a horvátok és

¹⁾ Lásd: „Az új szerb alkotmány.“ Kiadta: A Szent Gellért Társaság Irodalmi Egyesület, Budapest, 1922.

²⁾ Lásd: Ugyanott 9. oldalon.

szlovének minden történelmi tradícióját, minden önálló, eddig kifejlődött kulturális életét, minden politikai és gazdasági autonóm fejlődését, amelyet maga az élet és a történelem folytonossága teremtett és követel meg. Korosec kijelentette, hogy mindezt kettétörni annyit jelentene, mint aláásni az új jugoszláv állam alapját. De kijelentette azt is, hogy ez nem az ő egyéni nézete, hanem a horvátok és szlovének 90 százalékának rendületlen meggyőződése. Az új ország békéje belülről csak az autonómiák keresztülvitelén nyughatik. Ellenkező esetben nagy, centrifugális mozgalmaktól kell az ifjú államnak tartania.

Dr. Markovics kommunista képviselő, aki később Moszkvába szökött, bejelentette, hogy a parlamenti harc a törvényjavaslat ellen a küzdelemnek csak első fázisa, az igazi harc akkor következik majd, ha a tervezet törvénnyé válik. Szerinte akkor fog a küzdelem igazán fel lángolni, de ezekben a lángokban elég az egész alkotmány s talán az állam is.

Dr. Trumbics Antal, az SHS. állam első külügyminisztere s a korfui egyezmény egyik főszerzője felszólalásában ugyancsak elítélte a törvényjavaslatot.

Legélénkebben dr. Drinkovics fakadt ki az alkotmányvita folyamán, de a parlamenten kívül: „A horvátok nem akarnak a szerbek kedvéért stagnálni, vagy visszafejlődni csak azért, hogy a szerb sovinizmus ambícióját kielégítsék. A két utolsó év keserű tapasztalatai megtanították a horvátokat arra, hogy a horvátok a szó politikai értelmében nem egyek a szerbekkel“.¹⁾

Ez mind világos beszéd és azt igazolják, hogy az állam létét érintő legfontosabb kérdésnél, az alkotmány megvalósításánál, megbukott a jugoszláv egység. Az SHS. állam keretébe kényszerített minden jelentősebb nemzet és törzs az új alkotmány ellen foglalt állást, kizárólag a bosnyák-muzulmánok szavazták meg a törvényjavaslatot, de amint már említettük, Pasics őket megvesztegette. A muzulmánok 100 milliókat csikartak ki az amúgyis pénzügyi bajok-

¹⁾ Lásd: „Az új szerb alkotmány“ 10. oldalán.

kal küzködő belgrádi kormánytól. Ezen a pénzen született meg 1921-ben a vidovdáni alkotmány. Az alkotmány szentesítésének napján egy munkás merényletet követett el Sándor régens herceg ellen. A merénylet nem sikerült. Pár hónap múlva azonban egy másik merénylet megölte Draskovics belügyminisztert. A merénylet után Sándor trónörökös külföldre utazott. 1921 augusztus 16-án meghalt Péter király. A belső harcok miatt Sándor trónörökös még atyja temetésén sem vett részt. Pasicsnak csak nagynehezen sikerült a trónörököst rábeszélni, hogy hazatérjen és megkoronáztassa magát.

A vidovdáni alkotmány megszavazása után egészen elmérgeződött a helyzet a szerbek és a horvátok között. Egyik válság a másikat érte. A horvát blokkba tömörült horvát képviselők 1922 február havában memorandummal fordultak a génuai konferenciához s az összes művelt, szabad nemzetekhez. Ebben a memorandumban a horvát blokk kijelentette, hogy a horvát nemzet ügyéről és a horvát nemzet nevében egyedül a horvát blokk elnöke és a horvát nép képviselője: Radics István van feljogosítva tárgyalásokat folytatni. A horvát blokk 1922. év augusztus hó 13-án memorandumot intézett a Nemzetek Szövetségéhez. Ebben a memorandumban a horvát blokk a Nemzetek Szövetsége elé tárta azt a tényt, hogy a horvát népet akarata ellenére egyesítették Szerbiával és a többi délszláv néppel. A memorandum kijelenti, hogy a horvát nép a vidovdáni alkotmányt nem ismeri el és azt kéri a Nemzetek Szövetségének tanácsától, hogy Horvátország függetlenségét ismerje el.

A jugoszláv kormány elhatározta Radics István letartóztatását. Erre 1923 július 21-én külföldre menekült, ahonnan 1924-ben, Davidovics Ljuba kormánya alatt tért vissza és ismét a legélesebb harcot indította meg a király és az új alkotmány ellen.

Erre Radicsnak meg volt minden oka. A belgrádi vezetők, élükön Pasics-csal, a Jugoszláviához csatolt területekben szabad vadászterületeket láttak, amelyeket ki is zsákmányoltak. A kormányzatban csak a szerbek érvénye-

sültek, a gazdasági terheket viszont legnagyobb részben az új területek lakossága viselte. Jellemző, hogy a délszláv diplomácia egészen szerb jellegű volt. A vezető állásokban majdnem kizárólag szerbeket alkalmaztak. 1921-ben Jugoszlávia 200 diplomatája közül 178 volt szerb nemzetiségű.

A belpolitikai harcok igen károsak voltak Jugoszláviára nézve, mivel ugyanakkor külpolitikai vonatkozásban súlyos kérdésekkel kellett megbirkóznia. Mindenekelőtt ott volt a határok rendezésének a kérdése.

Magyarországgal szemben Pécs, Baja és az új-szegedi háromszög kiürítését, továbbá a Muravidék (Vendvidék) kérdését kellett rendeznie. A trianoni békediktátum Pécsét, Baját és az új-szegedi háromszöget visszaadta Magyarországnak, de a szerbek vonakodtak kiüríteni. Végre 1921 augusztusában a nagy-antant elrendelte éme területek kiürítését és a magyar csapatok augusztus 17- től augusztus 21-ig be is vonultak ezekre a területekre. A vend nép viszont 1921 szeptember 19-én és 20-án hiába tüntetett a Határmegállapító Bizottság előtt a Vendvidék visszacsatolása mellett, a Tardieu által megtévesztett Népszövetség a Vendvidéket Jugoszláviának ítélte.

Magyarország természetesen nem nyugodott bele igazságtalan és szörnyű megcsonkításába s megindította a maga igazságos küzdelmét a trianoni békediktátum megváltoztatása érdekében. Ez a harc fegyvertelen volt, de az igazság mégis hatalmas erőt adott neki s éppen ezért nyugtalanította összes szomszédait s köztük a jugoszlávokat is. A zsákmányhoz való görcsös ragaszkodás indította azután Jugoszláviát arra, hogy 1920 augusztus hó 14-én Cseh-Szlovákiával védelmi szerződést kötött, amelyhez 1921 április 23-án Románia is csatlakozott és így létrejött a kis-antant neve alatt ismert szövetségi rendszer, amelynek éle nyíltan Magyarország ellen irányult.

Belső harcainak volt következménye, hogy Jugoszlávia Ausztriával szemben vereséget szenvedett 1920 október 10-én a karinthiai, úgynevezett „A” zónán elrendelt népszavazás alkalmával.

Bulgáriával szemben összes területi igényeit érvényesítette, de ezzel a ténnyel áthidalhatatlan szakadék támadt a két állam között.

Nehezebb volt a helyzete Romániával szemben. A Szövetséges és Társult Hatalmak a közép-európai területeket nem ismerték s így a Bánságot a háború alatt Szerbiának és Romániának, egyszerre két országnak is odaígérték. A szerbek a románokat megelőzték és 1918 novemberében az egész Bánságot megszállták. Erre megindult a harc a szerbek és a románok között a Bánság birtokáért. Clemenceau a helyzetet látva, népszavazást javasolt, de ez ellen mindkét fél tiltakozott, mert tudták azt, hogy a népszavazás Magyarország javára döntött volna. Végül a románok a népszavazást azzal a feltétellel fogadták el, hogy a lakosság csak Románia és Szerbia között választhat. A vita tovább tartott és végül a Bánságot 1919 február 28-án a békekonferencia hatalmai — Seton-Watson eredeti javaslata szerint — Szerbia és Románia között megosztották. A határozat után a szerb kormány azzal a tervvel foglalkozott, hogy hadat üzen Romániának. A francia kormány közbelépése mentette meg a helyzetet s a románok 1919 augusztus 6-án birtokba vették a Bánság keleti részét, Temesvárral egyetemben.

Még súlyosabb volt a helyzet Szerbia és Olaszország között. A Szövetséges és Társult Hatalmak a londoni szerződésben (1915 április 26.) Olaszországnak ítelték Isztriát, Triesztet, Görzöt, Gradiskát, a legtöbb isztriai és dalmát szigetet, Észak-Dalmáciát, sőt Valona birtoklását is. Azonban a Monarchia összeomlása után az olaszok igényt tartottak Fiuméra is. A város lakossága az Olaszországhoz való csatlakozás mellett foglalt állást. Az olasz követelésekkel szemben Wilson elnök a békekonferencia idején tüntetően a francia-szláv érdekek oldalára állott s az 1919 április 14-én felállított Wilson-vonal Fiumét Jugoszláviának adta. Az olasz fődelegátus, Orlando miniszter ott hagyta a békekonferenciát és hazautazott. Az olasz közvéleményen nagy elkeseredés vált úrrá s D'Annunzio szabadcsapataival 1919 szeptember 12-én elfoglalta Fiumét. Jugo-

szlavia a franciákhoz fordult segítségért. A francia kormány — látva Jugoszlavia belső zavarait — azt ajánlotta Belgrádnak, hogy egyezzen meg Rómával. Ez meg is történt, 1920 november 12-én Rapallóban aláírták az egyezményt, amelynek értelmében Olaszország Zára, Zagosza és néhány kisebb sziget kivételével lemondott egész Dalmáciáról, de megtartotta az osztrák tengerpartot, Fiume pedig önálló köztársaság lett. Ez még nem jelentette a fiumei kérdés végleges megoldását. Amikor Radics István 1923-ban külföldre menekült, a horvátok forrongtak s Jugoszláviát belső válságok gyötörték. Pasics külpolitikai sikerekkel óhajtotta a szenvedélyeket lecsillapítani s ezért tárgyalásokat kezdett Olaszországgal. A belpolitikai okok mellett külpolitikai okok is arra kényszerítették Jugoszláviát, hogy keresse Olaszország barátságát. Bulgáriában megbukott a szerbbarát Stambuliskij-kormány; 1923 júniusában Cankov vezetésével a bolgár ellenforradalmi elemek ragadták kezükbe a hatalmat s ez a bolgár irredenta fellángolását jelentette Jugoszlavia felé. A jugoszláv kormány már arra is gondolt, hogy fegyveresen avatkozik be a bulgár fejleményekbe, azonban Páris leintette. Ezek után az előzmények után 1924 január 27-én írták alá Rómában az olasz-jugoszláv egyezményt, amely két okmányból állt. Az első az olasz-jugoszláv barátsági szerződést tartalmazta, a második okmányban pedig Jugoszlavia elismerte Olaszország szuverénitását Fiuméra vonatkozólag.

Pasicsnak ez a külpolitikai sikere azonban egyáltalán nem szüntette meg a belső ellentéteket.

2. A szerb-horvát koalíció. — Az albán-kérdés.

A szerb nacionalistákat már 1924-ben aggodalommal töltötte el Jugoszlavia bomlási folyamata s már a pártok is ráeszméltek arra, hogy a horvátokkal meg kell egyezni. A megbékülésnek még a radikális pártban is akadtak hívei s így, amikor a Davidovics Ljuba vezetése alatt álló demokrata párt összefogott Radics-csal és a horvát képviselők-

kel, Pasics lemondott és 1924 július 27-én Davidovics Ljuba alakított kormányt. Augusztus 10-én Radics István is hazatért. Hamarosan látnia kellett, hogy komoly kibékülésről, illetve megegyezésről szó sem lehet s ezért még erősebb eszközökkel indított harcot a szerbek ellen; népgyűléseken magát a királyt és az államot is támadta. Ettől kezdve ő lett ura a politikai helyzetnek. Nála nélkül nem lehetett politikát csinálni. Maga a király is megdöbben Radics fellépésétől és ismét Pasicsot bízta meg kormányalakítással, aki 1924 november 6-án Pribicsevic pártjával együtt megalakította új kormányát. Ez az új koalíció fő feladatának tartotta a szeparatista mozgalmak letörését, feloszlatta a szkupstinát, Radicsot pedig híveivel együtt börtönbe vetette. Pribicsevic irgalmatlanul le akarta törni a horvátokat, a szerb katonaság és rendőrség a legdurvább üldözést kezdte meg Horvátországban. Napirenden voltak a megbotozások, bebörtönzések és gyilkosságok. Az 1925 február 8-án lezajlott választásokon Radics pártja mégis fényes győzelmet aratott Horvátországban. Az erőszak nem használt. Erre Pasics taktikát változtatott, megbízottjai útján tárgyalásokat kezdett a börtönben lévő Radics Istvánnal. A tárgyalások eredménnyel végződtek, a Radics-párt szövetkezett a radikális párttal és közös koalíciós kormányt alakítottak, amelybe 1925 november 8-án maga Radics István is belépett.

Ez a szövetkezés egyik fél részéről sem volt őszinte. Pasics le akarta járattani Radicsot, Radics viszont arra számított, hogy a hatalom birtokában messzemenő engedményeket fog kieszközölni Horvátország részére. Pasics azonban nem engedett a szerb uralmi gondolathól, keresztelte Radics törekvéseit és átmenetileg a horvát paraszt-vezért le is járatta. De Pasicsnak sem használt a horvátokkal való szövetkezés, saját pártjában elégedetlenség ütötte fel fejét, s ezt az elégedetlenséget a szerb hegemoniára féltékenyen őrködő „Fehér kéz” is fűtötte. Az elégedetlenség Pasicsot elseperte, 1926 április 6-án lemondott.

A „Fehér kéz” kívánságára a király egy jelentéktelen radikálist párti politikust, Uzunovics Nikolt bízta meg kor-

mányalakítással, aki április 8-án alakította meg kormányát. Ebből az új kormányból Radics István már április 15-én kivált, pártjának tagjai 1927 február 1-én léptek ki a kormányból, amikor is a szerb-horvát koalíció végleg felbomlott s a horvátok ismét megkezdték ellenzéki har-
cukat.

Pasics ekkor már nem élt, 1926 december 10-én halt meg. Szerbia Pasicsban legnagyobb fiát vesztette el. Ő teremtetten meg a független Szerbiát, ő volt a nagyszerb álom legfanatikusabb képviselője és ezer akadályon keresztül ő hozta létre Jugoszláviát és emberfeletti küzdelemmel ő tartotta össze. Élete végén mégis elfordult tőle a király kegye és utolsó miniszterelnöksége alatt szomorúan kellett tapasztalnia, hogy élete nagy műve recseg-ropog, látnia kellett, hogy, ha a horvátok ellenére kormányoz, a belső erők feszítik szét az összetákolt mozaik államot, ha pedig a horvátokkal fog össze, a külső erők ássák alá a jugoszláv állam épületét.

Olyan ellentétesek voltak Szerbia és Horvátország bel- és külpolitikai érdekei, hogy azokat összeegyeztetni nem lehetett. Ezek az ellentétek a nettunoi szerződések megkötése alkalmával robbantak ki. Ugyanis a Pasics-kormány külügyminisztere, Nincsics 1925 júliusában a római szerződések alapján megkötötte a nettunoi szerződéseket, amelyek Olaszországnak lehetővé tették, hogy Dalmáciában nagyobbarányú gazdasági tevékenységet folytasson. Nincsics azt hitte, hogy Jugoszlávia ezzel a szerződéssel szabad kezet szerez magának Albániában. A belgrádi kormány azonban elszámította magát. A horvátokat nem érdekelte az albán-kérdés, viszont érzékenyen érintette őket a Dalmáciával kapcsolatosan kötött szerződés, amely ellen nagy ellenállást fejtettek ki. A belgrádi kormány Radicsékra való tekintettel, akik éppen ebben az időben léptek be a kormányba, nem merte a nettunoi szerződéseket ratifikálni. A belpolitikai helyzet miatt tehát a belgrádi kormány Olaszországgal fordult szembe. A belgrádi kormány állandóan húzta és halasztotta a nettunoi szerződések ratifikálását, amíg végül is Róma megúnta a dolgot s

balkáni érdekeinek biztosítása céljából Albániával keresett kapcsolatot. Pasics bukása után az állandó belpolitikai válságok miatt a gyenge Uzunovics-kormány sem ratifikálta a nettunoi szerződéseket s ez Olaszországot arra indította, hogy 1926 november 27-én Tiranában barátsági és biztonsági szerződést kötött az albán kormánnyal. A szerződés megdöbbséget hozott a szerb közvéleményre s az izgalom háborús feszültségig fokozódott. Pasics tehát életének utolsó napjaiban láthatta, hogy az olasz nagyhatalom megjelent a Balkánon, megveti lábát Albániában és innen készíti elő a döntő csapást a nagyszerb törekvésekre.

3. Véres belpolitikai harcok. — A szomszédos államok Jugoszlávia ellen fordulnak.

Pasics halála után még szabadabb működést fejthettek ki azok a nagyszerb erők, politikusok és katonatisztek, akik a „Fehér kéz“ néven ismert forradalmi szervezetbe tömörültek. 1927 április 17-én Vukicsevics Velja a „Fehér kéz“ embereiből, az ú. n. ifjú radikálisokból alakított kormányt. Ebben a radikális-demokrata koalíciós kormányban a bosnyák-muzulmánok is résztvettek. Vukicsevics Velja miniszterelnök feloszlatta a parlamentet és új választásokat rendelt el. Az 1927 szeptember 11-én megtartott választásokon féktelen terrort alkalmaztak a horvátok letörésére. A horvátok üldözése és a tartományok egyre rosszabbodó helyzete arra indította Radics Istvánt, hogy összefogjon Pribicsevics Szvetozárral, aki maga is rájött arra, hogy Belgrád kijátssza őket.

Vukicsevics hiába rekonstruálta kormányát 1928 február 3-án, a horvátok ellenzéki harcát megfékezni nem tudta. A harc fokozott erővel lángolt fel, amikor a Vukicsevics-kormány a szkupstina elé terjesztette a nettunoi szerződéseket, ratifikálás céljából. A harc a kormány és Radicsék között annyira elfajult, hogy 1928 június 20-án Raicsics Punisa radikális-párti szerb képviselő a szkupsti-

nában revolvert rántott és a Radics-pártra hat lövést adott le. A lövések azonnal megölték Baszaricsek György és Radics Pál képviselőket, halálra sebeztek Radics Istvánt, aki augusztus 8-án sebeibe belehalt.

Racsics Punisa golyója végleg leterítette a jugoszláv egység gondolatát és áthidalhatatlan szakadékot teremtett Horvátország és Szerbia között. A szkupstinai gyilkosság hírére Zágrábban forradalmi tüntetések robbantak ki, a szerb csendőrség fegyverét használta. Radics István temetése pedig a horvát nép legimpozánsabb tüntetése volt vezére és a horvát függetlenség mellett. A horvát képviselők kivonultak a szkupstinából és ezzel ismét végzetes válságba sodorták Jugoszláviát. A szkupstinai véres események a Vukicsevics-kormányt is elseperték. 1928 július 27-én Korosec Antal alakított kormányt, de a már nyíltan hangoztatott szeparatista törekvéseket ő sem tudta megfékezni. A belpolitikai helyzet egyre válságosabb lett.

Radicsot a vezérségben dr. Macsek Vladimir követte. Macsek hamarosan kiadta a jelszót, hogy a horvát nemzet már csak a perszonális unió elégítheti ki. Sándor király látta, hogy Macsekék nem mérséklék követeléseiket, tehát engedett a „Fehér kéz” nyomásának. A hirhedt „Fehér kéz” 1929 január 6-án végrehajtotta hónapok óta előkészített puccsát. A király feloszlatta a parlamentet, semmisnek nyilvánította a vidovdáni alkotmányt és proklamálta az abszolutizmust. Kormányt a „Fehér kéz” elnöke és a királyi gárda parancsnoka, Zsivkovics Péter tábornok alakított.

Az agresszív szerb politika tehát tíz esztendő alatt tökéletesen elvégezte a maga romboló munkáját, maga ellen lázította a Jugoszláviába bekebelezett nemzeteket és törzseket és így Jugoszlávia maga bizonyította be életképtelenségét. A túlzó szerb politikának nem volt sikere a belföldön, de nem volt sikere a külpolitikában sem. Jugoszlávia minden szomszédját maga ellen ingerelte.

Elsősorban nagyon szerencsétlen politikát folytatott Olaszországgal szemben az albán kérdés miatt. A „Fehér kéz” és Marinkovics Voja, a Vukicsevics-kormány külügyminisztere, szerették volna Olaszországot kiszorítani Albá-

niából. Jugoszláviában napirenden voltak az olaszellenes tüntetések, sőt Marinkovics tovább ment és Olaszország ellen Franciaországgal szövetséget kötött. 1927 november 11-én írták alá Parisban a francia-jugoszláv barátsági szerződést, amelynek olaszellenes éle volt. Olaszország hamar visszavágott, 1927 november 22-én Albániával véd- és dacsövetséget kötött. Ez a szerződés igen nagy izgalmat keltett Belgrádban, de minden komolyabb fellépéstől tartózkodtak, mivel a súlyos belpolitikai helyzetre való tekintettel Anglia és Franciaország is nyugalomra intették a szerbeket.

Az albán kérdésben Jugoszlávia végleges vereséget 1928 szeptemberében szenvedett, amikor Zogut albán királlyá koronázták és Albánia a maga sorsát az olasz nagyhatalomhoz kötötte.

Magyarország 1926-ban közeledni kívánt déli szomszédjához, azonban a kinyújtott baráti jobbot Belgrád nem fogadta el. Ezzel szemben Olaszország felismerte Magyarország nagy gazdasági és stratégiai jelentőségét és 1927 április 5-én Rómában a két állam között barátsági szerződés jött létre. Jugoszlávia tehát egy nagy lehetőséget elszalasztott, Olaszország viszont kitűnő helyzetet biztosított magának a Dunavölgyében.

Igen rossz volt a bolgár-jugoszláv viszony is. Stambuliskij a Belgráddal való megegyezésre építette fel politikáját, a szerbekkel együtt akart dolgozni, de nem talált meghallgatásra. Amikor azután Szófiában a nemzeti és irreidenta irányzat került uralomra, Belgrád a Stambuliskij-féle parasztpárti emigrációt támogatta s ezzel állandóan izgatta Szófiát. Marinkovics Voja külügyminiszter ugyan 1927 nyarán megkísérelte a megegyezést a bolgárokkal, de szigorúan ragaszkodott a status quo fenntartásához. Szófiában nem akadt egyetlenegy államférfi sem, aki Marinkovics feltételeit elfogadta volna s így a megegyezés nem jött létre. Marinkovics 1928-ban ismét élesen támadta Bulgáriát, aminek az lett a következménye, hogy a Macedón Komité élénk tevékenységbe kezdett. Jugoszlávia magatartása Bulgária irányában egyre fenyegetőbbé vált,

de ekkor Olaszország sietett Szófia segítségére s ezzel Olaszország újabb barátot szerzett magának Délkelet-Európában.

1927 augusztusában Görögország és Jugoszlávia között is kiéleződött a helyzet. A görög kormány nem volt hajlandó teljesíteni azokat a messzemenő követeléseket, amelyeket Belgrád a Szaloniki-i kikötő használatára vonatkozólag támasztott. Jugoszláviának nem kereskedelmi, hanem hadviselési szempontokból volt szüksége Szaloniki kikötőjére, de a görögök éppen ezeket a szempontokat nem voltak hajlandók figyelembe venni. Jugoszlávia ellenséges magatartásával szemben a görögök is Olaszország barátságát keresték. Különösen Venizelosz követett el mindent, hogy hazája jövőjét az olasz nagyhatalom támogatásával biztosítsa.

Az állandó belpolitikai válságok Jugoszlávia külpolitikáját is zsákutcába vitték. A szerbek imperialista politikájukkal azt érték el, hogy Jugoszláviát tűzfészekké tették s határai sem voltak már biztonságban, mert minden szomszédját ellenségévé tette s egy szomszédjával sem tudott, de nem is akart megegyezni.

4. A diktatúra esődjé.

Sándor király a diktatúra proklamálása alkalmával kijelentette, hogy nem tehetett mást, választania kellett az anarchia és a diktatúra között és ő a diktatúrát választotta. Nyílt és őszinte beszéd, de nem volt okos cselekedet. Ugyanis Zsivkovics tábornok diktatúrája csak még jobban feltépte az amúgy is vérző sebeket, még inkább kiszélesítette az ellentéteket, nem kímélte a horvátok és a többi törzsek érzékenységét, nem riadt vissza semmiféle erőszaktól, börtönnel, gyilkossággal és kémrendszerrel próbálta megteremteni a jugoszláv egységet, illetve biztosítani a szerb hegemoniát, de éppen az ellenkezőjét érte el. Hároméves diktatúrája alatt nemcsak a horvátokat és a Jugoszláviához csatolt többi néptörzseket taszította el végleg a

jugoszláv egység gondolatától, hanem még a szerbeket is maga ellen lázította.

Zsivkovics tábornok 1931 végéig rendeletekkel kormányzott és így alkalma volt az állami élet minden vonatkozásába beavatkozni. Feloszlatta a pártokat, megszüntetett minden közszabadságot, a bírák elmozdíthatatlanságát felfüggesztette, a sajtót szigorú előzetes cenzúra alá vetette. A szerb hegemonia biztosítása érdekében 1929 október 3-án még az állam elnevezését is megváltoztatta s ettől kezdve nem SHS királyságnak, hanem „Kraljevina Jugoszlavia-nak” nevezték.

Átszervezte a közigazgatást, az országot kilenc bán-ságra osztotta, az állami és önkormányzati tisztviselői kart rendelkezési állományba helyezte. Feloszlatta az egyesületeket, még a nacionalista egyesületeket sem kímélte, csak a „Narodna Obrana” működését engedélyezte. Az új iskolai rendelettörvényekkel tönkretette a horvátok és a többi néptörzsek oktatásügyét. A horvátokat kiszorította a hivatalokból. A szerbek magukhoz ragadtak mindent: állást, pénzt, hatalmat. Jellemző, hogy a diktatúra végén a belügy-minisztériumban 127 tisztviselő közül 116 volt a szerb, a külügyben 219 közül 180, a miniszterelnökségen 13 közül 13, az igazságügyben 137 közül 113, a Jelzálog Bankban 200 közül 196, a közoktatásügyi minisztériumban 26 közül 15, az udvarnál 31 közül 30.

Horvátország valóságos szerb megszállás alatt volt, 60.000 csendőrt és rendőrt tartottak Horvátországban, hogy megakadályozzák a horvátok fegyveres felkelését.

A horvát hazafiakat vagy meggyilkolták, vagy börtönbe vetették. Így meggyilkolták Sufflay Milan zágrábi egyetemi tanárt, börtönbe vetették Predavec József volt képviselőt, sőt Macsek Vladimirt, a horvátok vezérét is.

A horvátokat mégsem tudták elhallgattatni. Az abszolútizmus proklamálását követő második napon, 1929 január 7-én a horvát nép forma szerint megalakította a maga forradalmi szervezetét, Ustasa néven. Zsivkovics tábornok véres terrorja elől a horvát politikusok egy része külföldre menekült. Így külföldre ment dr. Ante Pavelics, az Ustasa

vezére is és mind Európában, mind az amerikai államokban élő és fegyvert fogható horvátokat beszervezte az Ustasa-mozgalomba. Ezt a mozgalmat ismerték a külföldön a horvát forradalom illegális szervezetének.

Ante Pavelics mellett számos más olyan horvát politikus is külföldre menekült, akik legális fegyverekkel harcoltak Horvátország függetlenségéért. Ezek között voltak Kosutics Ágoston és Krnyevics Juraj. Kosutics és Krnyevics a külföldön Macsek Vladimir harcát támogatták és az ő működésüket legális mozgalom néven ismeri a külföld.

A horvát legális és illegális szervezetek Radics meggyilkolása után egész Európára és az amerikai államokra is kiterjedő széleskörű tevékenységet indítottak meg Horvátország függetlensége érdekében. De folyt a harc benn Jugoszláviában is. Macsek Vladimir 1928 augusztus 13-án, a paraszt demokrata koalíció képviselői klubjának gyűlésén beszédet mondott s ebben nyíltan hangoztatta, hogy a horvát nemzetnek joga van az ő szabad horvát államához. Ugyancsak Macsek Vladimir 1928 augusztus 25-én egy nyilatkozatot adott a „Deutsches Volksblatt“-nak és ebben a többi között a következőket mondotta: „A mi számunkra az állam a mai berendezésében többé nem létezik sem jogilag, még kevésbé morális szempontból“. 1929 február 9-én a „Gazetta del Popolo“ című lapnak adott interjújában ezeket mondja: „A horvát problémát csak maga Horvátország oldhatja meg. A diktatúra ezt legfeljebb csak sietteti és én azt hiszem, hogy siettetni is fogja“.

1929. év végén Kosutics és Krnyevics Londonba utaztak, ahol az angol politikusokat és az angol sajtót igyekeztek megnyerni a horvát kérdésnek.

1930 szeptemberében Krnyevics memorandumot nyújtott be a Népszövetséghez, amelyben felhívja a figyelmet a horvát kérdésre. 1930 októberében Krnyevics Genfben megindította „Croatia“ című hetilapját, a legális mozgalom hivatalos lapját. 1931 május 12-én Krnyevics a Népszövetséghez újabb terjedelmes memorandumot nyújtott be, amelyben feltárta a horvátok sérelmeit. 1931 július 15-én

Kosutics Amerikába érkezett, ahol nagyarányú munkát fejtett ki és nemcsak az amerikai horvátokat tömörítette, hanem az amerikai közvélemény figyelmét is a horvát kérdésre irányította. 1932 március havában Kosutics Ágoston megint Londonban tartózkodott és személyes tárgyalásokat folytatott az angol politikusokkal és az angol sajtó vezető tényezőivel. Még ugyanezen év novemberében Kosutics megint megjelent Angliában és előadásokat tartott a Royal Institute-ban, majd a Catholic Council for International Relationship-ben. Ez utóbbi előadásában különösen azt emelte ki, hogy a katolikus Horvátországot nem lehet egyggyé olvasztani a pravoszláv Szerbiával. Mindkét előadásában rámutatott arra a végzetes útra is, amelyre a szerb diktatúra lépett. Kosutics előadásainak hatása alatt a „Sunday Times“ magának Wickham Steednek tollából nagyobb cikket közölt, amelyben Wickham Steed arról írt, hogy egész Közép-Európában nagy változások fognak bekövetkezni és, hogy maga Jugoszlávia is darabokra fog hullani. Eme előadások után Kosutics Írországba utazott, ahol ugyancsak több előadást tartott. Kosutics angliai működésének következtében 1932 november 30-án a horvát kérdésben két interpelláció is elhangzott az angol parlamentben.

Ante Pavelics nagyarányú működéséről, amelyet 1929-től kezdve folytatott a külföldön, a következő fontosabb eseményeket említjük meg: Mindenekelőtt külföldön is megszervezte az Ustasa-mozgalmat. Több fiókszervezetet állított fel, Európának csaknem minden fontosabb városában. A különböző Ustasa szervezetek közötti összeköttetés fenntartására Genfben irodát állított föl. Munkásságának legfontosabb bázisát alkotta a Belgiumban, Seraingban lévő horvát emigráns kolónia. Amerikában is mindenütt külön Ustasa szervezetek működtek, ezek közül a legfontosabbak a buenos-airesi és a pittsburghi szervezetek voltak.

Pavelics 1929-ben alakította meg Amerikában a legnagyobb horvát szervezetet, a „Hrvatsko Kolo“-t. Ez a szervezet minden évben nagygyűlést rendezett Clevelandban, hogy felhívja az amerikai közvélemény figyelmét a horvát

kérdésre. Az ilyen összejövetelek alkalmával utcai tüntetéseket rendeztek Amerika különböző nagy városai-ban. 1930 szeptemberében az amerikai horvátok paraszt-pártja sürgönyt intézett a Népszövetséghez, amelyben Horvátország önállóságának elismerését kérte. 1932 január 21-től 27-ig Torontóban az amerikai horvátok nagy összejövetelt tartottak és tüntettek Horvátország függetlensége mellett.

Jellemző, hogy 1931-ben Pribicevics Szvetozár, Jugoszlávia egyik megteremtője is külföldre menekült és éles harcot indított a diktatúra ellen.

Végül is a horvátok szeparatista mozgalma Jugoszlávia szövetségei részére kellemetlenné vált, a franciák a Zsivkovics-kormánynak nem adtak kölcsönt, Sándor király pedig külföldről egyre több figyelmeztetést kapott, hogy állítsa helyre az alkotmányt.

A külföldi és belföldi nyomásnak engedve, Zsivkovics új alkotmányt szerkesztett, 1931 szeptember 2-án átalakította kormányát, abba horvátokat, bosnyákokat és szlovéneket is bevett s ezekután a király 1931 szeptember 3-án kihirdette az új alkotmányt. Zsivkovics lemondott, Sándor király azonban ismét őt bízta meg kormányalakítással.

Zsivkovics tábornokot a látszatalkotmány, amelyet inkább csak a külföld megnyugtatóására hoztak, nem akadályozta meg abban, hogy tovább folytassa eddigi szerbesítő munkáját. Érvényben maradtak a rendelettörvények. 1931 szeptember 18-án az egyesülésre, gyülekezésre és politikai agitációra vonatkozólag új törvényt adtak ki, amely lehetetlenné tette a nép igazi hangulatának megnyilatkozását. Ezekután pedig Zsivkovics tábornok kiírta a szkupstinai választásokat. A képviselőválasztások 1931 november 8-án történtek meg. A szenátusi választások 1932 január 4-én voltak s az új jugoszláv parlament 1932 január 11-én megkezdte működését.

A választások alatt, majd a szkupstina alakuló ülésének napján a belgrádi egyetemi hallgatók nagy tüntetéseket rendeztek, de ezeket a szerb csendőrség és rendőrség vérbefojtotta.

Az új parlamentben rögtön jelentkeztek a szerb és horvát ellentétek s beigazolódott, hogy a diktatúra sem tudta megvalósítani Jugoszlávia egységét, ellenben maga a szerb nép is ellene fordult.

A diktatúra külpolitikai téren sem tudott sikereket elérni. Jugoszlávia továbbra is agresszív külpolitikát folytatott, holott ebben az időben már kezdett kibontakozni Európa új arculata s ez már nem volt az, amit a Paris-környéki békediktátumokban megteremtettek. Olaszország rohamosan erősödött, Németországban a nemzeti szocializmus tört előre. s az olasz-magyar barátsági szerződéssel Magyarország is kilépett elszigetelt helyzetéből.

A Paris-környéki békediktátumokban megvalósított európai egyensúly megváltozott akkor, amikor Mussolini nyíltan kijelentette, hogy támogatja a magyar revíziós követeléseket, majd amikor az 1931. évi magyar-osztrák gazdasági szerződés, olasz intenciók szerint, az 1932 február havában kötött osztrák-olasz és magyar-olasz szerződésekkel háromtagú megegyezéssé épült ki. Ezek az ú. n. Brocchi-szerződések gazdasági alapon az olasz-osztrák-magyar kapcsolatot elmélyítették és a Dunavölgyében új helyzetet teremtettek. Ugyanebben az időben a nemzeti szocializmus lépésről-lépésre tért nyert Ausztriában. A vámúnióra vonatkozó egyezmény pedig, amelyet Schober és Curtius kancellárok 1931 május 19-én Berlinben kötöttek meg, korszakalkotó egyezménynek bizonyult. Voltaképpen a németiség megmozdulása volt az, amely a népiség elvét vetette be a küzdelembe.

Ezekkel az új jelenségekkel szemben Jugoszlávia a csehekre, a románokra és elsősorban a francia fegyverekre támaszkodva, a legagresszívebb módon vette fel a küzdelmet. A jugoszláv külpolitika nem értette meg az idők szavát, nem törekedett a békés megegyezésre, ellenkezőleg minden eszközt igénybe vett, hogy Magyarországot megfélemlítse és guzsba kösse. Jugoszlávia, amint azt a „Journal de Genève“ 1929 április 4-i számában megírta, 1928 március havában titkos katonai szerződést kötött Cseh-Szlovákiával, később pedig Romániával is. Ezeket a szerződés-

seket az 1929 április és május havában létrejött megállapodásokkal kiegészítették és már a Magyarország ellen felvonuló hadak egységes vezetéséről, valamint a „felszerelés és erő kifejtés egységessé és gazdaságossá tételéről” is intézkedtek. Eme szerződések értelmében, ha a kisantant államok akármelyikét nem Magyarország, hanem egy másik hatalom támadná meg, a szerződő felek még abban az esetben is, ha Magyarország rögtön kinyilatkoztatná semlegességét, kötelesek: 1. Magyarország ellen rögtön mozgósítani, a trianoni határokat megszállni, 2. a felvonult erők kötelesek bizonyos „katonai ténykedéseket” végrehajtani.

Ez a szerződés, amely nemcsak Magyarország, hanem Bulgária ellen is irányult, kiáltó bizonyítéka annak, hogy Jugoszlávia és szövetségesei Európában nem a békét, hanem az állandó nyugalanságot szolgálták.

Jugoszlávia, szövetségeseivel együtt, éppen ilyen erőszakos módon lépett fel a Schober-Curtius-egyezmény ellen. De éles harcot indított az olasz-osztrák-magyar gazdasági megegyezés ellen is.

Érthető tehát, hogy azokat a szerződéseket, amelyeket az előző kormányok kötöttek Olaszországgal, Zsivkovics tábornok nem tudta meghosszabbítani.

A bel- és külpolitikai sikertelenségek végül is a diktatúra bukásához vezettek. Zsivkovics tábornok romokat hagyott maga után. Egyetlen emlék hirdeti Zsivkovics tábornok diktatúráját; Princip Gavriló szobra, amelyet a diktatúra alatt lepleztek le. Ez a szobor örök időkre szóló bizonyítéka annak, hogy a szerb politikai eszménytől nem idegen a gyilkosság és annak dicsőítése sem.

5. A marseillei királygyilkosság és a jugoszláv külpolitika.

Zsivkovics bukása után, 1932 április havában Marinkovics alakított kormányt, de ez rövid életű volt, már 1932 június 2-án a Srskics-kormány váltotta fel. Srskics miniszterelnök, az eddigi igazságügyminiszter, aki kezdettől fogva a diktatúra szellemi irányítója volt, a diktatúra po-

litikáját folytatta. De neki sem sikerült az, amibe elődei belebuktak, sőt a horvát, dalmát és sok másféle elégedetlenek folyton ismétlődő forradalmi fellobbanásai mellett az egész világon dúló gazdasági válság veszedelmes következményei éppen ez időben árasztották el a jugoszláv államot újabb súlyos bajokkal. A belgrádi „erős“ központi kormány alatt a birodalom perifériáin mindenütt fegyveres harcot vív a szerb katonaság a belföldi lakosság különböző lázadó csoportjaival és tömegeivel. A diktatúra dinárja majdnem fele értékére esett. Külföldi kölcsön híján a kifelé való fizetéseképtelenség állapota kétségtelen. Az ország amúgyis ingadozó bankjait — a mezőgazdaság kierőszkolt megsegítése folytán — külön törvényes kedvezményekkel is alig tudták ideig-óráig fenntartani, maga az agrárlakosság pedig mindamellett teljes mértékben szenvedte a válság sujtó hatását.

A belső és külső nehézség miatt a Srskics-kormány már 1932 november 3-án lemondott.

Sándor király kereste a kivezető utat a válságból, a horvátokkal és a szlovénekkel való megegyezést kívánta. Balugcsics, a berlini szerb követ is azt tanácsolta a királynak, hogy az államot föderalisztikus alapon alakítsa át, de a diktatúra minden józan tervet elvetett s ismét Srskics alakított kormányt. A belső válság tovább mélyült. Horvát hazafiakkal töltötték meg a börtönöket. Börtönbe vetették Trumbics Antalt, Jugoszlávia egyik megalapítóját és első külügyminiszterét, sőt még Korosec Antal is internáló táborba került. Korosec az utolsó jugoszláviai demokrata kormány miniszterelnöke volt, majd az új alkotmány kihirdetéséig Zsivkovics tábornok parancsuralmi kormányában is helyet foglalt. Utóbb a régi pártokkal szövetkezett, amelyek éles ellenzéki álláspontra helyezkedtek a parancsuralommal szemben. Elsősorban a horvát parasztpárthoz közeledett. Amikor a horvátok 1932 őszén közzétették ismert pontozataikat, amelyekben föderalista alkotmányt követeltek, Korosec kiadta a szlovének pontozatait, amelyek szerint a szlovének egy szlovén szövetséges államot követelnek a megteremtendő jugoszláviai államszövetség

keretében. A horvát pontozatok miatt dr. Macseket, a horvát parasztpárt vezérét, háromévi fogházra ítélték, a szlovén pontozatok miatt pedig előbb egy szerb gyógyfürdőbe, majd Hvar dalmáciai szigetre internálták dr. Korosecet. Macseket később a mitrovicai fegyházból a zágrábi rabkórházba vitték. Korosec továbbra is Hvar szigetén maradt.

Közben a horvát ustasák guerilla-harcot folytattak a szerb csendőrök ellen.

A külföldre menekült horvát vezérek pedig a világ közvéleményét ostromolták. 1934 januárjában Krnyevics memorandumot juttatott el a kisantant külügyminisztereihez, amelyben arra figyelmeztette őket, hogy a kisantant nem létező szervezet, mert a benne élő kisebbségek a kisantant ellen dolgoznak.

1933 szeptember 26-án Amerikából Genfbe érkezett Ivan Stipanovics lelkész és az amerikai horvátok nevében egy 41 ezer aláírással és 250 ezer horvátot képviselő több egyesület pecsétjével ellátott memorandumot adott be a Népszövetséghez, amelyben a horvátok siralmas helyzetére hívják fel a figyelmet és bejelentik, hogy Horvátország önálló akar lenni.

1933-ban dr. Ante Pavelics megindította Berlinben a németnyelvű „Croatia Press“-t. Közvetlenül ezután Genfben a francianyelvű, Pittsburghban pedig az angolnyelvű „Croatia Press“-t adta ki. Ezek a lapok tartották fenn az állandó érintkezést az Ustasa-tagok között.

Mindez nagyon aláásta a Srskics-kormány tekintélyét. S amikor 1934 január végén Sándor király Zágrábba látogatott, hogy a horvátokat a jugoszláv eszméhez édesgesse s a horvátok bombamerényletet kíséreltek meg ellene, a Srskics-kormány január 24-én lemondott. A lemondást sietette az a körülmény is, hogy a zágrábi bombamerénylet az ugyanakkor Jugoszláviában ülésező kisantant konferenciát szétugrasztotta, Benes és Titulescu menekülésszerűen otthagyták Jugoszláviát.

Srskicset az Uzunovics-kormány követte 1934 január 27-én. Uzunovics már hatszor volt miniszterelnök, a radikális párt megbízásából a Radics-párttal való koalíció kere-

tében is ő volt a miniszterelnök és éppen ezért esett rá a király választása, mert azt hitte, hogy neki ismét sikerülni fog a horvátokat kibékíteni. A helyzet azonban már egészen más volt, az ellentéteket Radics meggyilkolása után nem lehetett kiegyenlíteni, sőt a diktatúra a horvát-szerb viszonyt annyira elrontotta, hogy az végül is 1934 október 9-én Sándor király meggyilkolásához vezetett. Sándor király a francia fővárost akarta meglátogatni, azonban a Marseille-i kikötőben az Ustasa szervezet tagjainak golyója leterítette. Jugoszlávia rövid történetében ez volt a második gyilkosság, amely az egész világ előtt nyilvánvalóvá tette a jugoszláv állam belső gyengeségét.

Az uralkodói teendőket a kiskorú trónörökös helyett egy háromtagú kormányzótanács látta el, amelynek élén Pál herceg állt.

Sándor király halála után az Uzunovics-kormány lemondott, de a régenstanács ismét őt bízta meg kormányalakítással. Az új Uzunovics kormányban a diktatúra két vezető embere: Zsivkovics tábornok és Srskics volt miniszterelnök is helyet foglaltak.

Az új kormány nem jelentett irányváltást, sőt éppen az eddigi politikának a folytatásáról tett tanubizonyosságot. A „Vreme“ foglalkozott az új kormány programjával és megállapította, hogy ez nem változtatja meg azokat az elveket, amelyek 1929 január 6-a óta a kormányzás alapjául szolgáltak.

A külföld nagy megdöbbenéssel vette tudomásul az új kormány összeállítását és programját s az egész világ-sajtó annak a véleményének adott nyílt kifejezést, hogy az erőszakos politika előbb-utóbb romlásba viszi Jugoszláviát. Az Uzunovics-kormány ellen belföldön is megindult a harc. Horvát politikusok, művészek és írók, közös aláírással egy emlékiratot terjesztettek az uralkodó tanács elé, amelyben a törvényes állapotok visszaállítását követelték. Megindult a belpolitikai harc, Jeftics külügyminiszter kivált a kormányból s erre 1934 december 18-án az egész Uzunovics-kormány beadta lemondását.

Az új kormányt Jeftics alakította meg 1934 december 21-én. A Jeftics-kormánytól a külföldön és a belföldön egyaránt azt várták, hogy megszünteti a diktatúrát és helyreállítja az alkotmányos életet. Nagy csalódást okozott tehát Jeftics kormánynyilatkozata, amelyet 1935 január 4-én tett meg a szkupstinában s amelyben kijelentette, hogy az 1931. évi alkotmány alapján áll. Ez azt jelentette, hogy nem gondol a régi szabadságjogok helyreállítására és új választások kiírására. A belső elégedetlenség egyre hangosabb lett, a radikális-párt a kormány ellen fordult és követelte a közszabadságok helyreállítását és a választások megtartását.

Jeftics, hogy az elégedetlenséget lecsillapítsa, 1935 májusában választatott, de az eredmény balul ütött ki, az ellenzék annyira megerősödött, hogy őt magát elseperte és kiforgatta sarkaiból a parancsuralmi rendszert.

A választásokon a Macsek-párt győzelme minden váratkozást felülmúlt s hogy mennyire ellenzéki egész Horvátország, az abból is kiderült, hogy igen sok horvát választókerületben egyetlen szavazat sem esett a kormánypárti listára. Ezen a választáson Horvátország ünnepélyes hitvallást tett a horvát nemzeti eszme mellett, annak ellenére, hogy a választások nyílt szavazási rendszer mellett folytak le és a választás sok helyütt összeütközéssel járt a horvát parasztok és a szerb csendőrök között. Az összeütközések során sok parasztot megöltek.

A kormányrendszerben nem állt be változás, de a horvátok sem változtattak eddigi elutasító magatartásukon s a Macsek-párti képviselők nem vettek részt a parlament munkájában. A helyzet annyira elfajult, hogy Banics képviselő a szkupstinában Sándor király meggyilkolásával vádolta a horvátokat. Ez a beszéd a kormánypárti horvát képviselőkben és a horvát szakminiszterekben nagy elkéseredést keltett. Tanácskozást tartottak Zsivkovics hadügyminiszterrel és Sztojadinovics pénzügyminiszterrel és elhatározták, hogy kiválnak a kormányból. Ezt az elhatározást valóra váltották, 1935 június 20-án lemondtak miniszteri tárcájukról s ezzel a Jeftics-kormányt megbuktatták.

A Marinkovics-kormány megalakulásától a Jeffics-kormány bukásáig Jugoszláviát belső láz gyötörte s ez a jugoszláv külpolitikára is rányomta a maga bélyegét. Ezen idő alatt a jugoszláv külpolitika végzetes útra tévedt.

Jugoszlávia szövetségeseivel, a románokkal és a csehekkel együtt nagy éberséggel őrködött, nehogy a dinamizmus, vagy a békés evolúció egészséges szelleme váljék úrrá a Dunavölgyén.

Jugoszlávia szövetségeseivel együtt ebben az irányban folytatta működését s az évről-évre megrendezett kisantant konferenciákon mindig kijutott egy-egy vágás Magyarországnak, akár valamilyen tiltakozás, gyanúsítás, rágalom, vagy fenyegetés formájában.

Magyarország-, Németország- és Olaszország-ellenes éllel jött létre Genfben, 1933 február 16-án a kisantant szerződése, ami szerb, cseh és román felfogás szerint nem pusztán politikájuknak teljes egyesítését jelentette, hanem örök szövetséget, amelyet közös érdekeik védelmére alkottak meg. Ez a szerződés a három kisantant államot államszövetséggé nyilvánította. A három kisantant állam blokkja, mint államszövetség, nem gazdasági, hanem politikai okok miatt jött létre és fő célja a létező állapotok fenntartására és a békerevizio ellenzésére irányult.¹⁾

¹⁾ A kisantant három államának államszövetséggé való tömörítése okát az „Evening Standard“ (1933 február 16.) a következőkben fejti ki: „A kisantant átalakítása hármas szövetséggé a legravaszabbul kieszt csapás, amelyet eddig a leszerelési értekezletre mértek. Ez a fejlemény mutatja, hogy még Benes, a buzgó pacifista és a Népszövetség egyik főtámasza is, azt a meggyőződést vallja, hogy a leszerelési értekezlet nem szünteti meg a Közép- és Délkelet-Európa biztonságát fenyegető veszélyeket. Mutatja a kisantant államok növekvő kiábrándulását a francia szövetségből, amelynek védelmi értéke mindjobban összezsugorodik. Hitler győzelme volt ez az esemény, amely végre arra kényszerítette a kisantant egymásiránt kölcsönösen bizalmatlan tagjait, hogy hidalják át ellentéteiket és közös védelemben keressenek menedéket. Tizenegy évig csak a Magyarországtól való közös félelem tartotta össze a kisantant államokat, most azonban mindegyiknek félelmetes szomszédokkal kell számolnia, Csehország Németországtól, Románia Oroszországtól, Jugoszlávia pedig Olaszországtól fél. Az új szövetségi szerződés első eredményeként Romániát rábírták az Olasz-

A kisantant három államának államszövetséggé tömörüléséről a „Morning Post“ hosszú tanulmányt közölt Benito Mussolini tollából: „A kisantant“ cím alatt. Mussolini ebben a cikkében többek között a következőket mondja: „A fő cél a létező állapot fenntartása és a békerevizio ellenzése. Magyarországnak továbbra is megcsönkítva és lealázva kell maradnia, a magyarok millióinak hazájuktól elszakítva kell élniök. Magyarország adta a területi zsákmány túlnyomó részét. A kisantant államok egyike a háborúban született, a másik kettőt pedig a békeszerződések növelték észszerűtlenül naggyá. E három államban élő fajok közül többen az antant ellen harcoltak a világháborúban. A történelem már tisztázta, hogy a szerbek és a románok mivel járultak hozzá az antant győzelméhez. Tekintettel Európa és a világ megtartására a reviziós törekvésekkel szemben, a kisantant a revizio ellen állt fegyverbe és a Dunavölgyének új gazdái közti kötelékeket igyekszik szorosabbra fűzni. A revizio eszméje azonban már oly jelentékenyen előrehaladt, hogy egy jegyzőkönyv törékeny bástyája nem tartóztathatja fel. A revizio útban van, mert a világ tartós békét kíván és érzi, hogy e kívánsága meddő maradna, ha a békét nem kíséri az igazság.“

Mussolini cikkében tehát világosan megállapította, hogy a kisantant három államának államszövetsége nem a békét, hanem a gyűlölséget szolgálja. De ezt a tényt felismerték Európa nagyhatalmai is és arra törekedtek, hogy a kis államok kizárásával maguk vegyék kezükbe az európai béke megvalósítását. MacDonald angol miniszterelnök és

országgal folytatott kacérkodásnak abbanhagyására, a másik két szövetséges részéről külső, vagy belső veszély ellen ígért segítség ellenértékéül.“

Az „Evening Standard“ tehát világosan rámutat a kisantant államszövetség létrejöttének okaira és világosan megmondja, hogy ezt az alakulást a félelem kovácsolta eggyé. Ugyanezt állapították meg tekintélyes francia lapok is. Pertinax az „Echo de Paris“-ban (1933 február 15.) a többi közt ezeket írja: „Az a szövetségi szerződés, amelyen a kisantant alapul, eddig csupán Magyarország ellen irányult. Most azonban arról is szó van, hogy szembe kell szállni az olasz veszedelemmel is.“

Mussolini, Olaszország miniszterelnöke fáradoztak az európai béke megteremtésén és 1933 június 7-én létre is hozták a négyhatalmi egyezményt, amelyet Anglia, Olaszország, Németország és Franciaország írtak alá. A tíz évre kötött négyhatalmi szerződésnek legfőbb célja az volt, hogy megszüntessék azt a nyomasztó helyzetet, amelyben a békeszerződések óta az egész világ volt, megerősítsék a népek közti szolidaritás gondolatát és ezzel Európában a béke iránti bizalmat. A négyhatalmi egyezményt nem ratifikálták s ez előrelátható is volt, mert a kisantant már az egyezmény megkötése előtt szembehelyezkedett azzal és megkezdte aknamunkáját. Ez sikerült és Franciaország a kisantant mögé állt.

A négyhatalmi egyezmény bukása után a támadó és védekező jellegű szövetségi rendszerek egész sorozata létesült. A harcot ismét Jugoszlávia és szövetségesei indították el. 1933-ban Németországban győzött a nemzeti szocializmus s ez páni félelembe ejtette a kisantant államait. A kisantant már nem érezte magát elég erősnek, hogy megakadályozza Európa békés rendezését s éppen ezért új szövetségi rendszerrel kívánt útvábot állni a feltörő erőknél. Így jött létre 1934 február 9-én a Balkán-egyezmény, amelyet Jugoszlávia, Görögország, Románia és Törökország kötöttek meg. Az egyezmény magában foglalta Jugoszlávia, Görögország, Románia és Törökország balkáni határainak a biztosítását.

A Balkán-egyezmény megkötésével Jugoszlávia azt a sikert érte el, hogy Görögországot és Törökországot megnyerte magának és velük szövetségesi viszonyba került. De ezt a látszólagos eredményt nagyrészt megfosztotta értékétől az, hogy Bulgáriát sehogyan sem sikerült rábírní a Balkán-egyezményben való részvételre. Bulgária megmaradt azon az állásponton, hogy nem csatlakozhatik olyan egyezményhez, amely a revízió lehetőségének megtagadásával meg akarja rögzíteni a Balkán területi viszonyait.

A Balkán-egyezmény tehát nem hozta közelebb Délkelet-Európa népeit, hanem ellenkezőleg, azt érte el, hogy a

revíziót követelők és a revíziót ellenzők tábora nyíltan kialakult.

A Balkán-egyezményre Róma és Budapest hamar megadták a választ, 1934 március 17-én Rómában létrejött a magyar-osztrák-olasz szerződés. Ez az ú. n. I. szerződés két részből állt. Politikai az egyik, gazdasági vonatkozású a másik. A szerződés nem irányult senki ellen, az európai béke és a gazdasági újjáépítés nagy céljait tartotta szem előtt.

Franciaország és a kisantant államai ettől a szerződéstől is biztonságukat féltették és Barthou 1934 júniusában a leszerelési konferencián a kollektív biztonság francia elméletével lepte meg a világot, melyet az angol delegáció nevében Sir John Simon, de maga a világértekezlet elnöke, Henderson is szokatlan élességgel bekerítési politikának minősített s azt a leghatározottabban elutasította. Barthou francia külügyminiszter a kollektív biztonság rendszerének megvalósításával azon fáradozott, hogy egy hatalmas szövetségi hálózat kiépítésével elnémitsa és tehetetlenné tegye mindazokat, akik a megoldatlan kérdés gyökeres elintézését sürgették és a párisi békeparancsokkal megteremtett renddel elégedetlenek voltak. Barthou minden, sorsa ellen lázadó ország mögé három-négy másik, állig fegyverben álló országot akart odaállítani zsandárnak.

Barthou tervét természetesen nagy örömmel üdvözltek: Jęftics jugoszláv, Titulescu román és Benes csehszlovák külügyminiszterek. Barthou 1934 június 20-án Bukarestbe látogatott, ahol éppen kisantant-értekezlet volt és ezt az alkalmat ragadta meg arra, hogy kirohanást intézen Magyarország s Európa békés rendezése ellen. De Barthou nem mulasztotta el azt sem, hogy bukaresti látogatása alkalmával ígéretet ne tegyen arra vonatkozólag, hogy Franciaország föltétlen katonai támogatásban részesíti Romániát.

Barthou Bukarestből június 23-án Belgrádba utazott s Belgrádban is messzemenő kötelezettséget vállalt Franciaország nevében. Barthou belgrádi látogatása és a látogatás alkalmával elhangzott beszéde annyira felkorbácsolták a

nagyszerb szenvedélyeket, hogy a szerb közvélemény Olaszország ellen fordult. Az 1934 szeptemberében Marburgban megtartott gyűlésen a szerbek Szerbiának követelték Triesztet, Fiúmét, Görzöt és Isztriát. A marburgi gyűlés nem volt elszigetelt, mert egyidejűleg Szerbiában valamennyi közismert nacionalista és terrorista szervezetet mozgósították Olaszország ellen. A szerbek tehát ismét a békét fenyegették.

Hogy Szerbia és a kisantant-szövetség milyen nagy veszedelmet jelentettek a békére és az európai együttműködésre, azt a világ Sándor király meggyilkolása alkalmával tapasztalhatta. Sándor király meggyilkolásáért kizárólag a szerbek voltak felelősek, mert Radics István és a többi horvát hazafi meggyilkolásával ők mérgeztették el a szerb-horvát viszonyt és így következett be a sajnálatos és szerencsétlen merénylet Sándor király ellen. Mégis a szerbek, szövetségeseikkel együtt, ezt a szomorú alkalmat kívánták felhasználni arra, hogy Magyarországon és Olaszországon nagyot üssenek. Magyarországot Genfben a vádlottak padjára ültették és mindent elkövettek, hogy a Népszövetség mondja ki Magyarország bűnösségét. Ha ez megtörténik, megszállják Magyarországot és végleg letörlik a magyar revíziós követeléseket. Ebben a nehéz időben Olaszország egész erejével kiállt Magyarország mellett, de a többi nagyhatalom sem akart háborús bonyodalmat előidézni s így Jeftics, Benes és Titulescu terve nem sikerült. Jellemző, hogy a harc Genfben a revízió körül dúlt. Benes kijelentése szerint a marseillei merénylet okát a revíziós mozgásban kellett keresni. Magyarország azonban töretlenül állta a harcot és Jeftics üres kézzel ment haza Belgrádba. A fellázított szerb közvélemény ellene fordult és genfi szereplésébe hamarosan bele is bukott. A szerb közvéleménynek azonban ki kellett magát tombolnia és ártatlan magyarok ezreit üldözték ki Jugoszláviából. Jugoszláviát erre a lázbeteg külpolitikára belső harcai és küzdelmei kényszerítették rá.

Már pedig Jugoszláviában éppúgy, mint Romániában és Csehszlovákiában, állandó belső elégedetlenség volt, amit

ezek az államok külpolitikai zavarkeltéssel igyekeztek hátterbe szorítani. Ezt láttuk akkor is, amikor 1935 március 16-án a német kormány a szabad fegyverkezés mellett döntött.

A német egyenjogúsági nyilatkozat hírére Jęftics, Benes és Titulescu gyors háborúra számítottak. Titulescu Belgrádba sietett és március 24-én megállapodott Jęftics-csel. Annak ellenére, hogy a magyar kormánynak a berlini nyilatkozat létrejöttében semmi része nem volt, Titulescu már másnap akként nyilatkozott a belgrádi megállapodásról, hogy a kisantant megszállja Magyarországot, ha Budapest követné a német lépést. Belgrád, Bukarest és Prága rögtön ugrásra készen álltak, mihelyt valamelyik legyőzött állam jogait követelte.

Ezzel az agresszív bel- és külpolitikával Jugoszlávia és szövetségesei egyre válságosabb helyzetbe kerültek, mert az új európai erők feltörésének nem tudtak gátat vetni.

6. Sztójadinovics Milan bel- és külpolitikai sikerei.

Jęftics bukása után 1934 június 24-én Sztójadinovics Milan eddigi pénzügyminiszter alakított kormányt és rá várta az a súlyos feladat, hogy a belső válságban rendet teremtsen és Jugoszlávia lázas külpolitikáját békésebb vizekre terelje. Sztójadinovics kedvező kilátások mellett kezdte meg munkáját. A közvélemény nagyobb része bizalommal fogadta az ő miniszterelnökségét, mert Sztójadinovics többször kijelentette, hogy nem azonosítja magát a diktatúrával. Sztójadinovicsra az a feladat hárult, hogy megrázkódtatások nélkül lebontsa a diktatúra várfalait és visszaállítsa a törvények uralmát. Általánosan az volt a felfogás, hogy a Sztójadinovics-kormány a nemzeti kibékülést készíti elő. Minthogy a horvátok és az úgynevezett egyesült ellenzék, amely dr. Macsek vezetése alatt állt, a szkupstina haladéktalan felosztatását követelte, a horvátokkal való nagy nemzeti összefogás nem jöhetett létre. Mindamellet a horvátok és az egyesült ellenzék a jóakaró semlegesség álláspontjára helyezkedtek a Sztójadinovics-kormánnyal szemben. Által-

lában a Sztojadinovics-kormányt átmeneti kormánynak tartották, amely rendbe hozza az állami költségvetést, eltörli a parancsuralom törvényeit, az aránylagos és titkos szavazati jogon alapuló új választási törvényt lépteti életbe és ennek alapján kitűzi az általános választásokat.

A kormány megalakulásakor Sztojadinovics nyilatkozatot tett, amelyben kijelentette, hogy az új kormány célja a belpolitikai béke. Magából a kormány összeállításából is arra lehetett következtetni, hogy Sztojadinovics tényleg új irányt követ, amennyiben koalíciós kormányt alakított és abba a szlovéneket és a bosnyák-muzulmánokat is bevette. Mindjárt kormányralépése alkalmával tett egy pár olyan intézkedést, amelyeket a nép örömmel fogadott, így többek között megszüntette a sajtóellenőrzést s hat esztendő óta első ízben történt, hogy a jugoszláv lapok előzetes sajtóellenőrzés nélkül jelenhettek meg.

A gyakorlatban Sztojadinovics miniszterelnöksége tényleg sok sikert mutatott fel, de ezt nem ígéreteinek beváltásával, hanem taktikai módszerével érte el. Az előzetes sajtócenzurát ugyan eltörölte, de vigyázott arra, hogy a lapok csak olyan közleményeket hozzanak, amelyek kormányára nézve kedvezőek voltak. A sajtó nem írhatott ellenzéki mozgalmakról, nem számolhatott be nem kormánypárti nyilatkozatokról s ezzel lehetetlenné tette az ellenzék működését. Ellenfeleit nem üldözte fegyverrel és csendőrral, hanem detektívekkel figyeltette meg és a levegőt vonta el előlük. Nyílt üldözések nem voltak, ellenfeleit és az ellenzéket észrevétlenül sorvasztotta el. Nagy gondot fordított pártjának, a „jugoszláv radikális közösségnek“ a megerősítésére. Látszólagosan folyt az alkotmányos élet, a parlament ülésezett, valójában azonban a diktatúrának burkolt formája maradt uralmon.

A horvátokkal való megbékülést ő sem hajtotta végre, azonban ennek ellenére mégis látszólagos nyugalom volt az országban s ezt elsősorban annak köszönhette, hogy gazdaságpolitikája eredményes volt. A túlnyomó részben földművelő országra nagy horderejű volt az agrárlakosság megsegítése. A földbirtok adóját egyharmadára leszállították, a

25 ezer dinár alatti adósságok felét elengedték, másik felét 12 évi törlesztési kötelezettséggel rendezték. Bevezették a kötelező termésbiztosítást, tárolók építésére 220 millió dinárral részvénytársaságot alapítottak, szövetségi borpincék létesítésére hitelt teremtettek, az állattenyésztés fejlesztésére és nemesítésére új intézményeket, új állatorvosi főiskolát szerveztek, a földbirtokreformot folytatták, a telepítési akciót fokozták. Igen sokat tett a Sztojadinovics-kormány az iparosítás, a bányászat érdekében.

Eredményes gazdaságpolitikájával és taktikai ügyeskedésével Sztojadinovics látszólagos békét teremtett, azonban a felszín alatt a jugoszláv élet továbbra is forrongó állapotban maradt. A forrongás és elégedetlenség középpontjában Sztojadinovics állott. A horvátok vezére, Macsek, megmaradt a régi állásponton, amelyet a következőképpen formulázott meg: „Vissza 1918-hoz!” Azaz: vissza a horvát nép teljes elhatározási szabadságához. A horvát követelésekkel továbbra is szemben álltak a túlzó szerb politikusok, akik nem engedtek a szerb hegemoniából s éppen ezért ragaszkodtak a diktatúrához. Ezek az ellentétek a szkupstina 1936 március 6-i ülésén ütköztek össze és pedig ismét revolveres merénylet formájában. A nagyszerb eszméért és a diktatúráért rajongó Arnautovics délszerbiai ellenzéki képviselő egymásután háromszor rálőtt Sztojadinovics miniszterelnökre.

A szkupstinai merénylet következtében a Sztojadinovics-kormány lemondott, de az újjá alakított Sztojadinovics-kormány már március 9-én ismét bemutatkozott a szkupstinában. Az új kormányból kimaradt Zsivkovics Péter volt hadügyminiszter s ezzel Sztojadinovics azt jelezte, hogy szembe fordul a túlzó diktatúras törekvésekkel. Ezután a túlzó szerbek összefogtak Sztojadinovics ellen, Zsifkovics új politikai pártot alakított és Jeftics-csel együtt a kormány megbuktatására törekedett. De megmozdultak az ellenzéki demokrata pártok is, élükön Davidovics Ljuba-val és a horvátokkal való megegyezést követelték. Pál régens herceg elérkezettnek látta az időt a horvát kérdés megoldására. 1937 január 16-án megtörtént a találkozás Sztojadinovics

miniszterelnök és Macsek Vladimir, a horvát parasztpárt vezére között. A tárgyalások nem vezettek eredményre s a horvát kérdés továbbra is megoldatlan maradt.

Nagyon megingatta a Sztojadinovics-kormány tekintélyét a konkordátum törvényjavaslat tárgyalása is. Ennek a törvényjavaslatnak a tárgyalása Sztojadinovics részéről nagyon kockázatos vállalkozás volt, mert a szerbek a pravoszlávia elleni merényletnek tartották. Az egész szerb közvélemény ellene fordult és Sztojadinovics csak úgy mentette meg helyzetét, hogy a képviselőházban keresztülment konkordátum törvényjavaslatot nem terjesztette a szenátus elé. Az ellenzéki táborok harca még hatalmasabb erővel lángolt fel. Két ellenzéki tábor indított elkeseredett harcot a Sztojadinovics-kormány ellen. Az egyik a jugoszláv ellenzék volt, élén Zsivkovics-csal és Jeftics-csel. A másik az egyesült ellenzék, élén Macsekkel, a horvát népvezérrel. Az ellenzéki pártok a választások kiírását követelték. Sztojadinovics engedett az ellenzék nyomásának, 1938 december 11-én választatott s a választáson az ő pártja győzött, de ez a győzelem már magában hordta a bukás csíráját.

Sztojadinovics 1938 december 21-én újjá alakította kormányát, de eddigi politikáján nem változtatott s a horvát kérdésben továbbra is merev álláspontra helyezkedett. Sztojadinovics Korosec Antalt is kihagyta kormányából, mivel Korosec a horvát megegyezés mellett foglalt állást. A szlovének erre összefogtak a horvátokkal és 1939 február 4-én megbuktatták a Sztojadinovics-kormányt.

A Sztojadinovics-kormány bukásának is ugyanazok voltak az okai, mint az összes előbbi jugoszláv kormányoknak: a belső elégedetlenség, a horvát kérdés rendezetlensége és a külpolitikai okok.

Sztojadinovics Milán miniszterelnök külpolitikai vonatkozásban súlyos örökséget vett át a Jeftics-kormánytól. Emellett súlyos európai válság közepette foglalta el a miniszterelnöki széket. Az abesszíniai háború már előre vetette árnyékát és Európán háborús izgalom vett erőt. Az Abesszínia elleni olasz háború 1935 október havában tényleg megindult. A Nemzetek Szövetségének tanácsa,

amelyhez Abesszínia tagállam védelemért folyamodott, október 7-én Itáliát támadó félnek nyilvánította s ezt 11-én a közgyűlés is szentesítette. 53 állam szavazott Itália ellen; Ausztria nem helyeselte a javaslatot, Magyarország elvetette. Az Itália ellen alkalmazandó szankciók kérdésében a legértelmezesebben éppen a kisantant államai foglaltak állást s ezzel a ténnyel Jugoszlávia élesen szembefordult Olaszországgal. A szankciók politikája azonban hamar összeomlott. Badoglio marsall 1936 május 5-én Addisz-Abeba fővárosban állott. Az olasz hadsereg fényes győzelmet aratott. A megnagyobbodott és megerősödött Itália tehát nagy veszélyt jelentett Jugoszláviára nézve. Jugoszlávia gazdasági szempontból is sokat veszített azzal, hogy szembefordult Olaszországgal, mert elvesztette egyik legértékesebb piacát.

Egyre súlyosabb veszedelembé sodorták a jugoszláv külpolitikát szövetségesei is. Ugyanis 1935 május 2-án Franciaország szövetséget kötött Oroszországgal és ezt a szerződést június 9-én a cseh-orosz szerződés követte. Ezek a szerződések a római koalícióval ellentétes csoportosulást mutattak és fenyegetőleg léptek fel Németország ellen. Az a szövetségi rendszer tehát, amelyhez Jugoszlávia is tartozott, ismét fenyegette az európai békét.

Róma rögtön védekezett és a dunavölgyi béke fenntartása érdekében 1936 március 24-én az olasz, a magyar és az osztrák kormányok megkötötték a II. számú római egyezményt. Ebben a szerződésben a három állam csoporttá alakult és az európai béke felforgatására irányuló kísérleteknek gátat emelt.

Ezek az új fejlemények nem kedveztek Jugoszláviának s ezt hamar észrevette Sztojadinovics is. Sztojadinovics különösen a cseh-orosz szerződés miatt aggódott, mert hamar felismerte, hogy ez a szövetség Jugoszláviát könnyen háborúba sodorhatja Németországgal és a római koalícióval. Jugoszláviára nézve egyre terhesebbé vált a kisantant szövetség, amelyben ellentétes érdekek ütköztek meg. Sztojadinovics a tornyosuló veszedelmektől szabadulni kívánt és a békés politika útjára lépett. 1937 január 24-én Bel-

grádban Jugoszlávia és Bulgária barátsági szerződést kötöttek s ezzel a két állam között évtizedek óta fennálló ellenséges érzés megszűnt. Sztojadinovics megtette az első lépést a szomszédos államokkal való megértés útján.

Sztojadinovics nemsokára újabb külpolitikai sikert is mutatott fel. 1937 március 25-én barátsági szerződést kötött Olaszországgal is. Az olasz-jugoszláv barátsági szerződésnek megkötését Mussolini tette lehetővé, aki 1936 őszén mondott milánói beszédében a belgrádi kormánynak felajánlotta Olaszország barátságát. Az olasz-jugoszláv szerződés nemcsak a békés fejlődés lehetőségét biztosította Jugoszláviának, hanem igen nagy gazdasági előnyöket is juttatott ennek az államnak.

Sztojadinovics, amennyire kitűnő taktikusnak bizonyult a belpolitikában, éppen olyan ügyes volt a külpolitikában is. Megtette a közeledést Bulgária és Olaszország irányába, de nem rontotta el a helyzetét Londonban, Parisban és kisantant szövetségeseivel szemben sem. Meglátogatta Parist, Londont, tartotta a szoros kapcsolatot a kisantanttal és a Balkán-szövetséggel, de Rómát is felkereste és itt is igyekezett elmélyíteni a baráti kapcsolatokat.

Külpolitikai sikereinek legfontosabb állomása a Berlinnel való megegyezés volt. 1938 január közepén látogatott el Berlinbe és ezzel a látogatásával megteremtette az összhangot a német és a jugoszláv külpolitika között.

Még Magyarország volt az egyetlen állam, amellyel Jugoszlávia nem normalizálta viszonyát. De ez is megtörtént. A kisantant állandó tanácsa Bledben 1938 augusztus 21-én és 22-én tartotta rendes ülését és ezen elismerte Magyarország fegyverkezési szabadságát. Köztudomású tény, hogy a döntést Sztojadinovics miniszterelnök különös ügyességgel érte el, a cseh részről támasztott mindenféle nehézséget leküzdötte és ily módon biztosította a Jugoszlávia és Magyarország közötti meszemenő megegyezés lehetőségét.

A magyar-jugoszláv szerződés Sztojadinovics külpolitikai sikereinek betetőzése volt. Amikor átvette a miniszterelnökséget, Jugoszlávia külpolitikája mélyponton állt, ebből ő emelte ki a jugoszláv államot, ellenségek helyett

barátokat szerzett, ápolta a régi baráti kapcsolatokat, államának tekintélyét növelte és a nyugodt fejlődés útjára terelte. Mindamellett Sztojadinovics külpolitikai vonalvezetésének nem voltak meg a reális alapjai. Ugyanis mind a belpolitika, mind pedig a külpolitika sikerei az ő személyéhez, az ő tekintélyéhez fűződtek s azokat nem örököltte meg a nép széles rétegeinek a meggyőződése és együttérzése. A nép elnézte, sőt sokszor meg is tapsolta taktikai ügyeskedését, de nem támogatta. Éppen ezért Sztojadinovics sem tudta áthidalni azokat a nehézségeket, amelyek Jugoszlávia szerkezeti betegségéből keletkeztek: a nagyszerb ideológia szembe helyezkedett belpolitikájával és külpolitikai vonatkozásban is szívesebben látta azoknak a kapcsolatoknak a fenntartását, amelyek a nagyszerb álom megvalósítását elősegítették. Nem vették jó néven, hogy Sztojadinovics egy sajnálkozó szót sem ejtett ki, amikor szövetségese, Csehszlovákia összeomlott. A kisantant bukását is az ő rovására írták. Időközben Kelet-Európa egén a háborús felhők mindjobban gyülekeztek s így a külpolitikai erők és a belpolitikai ellentétek Sztojadinovics feje felett is összecsaptak és elsöpörték őt.

7. A szerb-horvát kiegyezéstől Jugoszlávia összeomlásáig.

Cvetkovics Dragisa 1939 február 5-én a szerb-horvát kibékülés jegyében alakította meg kormányát és miniszterelnöki kinevezésének másnapján már megkezdte a tárgyalásokat a horvátokkal. Macseket Cvetkovics nem tudta rábírni, hogy belépjen kormányába. A horvátok ugyanis ragaszkodtak követeléseik teljesítéséhez. A nemzetközi helyzet azonban nagyon sürgette a szerb-horvát megegyezést, a horvátok jogainak további megtagadása sok veszélyt rejtett magában. Ezt látta és tudta Pál régens herceg is, aki szintén mindent elkövetett, hogy a megegyezés létrejöjjön. Cvetkovics és Macsek között a tanácskozások állandóan folytak, de nagyon sok nehézséget és akadályt kellett leküzdeniök. A megegyezés végül sikerült és 1939 augusztus

24-én a szerb-horvát megegyezést Pál régens herceg és a régens tanács is elfogadta.

A megegyezés alapján augusztus 26-án szerb-horvát egyesített kormány alakult. Ebben az új kormányban már a horvátok is résztvettek és Macsek Vladimir mint helyettes miniszterelnök vonult be az új kormányba. A kormány megalakulása után azonnal több nagyfontosságú, törvényerejű rendeletet adtak ki.

Az egyik törvényrendelet, amely „a horvát bánságról szóló törvényerejű szabályrendelet” nevet viseli, tartalmazta a szerb-horvát megegyezést. A kormány új választások kiírására kapott felhatalmazást. Egy másik rendeletben horvát bánná dr. Subasics Ivánt, Macsek sógorát nevezte ki a régens tanács. Külön rendelet megszüntette az eddig érvényben levő sajtótörvényt, a gyülekezési és egyesülési jogról, valamint a pártalakulásról szóló törvényes rendelkezéseket.

A szerb-horvát megegyezést tartalmazó rendelet, amely a horvát bánságról szól, a következőket tartalmazza:

a horvát bánság magában foglalja a szávai és a tenger-melléki bánságot, továbbá Raguza, Sid, Ilok, Brcsan, Gradacski, Derventa és Folynica kerületeket. Ezek együttesen alkotják a horvát bánságot, amelynek székhelye Zágráb.

A horvát báni hatóságok illetékessége alá tartoznak a következő ügyek: földművelésügy, kereskedelemügy, iparügy, erdőügy, bányaügy, építésügy, népjóléti, népegészségügy, testnevelésügy, igazságügy, közoktatásügy és beligazgatási ügy. A többi ügyek az állami hatóságok illetékessége alá tartoznak az egész bánság területén. Továbbra is az állami hatóságok illetékessége alá tartoznak az állam biztonságáról és az államellenes propaganda megszüntetésére való szolgálat, a politikai hírszolgálat, valamint a közbiztonság.

Az állampolgárság megadására a bánság illetékes, kivéve az eddigi törvényekben említett kivételes eseteket és az állampolgárság elvesztésének esetét. Nem tartoznak a bánság illetékessége alá azok a bányarendményes ügyek, amelyek a nemzetvédelmet érintik. Ezt a báni hatóságok

a katonai hatóságokkal egyetértésben kezelik. Vitás esetben a minisztertanács dönt.

A rendelet kimondja, hogy a minisztertanács a jövőben bizonyos ügyeket átadhat a horvát bánságnak további intézkedés céljából. Hogy a bánság a feladatának megfelelhessen, biztosítani kell a pénzügyi fedezetet is. Későbbi rendeletek fogják megállapítani, hogy milyen anyagi források állnak majd a bánság rendelkezésére. Ugyancsak a későbbi rendeletek szabályozzák az adók felhasználásának jogát.

A törvényhozó hatalmat a horvát bánság területén a király és a választandó horvát szábor együttesen végzi.

A szábor képviselőkből áll, akiket a nép szabadon választ, általános, egyenlő, közvetlen és titkos szavazással, egyetértve a kisebbségek képviselőivel. Az első választást királyi rendelettel állapítják meg. A képviselők immunitást élveznek. A szábot királyi kézirattal hívják össze Zágrábba. A feloszlás joga a királyt illeti meg, a feloszlató kéziratnak azonban magában kell foglalnia az új választások kiírásának időpontját és az új szábor összehívásának napját. A feloszlató rendelkezést a bán is aláírja.

A horvát bánt a király nevezi ki és őt illeti meg a felfüggesztés joga.

A felfüggesztő királyi rendeletet az újonnan kinevezett bánnak is alá kell írnia. A bán hivatalba lépése előtt esküt tesz a királyra és a törvények megtartására. A bán büntetőjogi felelőssége a miniszteri felelősséggel egyenlő, azzal az eltéréssel, hogy a bánnál a képviselőház helyett a Szábor állapítja meg a felelősséget. A felelősségrevonást külön bánsági bíróság végzi, amelyet a hétszemélyes tábla és a zágrábi közigazgatási bíróság három-három bírójából alakítanak.

Ez a megegyezés nem jelentette a horvát kérdés végleges rendezését és csak a külpolitikai helyzettel magyarázható, hogy ebben a formában létrejött. Maga Macsek Vladimir helyettes miniszterelnök augusztus 29-én, a horvát parasztdemokrata koalíció előtt Zágrábban beszámolt a szerb-horvát megegyezésről és a következőket mondotta:

„Először arra gondoltunk — mondotta —, hogy az egész horvát kérdést véglegesen rendezzük. Ez azonban nem

mutatkozott lehetségesnek, mert a véleményeltérések következtében nem tudtunk volna véglegesen megegyezni. Egyelőre tehát a megegyezésnek csak azt a részét valósítjuk meg, ahol közös alapot lehetett találni, ahol viszont véleményeltérésre kerülhetett volna sor, azt későbbi időpontra halasztottuk. Az így létrejött megegyezés nem oldja meg az összes kérdéseket, de a legfontosabb kérdések tekintetében elfogadták követeléseinket; így a horvátországi hánsági hatalom gyakorlásában, amely teljesen a horvát nép kezébe került. A horvát nép ezután saját maga intézkedhetik az őt érdeklő, autonómiájára vonatkozó ügyekben. A hánsági igazgatás illetékességének kérdését még nem rendeztük véglegesen, de a külpolitika, vasút, posta és hadsereg ügyeit kivéve, az ügyek a horvát báni igazgatás illetékessége alá tartoznak.

A jövőre a horvát nemzeti jog szilárd alapokra helyeződött. Részemről nehéz volt elhatároznom magam, hogy belépjek a kormányba, azonban a kérdés mindegyik oldalát mérlegelve, kötelességérzetből el kellett fogadnom a miniszterséget, azért is, hogy megőrizsem a horvát nép érdekeit.

Macsek végül utalt arra, hogy rövidesen meghozzák a politikai szabadságtörvényeket és megtartják a választásokat s így a horvát szábor csakhamar összeülhet.

A horvát-szerb megegyezésért tehát Macsek sem lelkesedett túlságosan, annál kevésbbé a horvát nép. A külföldre menekült horvát politikusok egy része, közöttük Kosutics és Krnyevics hazatértek, de Ante Pavelics és a horvát szeparatizmus tényleges vezetői továbbra is külföldön maradtak és most már nemcsak Belgrád, hanem Macsek ellen is harcot indítottak. Ennek a küzdelemnek igen sok híve akadt Horvátországban is és Macseket a horvát nép árulójának tartották. Macsek nem egyszer került szembe Pavelics híveivel s ezek közül többet börtönbe is záratott. Az Ustasamozgalom Horvátországban fokozatosan erősödött, de Macsek mégis ura volt a helyzetnek és állta a Belgráddal való megegyezést.

Látszólag tehát nyugalom volt Jugoszláviában, de a

mélységben tovább kavarogtak az ellentétek. A horvát-szerb megegyezés után a szlovének és a bosnyákok is autonómiát követeltek s így megkezdődött Jugoszlávia belső atomizálása. A bomlási folyamatot maguk a szerbek is siettették, mert elégedetlenek voltak a horvát-szerb kiegyezéssel, nem tudtak belenyugodni a szerb hegemonia elvesztésébe, és nem voltak megelégedve a jugoszláv kormány külpolitikai irányzatával sem.

A jugoszláv kormány továbbra is békés külpolitikát folytatott, minden törekvése arra irányult, hogy Jugoszláviát távol tartsa a háborútól és a fennálló baráti kapcsolatokat minden vonalon elmélyítse. Ápolta a barátságot Londen és Parissal, de tovább mélyítette baráti viszonyát Berlinnel és Rómával is. Különösen nagy súlyt helyezett arra, hogy Magyarországgal szorosabb együttműködést biztosítson. Jugoszlávia részére életkérdéssé lett a Magyarországgal való szoros baráti együttműködés, részben azért, mert időközben Magyarország megerősödött és a Dunavölgyében kezdte elfoglalni régi történelmi szerepét, másrészt azért, mert Jugoszlávia nagyjából elvesztette régi szövetségeseit, Cseh-Szlovákia már nem létezett, Románia meggyengült, Görögország harcban állott Olaszországgal, Franciaország elvesztette háborúját a Német Birodalommal szemben. Magyarország barátsága már csak azért is nagy értéket jelentett számára, mert ezen keresztül a tengelyhatalmakkal is megszilárdíthatta baráti viszonyát. A magyar kormány is örömmel üdvözölte a két ország baráti kapcsolatának elmélyítését. A két állam 1940 december 12-én Belgrádban a béke fenntartása érdekében barátsági szerződést kötött egymással.

A magyar-jugoszláv barátsági szerződést mindkét állam lakossága örömmel üdvözölte s az összes európai államok megnyugvással vették tudomásul, mert ez a szerződés lehetővé tette, hogy Európának ebben a részében az egyes nemzetek a konszolidáció munkájának szentelhessék magukat és távol maradhassanak a háborútól.

A jugoszláv kormány valóban ebben az irányban dolgozott, maga Pál régens herceg, továbbá Cvetkovics minisz-

terelnök és Cincár-Markovics külügyminiszter egyetértettek abban, hogy csak a békepolitika folytatása és fenntartása biztosíthatja Jugoszlávia fennmaradását és szabad fejlődését. Jugoszlávia életérdekeinek helyes felismerése vezette Pál régens herceget, Cvetkovics miniszterelnököt és Cincár-Markovics külügyminisztert akkor is, amikor 1941 március 25-én Jugoszlávia csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

Azonban a szerb nép máskép határozott. Az a szerb nép, amely 1914-ben előidézte a világháborút és a jugoszláv állam keretében 22 éven keresztül leigázta az uralma alá került nemzeteket és néptörzseket, kifelé pedig állandóan fenyegette szomszédait és a világbékét, most ismét a háború mellett döntött. Ugyanaz a „Fehér kéz”, amely meggyilkoltatta Radics Istvánt, majd uralomra segítette Zsivkovics diktatúráját, most elcsapta a régens tanácsot és a Cvetkovics-kormányt és átvette a hatalmat. Új kormányt Szimovics Dusán hadtesttábornok alakított és ennek a kormánynak a háta mögé állt a szerb pravoszláv egyház is. A nagyszerb erők tehát ismét összefogtak és pusztulásba vitték Jugoszláviát.

Az események most már gyorsan következtek, Szimovics miniszterelnök elrendelte a jugoszláv hadsereg mozgósítását, a jugoszláv csapatok az összes határokon felvonultak s Jugoszlávia belesodródott a háborúba.

A háború a tengelyhatalmak és Jugoszlávia között április 6-án kezdődött és rövid két hét alatt be is fejeződött. Jugoszlávia a háború első napjaiban összeomlott. A német seregek támadására a jugoszláv front már az első napokban felbomlott és a jugoszláv seregek egy fronton sem tudtak komolyabb ellenállást kifejteni.

Jugoszlávia gyors összeomlása belső gyengeségére vezethető vissza. Amit Trumbics Antal, Henri Pozzi francia újságíró előtt 1933-ban tett nyilatkozatában előre megjósolt,¹⁾ a háború kitörésekor a Jugoszláviába bekebelezett

¹⁾ Lásd: Henri Pozzi: „La Guerre revient.” Kiadta: Paul Berger, Paris 29, Rue Championnet.

népek mind szembefordultak a szerbekkel. A horvátok, a szlovének, a bosnyákok s a többi néptörzsek mind megtagadták az engedelmességet, nem tettek eleget a behívási parancsnak, sőt Horvátországban igen sok helyen leszerelték a szerb csapatokat. A Jugoszláviához csatolt nemzetek és néptörzsek a háborútól felszabadulásukat várták s ez be is következett. Jugoszlávia alkotó elemeire hullott szét.

A tengelyhatalmak és Jugoszlávia között kitört háború első időszakában Magyarország megőrizte nyugalmit. Ezzel szemben a szerbek rögtön ellenséges magatartást tanúsítottak Magyarországgal szemben s a nemzetközi jog és tisztesség legelemibb szabályait sem tartották be. Hogy a szerbek hogyan gondolkoztak a Magyarországgal kötött szerződésről, arról egy hírhedt dobrovolyác vezérnek, a lapokban is közölt március 30-i nyilatkozata tanúskodik, amely szerint „a magyarokkal kötött szerződés csak papírrongy, a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás is csak porhintés, mert most következik el az az idő, amikor valóra válik a középeurópai nagyszláv birodalom“.

A magyar nép nyugodt magatartására a szerbek azzal válaszoltak, hogy április 7-én Szeged, Körmend, Siklós, Villány és Szentgotthárd ellen sorozatos bombatámadásokat intéztek. A magyar kormány a legerélyesebben tiltakozott a belgrádi kormánynál, anélkül azonban, hogy a tiltakozásra megnyugtató választ kapott volna. Súlyosbította a helyzetet az is, hogy a Jugoszláviához csatolt Délvidéken a csetnikek és dobrovolyácok megkezdték a magyarok üldözését, letartóztatását és kivégzését, fosztogatták a magyar községeket és városokat s így teljes jogbizonytalanságot teremtettek. Mindezek a tények a magyar kormányt arra kényszerítették, hogy a félmilliónyi magyarság veszélyeztetett személy- és vagyonbiztonságának védelmére tegye a múlhatatlanul szükséges katonai intézkedéseket.

Magyarország kormányzója, Horthy Miklós a következő kiáltványt intézte ekkor a magyar nemzethez:

„Amióta a háború tüze fellángolt Európában, állandóan az a törekvés vezetett, hogy Magyarországot és gond-

jaimra bízott népét, amely az 1914—18. évi világháborúban olyan bőven ontotta vérét és amelynek a háború után olyan súlyos megpróbáltatásokat kellett elviselnie, megóvjam az újabb vérvesztésektől és szenvedésektől. Minthogy a világháború után az akkor végleg kimerült, elalélt és félrevezetett nemzettől minden harc nélkül ragadtak el olyan területeket, amelyeket népünk ezeréves munkája és annyi áldozata szentelt magyarrá, az volt a meggyőződésem, hogy az igazság jogán a jóvátételnek is harc és küzdelem nélkül kell megtörténnie.

E meggyőződés szellemében a dunavölgyi békét kívánta szolgálni az a szerződés, amelyet a múlt év decemberében az akkori Jugoszláviával, annak akkor békés szándékú kormányával kötöttünk.

Március 26-án Jugoszlávia törvényes kormányfőjét erőszakkal elmozdították helyéről, békés szándékú kormányának tagjait börtönbe vetették. Ezt az erőszakos változást, úgy látszik, ugyanazok az erők készítették elő és hajtották végre, amelyek 1914-ben egyszer már annyi könnyet, vért és szenvedést zúdítottak Európára. Most sem a béke fenntartását, a jószomszédi viszony keretében megteremthető megegyezést akartak, hanem ellenkezőleg, azt, hogy a háborút Európának erre a részére is kiterjesszék. Ezért idézték fel szándékosan az összeütközést a nagy német és olasz nemzetekkel, amelyekhez bennünket a benső barátság szálain kívül a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozásunk kötelékei fűznek.

Az új belgrádi rendszer katonai erőket vonultatott fel határainkon s ezzel szemben Magyarország csak akkor tett védelmi intézkedéseket, amikor sorozatos légitámadások érték az ország területét és határunkon betöréseket kíséreltek meg, ami ellen kormányom hiába tiltakozott.

A rohamosan lejátsszódó események új helyzetet teremtek. A horvát nép vezérei — látván az új belgrádi rendszer politikájának végzetes következményeit — ki-mondották Horvátország önállóságát és függetlenségét. Őszinte örömmel üdvözljük ezt az elhatározásukat, amelyet a magunk részéről mindenben tiszteletben tartunk.

Ezer évig éltünk jóban, rosszban együtt a horvát nemzet-
tel, egymást megbecsülve és bajban támogatva s azt kíván-
juk, hogy a nemes horvát nép találja meg állami önálló-
ságában boldogulását és jólétét.

A független és önálló horvát állam megalakulásával
Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott.

Ezzel egyidejűleg parancsoló kötelességünkkel vált,
hogy a Magyarországtól 1918-ban elszakított terület és az
azon nagy tömegben élő magyarság sorsának és helyzeté-
nek biztosítását újból kezünkbe vegyük. Olyan szent nem-
zeti kötelesség ez, amelyet haladéktalanul teljesítenünk
kell. Ezért még a mai napon parancsot adok katonáim-
nak, hogy a Délvidéken élő magyarságot az anarchia pusztí-
tásaitól megóvjuk. Katonáim akciója nem a szerb nép
ellen irányul, amellyel nincs vitánk és amellyel a jövőben
békében akarunk élni.

Szeretettel és örömmel köszöntöm hozzánk visszatérő
s oltalmunk alá vett véreinket. Isten áldását kérem a ma-
gyar nemzetre és a hazára!

1941 április 10-én Magyarország kormányzója a követ-
kező napiparancsot adta ki: „Honvédek, a kötelesség ismét
arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink
segítségére siessünk.

Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre
építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot is tökéletesen
fogjátok megoldani.

A magyarok Istene és a nemzet minden gondolata
most is veletek van.

Előre az ezeréves déli határokra!

Horthy Miklós parancsára a magyar honvédség át-
lépte a határokat és három nap alatt elérték az ezeréves
magyar határt. A magyar honvédség villámgyorsan telje-
sítette Horthy Miklós parancsát s a magyar kardnak újabb
megbecsülést és dicsőséget szerzett. A magyar Délvidék
tehát felszabadult a 22 éves szerb uralom alól.

Horvátországban Kvaternik tábornok, a horvát nacionalisták helyettes vezetője, április 10-én este a zágrábi rádión át felhívást intézett a horvát néphez, amelyben kijelentette, hogy az önálló Horvátországot történelmi határai között ismét megalakították. Dr. Macsek a jugoszláv kormány volt miniszterelnökhelyettese és a horvát parasztpárt elnöke ugyancsak felhívással fordult a horvát néphez, amelyben felszólított minden horvátot és a párt összes tisztviselőit, hogy az új kormánynak engedelmeskedjék. A horvátok és dr. Ante Pavelics két évtizedes küzdelme ezzel befejeződött. Nemsokára dr. Ante Pavelics visszatért Zágrábba és április 15-én megalakította a horvát nemzeti kormányt.

A független Horvátország Németországgal kapcsolatosan már május 13-án rendezte a határkérdést. Horvátország és Olaszország között pedig a határmegállapítás május 18-án történt meg Rómában. A Horvátország és Olaszország közötti határ megállapítására vonatkozó szerződést Mussolini olasz miniszterelnök és dr. Pavelics horvát államfő írták alá. Ugyanezen a napon a horvát küldöttség, élén dr. Ante Pavelics-csel, azt kérte III. Viktor Emanuel királytól és császártól, hogy Horvátország királyául egyik savoyai herceget jelölje ki. III. Viktor Emanuel király és császár teljesítette a horvátok kérését és Aimone savoya-aostai herceget, Spoleto hercegét jelölte ki horvát királyul.

Bulgária is visszaszerezte mindazokat a területeket, amelyeket Szerbia a Balkán-háborúban és a világháborúban a bolgár államtól elvett. Elszakadt Jugoszláviától Montenegró is. Tehát mindazok a népek és néptörzsek, amelyeket a Paris-környéki békediktátumok a jugoszláv állam keretébe kényszerítettek, visszanyerték szabadságukat s ezzel a jugoszláv fikció véglegesen megsemmisült.

Jugoszlávia 22 éves élete, vergődése és küzdelmei azt a világos példát szolgáltatják az utókor számára, hogy nem lehet államokat elméleti alapon, tanácskozó asztal mellett megteremteni és nem lehet népeket és kultúrákat erősza-

kosan megsemmisíteni. A jugoszláv állam létrehozása maga a legsúlyosabb erőszak volt a történelmi fejlődéssel szemben s éppen ezért, meg kellett semmisülnie. Európának ez a része most ismét visszatért az egészséges történelmi fejlődés útjára s ha a súlyos leckéből a szerbek is levonják a kellő tanulságot, a jövőben az európai kultúrközösségnek hasznos tagjaivá válhatnak.

VI. A szerbek politikai, kulturális és gazdasági helyzete Magyarországon.

Az 1914/18-as világháború előtt a szerb propaganda nemcsak a Monarchia keretében bomlasztott, hanem az egész világot teleharsogta panaszaival és rágalmaival, melyek mindegyike arról regélt, hogy Magyarország elnyomja az uralma alatt élő nemzetiségeket. A magyarság egyrészt igazának tudatában, másrészt, mivel mindennap a gyakorlatban maga előtt látta ezeknek a vádaknak alaptalan voltát, nem tett lépéseket az ellene koholt hamis vádak megcáfolására. Ennek következménye az lett, hogy Nyugat-Európa ama köreiben, hol állandóan csak a magyarellenes propagandán keresztül szereztek értesüléseket a közép-európai kérdésekről, teljesen hamis kép alakult ki a háború előtti Magyarország nemzetiségi politikájáról. Ez a hamis propaganda volt a fő oka, hogy Magyarország testéből a trianoni békediktátumban 20.551 négyzetkilométer területet ítéltek oda Szerbiának.

Az alábbiakban tárgyilagosan igyekszünk előadni, hogy ténylegesen milyen volt a szerbek politikai, kulturális és gazdasági helyzete Magyarországon.

1. A szerbek teljes politikai szabadságot élveztek.

A szerbség zöme, — mint tanulmányunk elején már előadtuk, — a XVII. század végén vándorolt Magyarországra Csernolyevics III. Arzen patriarcha vezetése alatt. A vendégként befogadott szerbeknek I. Lipót császár és király kiváltságlevelet adott 1690-ben, amelyet a magyar

udvari kancellária 1691, augusztus 20-án fogadott el Ez a kiváltságlevél mind egyházi, mind politikai vonatkozásban messzemenő előnyöket biztosított a szerbeknek, így mentesítette őket az adózástól, a tizedfizetéstől és a katonai beszállásolás terhétől. Még további polgári jogokat adott a szerbeknek az 1790/91-i magyar országgyűlésen hozott XXVII. törvénycikk, amely a szerbek polgári jogegyenlőségét, birtokszerzési és hivatalviselési jogát is elismerte. Szóval a szerbeket e törvénycikk felruházta mindazokkal a jogokkal, amelyekkel az államalkotó magyarság bírt. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk pedig olyan messzemenően rendezte a magyarországi nemzetiségek és köztük a szerbek kiváltságait is, amilyenre ez időben nem volt példa egyetlen nép törvényhozásában sem.

Hogy a szerbek minden téren szabad és független polgárok voltak Magyarországon és az összes politikai jogokkal rendelkeztek, azt szemléltetően megírta Jovan Skerlics, a szerb irodalomtörténet megalapítója és elismert művelője „Új szerb irodalomtörténet“ („Istorija Nove Srpske Knjevnosti“ Belgrád, 1911.) című művében. Skerlics a többi között a dél-magyarországi szerbekről ezeket mondja: „Az iparos és kereskedő szerbek az ezüstben gazdag Zimonytól egészen fel a császári Bécsig, telepedtek meg. Ők lettek a szerb kultúra kifejezőivé, hordozóivá és a szerb nemzeti felvilágosodás előharcosaivá. Ők emelik az első szerb iskolákat, ők szervezik meg elsőnek a szerb iskolaügyet, ők adják ki a szerb könyveket és ők fizetnek elő a szerb ujságokra... *A nagyobb magyar városok szerb lakói megkapják a maguk községi önkormányzatát, a maguk képviselőtestületét és bíróságát és a saját külön életüket élik erős erkölcsi és nemzeti alapon.* A nép fejlődése is nagy arányokban halad előre mind gazdasági, mind kulturális szempontból. Minden városban és nagyobb szerb községben, ahol szerbek éltek, meg voltak a maguk iskolái. A Mária Terézia által kiadott 1770-i Ratio Educationis az ő iskoláikat is átszervezi és a volt iskolamestereket magisterekké emeli és nevei.”

Skerlics tehát őszintén megírja, hogy a Balkánról elkerült szerbek Magyarországon európai légkörbe jutottak s

a magyar alkotmány keretében polgári jogot kaptak, de megkapták szerb közigazgatási autonómiájukat is, szerb nyelvű tanácsosokkal és ezzel a polgári szabadsággal szabadon élhették nemzeti életüket. S hogy eme nagy politikai szabadság ellenére mégis szembe kerültek a magyarsággal, annak két oka van. Az egyik ok az, hogy a Habsburg-dinasztia a magyarországi nemzetiségeket s köztük a szerbeket is kijátszotta a magyarok ellen, a másik ok pedig az, hogy amikor Szerbia felszabadult a török uralom alól és visszanyerte függetlenségét, Belgrád vette át a szerbség vezetését, illetve a szerb politika irányítását a magyarországi szerbektől és a nagyszerb álom megvalósítása céljából száz számra küldte a politikai ágenseket Magyarországba, akik azután az itt élő szerbeket állandóan lázították.

2. Dél-Magyarország a szerb kultúra bölcsője.

Szerb történétírók is elismerik, hogy a szerb kultúra bölcsője Dél-Magyarországon ringott és minden túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a szerbek egész kultúrájukat Magyarországtól kapták. Hogy Magyarország milyen hatalmas kultúrmissziót teljesített a szerb kultúra felépítésében, csak akkor értjük meg, ha egymás mellé állítjuk a szerbiai kultúra és a Magyarországon élő szerbek kultúrájának fejlődését.

A török uralom alatt maradt balkáni szerbek iskoláiról öt századon át nem igen beszélhetünk. Teljes analfabétizmust találunk ez időben a török uralom alatt élt szerbeknél, annyira, hogy 1815-ben az egész felszabadult Szerbiában összesen csak három elemi iskola állott fenn, de ezek tannyelve sem a szerb, hanem az ószláv volt. Még 1827-ben is száz falunak sincs sok helyen egy iskolája. A papokon és kalugyereken kívül ezer lélek közül alig lehet egyet találni, aki olvasni tudott volna s az írástudók is — a papok és kalugyerek között — csak ritkaság számba mentek. 1831-ben egyetlen középiskola volt egész Szerbiában: a belgrádi, de az is csupán alsófokú.

A szerb iskola-ügy csak a XIX. század második felében indult fejlődésnek, ám akkor is a Dél-Magyarországból oda-
szakadt szerbek állnak ennek a szervezésnek az élére. Obradovics Dositej, délmagyarországi volt kalugyer veszi
kezébe a szerb iskolaügy megszervezését, mint első szerb
kultuszminiszter. Mindaz, amit ő alkotott Szerbiában az
iskolaügy terén, a Mária Terézia által kiadott Ratio Edu-
cationis szellemében történt. Azok közül a tanítók közül
pedig, akiket Obradovics Dositej első szerbiai tanítóknak
alkalmazott, 72 közül 68 volt délmagyarországi szerb tanító,
akik a magyarországi szerb tanítóképzõben nyertek peda-
gógiai kiképzést.

A szerbiai szerbek tehát a XIX. század derekáig a kul-
túrának igen alacsony fokán állottak, ugyanakkor a dél-
magyarországi szerbek kormányintézkedésre és a kormány
segítségével az iskoláztatás terén európai szinten voltak.
A magyarországi szerbek nélkül a szerbiai szerbek iskola-
ügye meg sem érthető, de el sem képzelhető. Ezt bizonyít-
ják a következő tények:

I. Lipót osztrák császár és magyar király a Magyar-
országba bevándorolt szerbeknek 1690 augusztus 21-én és
1691 augusztus 20-án adott kiváltságlevelében a vallásos
és egyházi ügyeket illetően határozottan biztosította a szer-
beket vallásuk szabad gyakorlatáról és arról, hogy egyházi
főnököket, a patriarchát maguk választhatják. A patriarchá-
nak jogai közé tartozik a püspökök felszentelése, a falusi
lelkészek kinevezése, templomok és lelkézségek, továbbá
kolostorok alapítása. Hogy a patriarchának legyen miből
egyházfői állásához méltón megélni, a király később a
21.836 hold területű dályai uradalmat adományozta Cser-
nolyevics Arzénnek. Lipót császár és király tehát nem-
csak megengedte, hanem anyagilag is lehetővé tette a szerb
kultúra kifejlődését. Ezzel a lehetőséggel mind Csernolye-
vics Arzén, mind az utána következő patriarchák éltek is.
A XVIII. században élt szerb patriarchák legjelentékenyebb
alakja kétségkívül Nenádovics Pál volt, ki 1749—1768-ig
állott a magyarországi görög keleti szerb egyház élén. Az
első görög keleti szerb papnevelő intézetet ő nyitotta meg

Újvidéken „lelkészi kollégium“ név alatt. Karlócán latin iskolának nevezett gimnáziumot alapított szerb tanárokkal. Természetesen elemi iskolák felállításáról is gondoskodott. Ebben az időben a szerb elemi iskolák tisztára keleti egyházi iskolák voltak, a szerb keleti egyház autonóm igazgatása alatt. Jellegük még a görögös egyházi iskolatípus volt, ahol csupán szerb egyházi könyveket olvastak, a világi tárgyak közül egyedül számolni tanultak, de azt sem minden ilyen iskolában. Tanítóik nem voltak képzett emberek, hanem vagy a pópa taníttatta a gyermekeket, vagy a harangozó, vagy valamely iparos vagy kereskedő, aki éppen tudott írni és olvasni. Ezeket az iskolákat maga a szerb egyházközség tartotta fenn. Ezekhez az önálló, egyházi szerb iskolákhoz joguk volt a vendég szerbeknek a Lipót által adományozott kiváltságlevél alapján, amely nekik egyházi autonómiát biztosított. A tanítási nyelv ezekben az iskolákban az élő szerb nyelv volt, de a könyvek, amelyeket olvastak, a keleti egyház ószláv nyelven voltak megírva. A könyveket jó ideig Oroszországból hozatták s ezért ezek orosz szellemet leheltek, orosz kultúrát jelentettek. Az iskola látogatása, mint ahogy abban a korban mindenütt, nem volt kötelező, mindamellett már a XVIII. század derekán a délmagyarországi szerb iskolák száma elég jelentékeny volt.

Mária Terézia magyar királynő modern alapokra fektette a magyar iskolaügyet s ugyanakkor átszervezte a magyarországi szerbek iskolaügyét is. Mária Terézia már 1774-ben kiadja azokat az „utasításokat“, amelyek szerint a görög keleti szerb és román iskolákat át kell szervezni. Az utasításokban kimondotta, hogy minden szerblakta egyházközségben, ahol templom és paróchia áll fenn, iskolának is kell lennie. Világi hatóságainak pedig meghagyja, hogy ahol nincsenek szerb egyházi iskolák, ott újakat emeljenek, ahol rossz állapotban szynlődnek, ott a célnak megfelelőleg építsék át azokat. A szerb iskolák átszervezésére vonatkozó végleges törvény 1776-ban jelent meg. Ez a törvény szellemében megegyezett a Ratio Educationis alapelveivel.

A magyar királyság nemcsak nem akadályozta a szerb kultúrát, hanem ellenkezőleg, a szerbek nagy részére akaratára ellenére is rákényszerítette saját nemzeti szerb iskolakultúrájukat.

A szerb kultúra további fejlődését lehetővé tette az 1790/91-i magyar országgyűlésen létrejött XXVII. törvénycikk is, amely a szerb egyház autonómiáját biztosította és az egyház püspökeinek a magyar főrendiházban helyet biztosított.

Az 1868-i IX. törvénycikk ismét biztosította a magyarországi görög keleti egyház autonómiáját, amely lényegében abban áll, hogy a szerb egyházi ügyekben a legfőbb hatóságot a szerb nép által választott egyházi és világi képviselők Karlócán ülésező kongresszusa alkotja s az egyház csakis e kongresszuson hozott határozatok szerint kormányozható, amely határozatok csak akkor érvényesek, ha azokat a király, a magyar miniszterelnök előterjesztésére, megerősítette. A szerb egyházi kongresszusnak, az 1871. évi május hó 29-én kelt királyi rendelettel jóváhagyott választási szabályzat szerint, 50 világi és 25 egyházi tagja van. A püspöki kar azonban sérelmesnek vélte, hogy a kongresszus egyházi tagjait is a világi elem választotta. Az 1912. évi július hó 12-én kelt királyi rendelet ezen a viszszásságon változtatott. Az 1871-i ideiglenes egyházmegyei szervezetet hatályon kívül helyezte és ismét visszaállította az 1868. évi augusztus hó 10-én kelt rendelet erre vonatkozó eredeti határozatait. Ez lehetővé tette, hogy a püspök, illetőleg az érsek visszanyerjék azt a jogukat, hogy a mellékük rendelt testületek és hatóságok megalakulására kellő befolyást gyakorolhassanak, úgy, hogy azok valóban tanácsadói és támogatói legyenek az egyház kormányzatában a püspöki karnak.

Politikai kérdésekkel az egyházi kongresszus nem foglalkozhatott. A szerb közvélemény azonban hajlandó volt arra, hogy a szerb egyházi kongresszusban szerb nemzeti és politikai jellegű gyülekezetet, amolyan fiók szerb tartománygyűlést lásson. A szerb nemzetiségpolitikai pártok vezetőinek állandó törekvése volt, hogy a görög keleti szerb

egyház autonómiáját a szerb nemzetiségpolitikai törekvések színhelyévé és bástyájává tegye.

Az 1868. évi IX. törvénycikk értelmében a szerb nemzetiség iskolaügyét a legfelsőbb iskolatanács intézte, amely a patriarchából, az iskolaügyek fő előadójából és a kongresszus által kinevezett hat tagból alakult.

A népiskola látogatása kötelező volt és az összes pravoszláv vallású és szerb nemzetiségű szülők kötelesek voltak 6—12 éves gyermekeiket a szerb felekezeti vagy közösségi iskolába járatni. Az ingyenes oktatást nyújtó szerb felekezeti népiskolák bizonyítványai államérvényűek voltak. A szerb felekezeti és közösségi iskolákban kizárólag csak olyan görög keleti vallású és szerb nemzetiségű tanítókat lehetett alkalmazni, akik a szerb-pravoszláv tanítóképzőt sikeresen elvégezték. A tanerőket az iskolaközség választotta. A népiskolai tanítók kiképzésére a magyarországi és horvát-szlavonországi szerb nemzetiség három tanítóképzővel rendelkezett: Zomborban, Pakrácon és Károlyvárosban. A tanítóképző leánytagozatába csak olyan leányokat vettek fel, akik a pancsovai, újvidéki vagy zombori szerb felsőbb leányiskolát sikeresen elvégezték.

Ezen tanítóintézeteken kívül a szerb nemzetiségnek két autonómjogú szerb-pravoszláv gimnáziuma is volt. Az a messzemenő iskolai önkormányzat, amelyet a szerbek Magyarországon élveztek, tette lehetővé, hogy egyedül a magyar Délvidéken az ú. n. Vajdaságban a már említett tanítóintézeteken kívül 179 önálló népiskolával, vagyis egy elemi iskolára átlag négy osztályt számítva, 716 elemi iskolai osztállyal és 592 sajátmaguk választotta szerb tanerővel rendelkeztek, míg egész Magyarország területén, Horvát-Szlavonország nélkül, az egész lakosság 2,5%-át kitevő 461.516 főnyi szerb nemzetiségnek 58 közösségi és 211 felekezeti, összesen tehát 269 önálló népiskolája volt, legkevesebb 1.076 elemi iskolai osztállyal.

Az iskolák fenntartására szolgáló anyagi eszközöket részben a szerb-pravoszláv egyházközségek tagjainak, az állami adók módjára behajtható hozzájárulásai, részben a nagyszámú alapítványok és alapok, valamint az óriási egy-

házi vagyon jövedelmei szolgáltatták. A görög keleti szerb egyház egyike a leggazdagabb egyházaknak. Földbirtoka összesen 112.126 hold volt. Tőkéjét különböző alapokban és alapítványokban 17,5 millió aranykoronára becsülték. Ez a nagy vagyon, amelyet a magyar állam sohasem kifogásolt, tette lehetővé a szerb kultúra fejlődését.

Az elmondottakban csak rövidesen vázoltuk a magyarországi szerbek kultúrájának fejlődését egyházi és iskolai téren.

Hogy az egész szerb kultúra bölcsője Magyarország volt és hogy ez a kultúra nagyarányú fejlődést ért el, ezt a tényt Stanoje Sztanojevics, kiváló szerb történetíró, a belgrádi egyetem tanára a következő klasszikus tömörségű szavakkal írja le: „A Vajdaság a modern szerb felvilágosodásnak és kultúrájának a bölcsője. Míg a XVIII. század folyamán addig, amíg a szerbeknek azokon a területeken, ahol a törökök uralma alatt éltek, kemény harcokat kellett vívniuk, még a pusztaság létükért is állandóan késsel, puskával a kezükben kellett küzdeniük, a vajdasági szerb nép, felszabadulva a törökök uralma alól, kedvezőbb körülmények közé jutott és meg volt a lehetősége, hogy kifejlessze gazdasági és kulturális életét. Már ebben a korszakban megnyílnak az első szerb elemi iskolák, az első szerb tanítóképző, theológia és a karlovidi gimnázium. De még jóval ezelőtt jelentkeztek a Vajdaságban a szerb irodalom és tudomány első kezdeményezései. A XVIII. század elején Brankovics György megírta a szerb nemzet történelmét a legrégibb időktől saját koráig. Ezután a XVIII. század folyamán a Vajdaságban egyre tárgyal és fejlődik az irodalmi termelés, átfogva egyre nagyobb irodalmi és tudományos területet. Ebben a korszakban a szerb írók az irodalom és a tudomány népszerűsítésén is kezdenek már dolgozni a legkülönbözőbb almanachok révén, de a szerb nemzet irodalmi életében a forradalmat a vajdasági Dositej Obradovics teremti meg „önéletrajzában“ és egyéb műveiben, amelyekben már egyenesen az irodalom és tudomány demokratizálását követeli. Ennek alapján Dositej Obradovics az egyszerű nép nyelvét teszi meg az irodalom és tudo-

mány nyelvéről. Ezenkívül ő volt az első, aki theoretikusan igazolta a szerb nacionalizmust. S ő oly szerencsés is lehetett, hogy megérhette az új szerb állam megszületését, amelynek ő lett az első kultuszminisztere. Itt tömörült egy kissé Stjepan Stratimirovics patriarcha körül egy szűkebb irodalmi kör, innen kerülnek ki a szerb helyesírás megalkotói s a szerb nyelvújítás megteremtői, itt éltek a népies művészet összegyűjtői s a modern szerb irodalomnak a legnagyobb képviselője, Vuk Karadzics is itt élt. A vajdasági szerbek már 1826-ban megalakították az első szerb irodalmi társaságot, a „Matica“-t, amelynek példájára ugyanilyen néven később minden szláv nemzetnél és törzsnél hasonló társaságok létesültek. A XIX. század elején a vajdasági szerbek már egy politikai szerb lapot is kiadnak. Később Újvidéken megjelenik az első szerb illusztrált lap, itt kezdődött a szerb naptáriródalom és a gyermekirodalom is. A XIX. század elején a Vajdaságban alakult meg a legelső szerb színház, amely ugyan rövidebb életű volt, de már 1863-ban Újvidéken megalapították az állandó szerb színészetet. A vajdasági szerbek alakították az első szerb olvasóköreket, az első szerb dalosegyesületeket és éppen így a Vajdaságban alapították az első szerb pénzintézeteket is. A szerb nemzet történelmében az első pártpolitikai mozgalmak is a vajdasági szerbek életében jelentkeznek. Nagybecskerekben alakult meg az első szerb politikai párt és itt dolgozták ki és fogadták el az első szerb pártpolitikai programot is 1869-ben. Itt kezdték művelni legelőször a szerb tudományt és irodalmat. A szerb nyelvnek (Djuro Danisics), a szerb történelemnek (Ilarion Ruvarac) első művelői vajdasági szerbek voltak. Az első szerb neves lírikusok (Jovan Jovanovics, Djuro Jaksics), az első drámaírók (Jovan Popovics, Djuro Trifkovics), az első novellisták (Bogoljub Atanackovics) szintén mind vajdaságiak voltak. Sőt még a szerb egyházi szónoklat is a Vajdaságban született meg (Nikafor Grujics, Theofan Zsivkovics). A szerb művészet bölcsője szintén a Vajdaság. Már a XVIII. században élt ott egy hírneves szerb festő, Zacharija Orfelin, mai festőink közül a két leghíresebb: Paja Joanovics és Uros

Predics szintén vajdaságiak. A legjobb szerb színészek és színésznők ugyancsak vajdaságiak és a Vajdaságban született meg a szerb zene is, (Kornel Sztankovics) s itt rendezték az első szerb műkiállítást is¹⁾

Ünnepi őszinteségében Sztanojevics professzor így összegezi a vajdasági szerbek kulturális elsőbbségének bizonyítékait:

„Tehát a Vajdaságban alapították meg az egész modern szerb kultúrát, közoktatást és civilizációt; itt rakták le az alapját az első szerb iskolának, nyomdának, itt alapították meg a szerb tudományt, irodalmat, művészetet, ezek minden elágazásával, Újvidéket pedig hosszú időn át, a XIX. századnak végén, büszkén neveztük szerb Athénnek.“

Sztanojevics professzor azonban a vajdasági szerbség kulturális fölényénél még sokkal jelentősebbnek találja az itt élő szerbség történelmi érdemeit, amikor így ír:

„De a szerb nemzeti történelemben a Vajdaság legnagyobb jelentősége az itt született szerb nemzeti eszmében, a szerb nacionalizmusban rejlik. A Vajdaság tipikus képviselője a szerb nacionalizmusnak... A szerb nacionalizmus a Vajdaságban kelt életre s idővel innen átfogta és áthatotta a többi szerb lakta területeket is... Ez azért történt, mert az osztályrészükül jutott új körülmények között kezdődött meg kultúrájuk és közoktatásuk fejlődése... A magyarországi szerbeknél fejlődött ki a szerb nacionalizmus olyannak, ahogyan ismeretessé lett Európa közvéleménye előtt a XIX. és a XX. század folyamán... Minden kertelés nélkül elmondhatjuk, hogy a Vajdaság volt a nacionalizmus szempontjából a legmagasabb fokon az összes többi szerb területek felett. Ezért lett a vajdasági nacionalizmus és patriotizmus minden szerb lakta terület előtt példává és prototípussá...“

Sztanojevicsnek ezek után a tárgyilagos, nagyvonalú és mélységekbe bevilágító megállapításai után talán felesleges külön is kiemelni, hogy mindez az ékesen megfestett délmagyarországi szerb kultúra sohasem fejlődhetett volna

¹⁾ Lásd: Stanoje Sztanojevics a Vajdaságot ünneplő jubiláris tanulmányát a „Politika“ 1923. aug. 12-i számában.

ki ilyen nagy arányokban, ha Csernolyevics III. Arzen patriarcha alatt Magyarországra, a törökök elől, vendégként bevándorolt szerbek itt évezredes európai légkörbe nem kerültek volna s ha az ősi magyar föld nem lett volna az a szabad talaj számukra, amelyben minden kultúra gyökeret verhet, virulhat és naggyá nőhet.

De nemcsak Stanoje Sztanojevics írta meg az igazságot, hanem ugyancsak nagy lelkesedéssel írt erről a kérdésről Jovan Skerlics is, az irodalomtörténet tanára, amint erről eme fejezetünk elején beszámoltunk. Jovan Skerlics művéből még a következő idézeteket említjük meg: „Más iskoláik is voltak a szerbeknek a XVIII. század folyamán. 1726-ban emelik felekezeti autonómiájuk jogán Karlován az első latin-szlovén iskolát. Újvidéken 1740-ben létesül a „Duhovna Kollegija“, a szerb lelkészképző. 1781-ben nyílik meg Karlócán a rendszeres görög keleti szerb theológia. 1812-ben Szentendrén, tehát Buda mellett, az autonóm szerb egyház papnevelőt és külön tanítóképzőt alapít, amelyet 1816-ban Zomborba telepítenek át, ahol mai napig is fennáll.“ Ám a kultúra terjesztésének legjobb eszköze s egyben a kulturmunkásság legalkalmasabb fokmérője kétségkívül a könyv. Nos, ebben a tekintetben is különösen érdekes és döntő adatokat szolgál Skerlics irodalomtörténete.

„1771-ben a bécsi Illyr Kancellária engedélyezi a szerbeknek a von Kurzbach-féle cirillbetűs szerb nyomdát. Ezt a nyomdát 1792-ben 25 ezüst forinton megvásárolja egy szerb konzorcium, amelytől azonban a nyomda 1796-ban a budai magyar egyetem tulajdonába megy át és ettől az időponttól fogva egészen 1830-ig csaknem minden szerb művet a budai egyetem nyomdája indít útnak. De csakhamar más szerb nyomdákkal is találkozunk a dél-magyarországi szerbeknél. 1841-ben Újvidéken, 1846-ban Szabadkán, 1847-ben Újvidéken és Szegeden találkozunk újabb szerb nyomdákkal.“¹⁾

¹⁾ Jovan Skerlics műve, amelyből az adatokat merítettük: „Istorija Nove Srpske Književnosti“ Belgrád, 1911. Az adatok a mű 12, 20—25, 123—124. oldalain olvashatók.

Ezek a magyarországi szerb nyomdák Skerlics szám-
szerű adatai szerint az alábbi működést fejtették ki: az
egész XVIII. század folyamán 220 szerb mű jelent meg
az Osztrák-Magyar Monarchia területén, 1830-tól 1850-ig
viszont — tehát 20 év alatt — 1.440 szerb mű jelent meg
Magyarország területén. Már 1811-ben nem kevesebb, mint
12 szerb könyvkereskedés árusította a szerb könyveket.
Már akkor Budán és Újvidéken két tekintélyes szerb könyv-
tár áll fenn. 1826-ban Újvidéken megalakult a „Matica
Srpska“, irodalmi és tudományos szerb társulat, 1833-ban
Temesvárott születik meg a „Szerb Irodalmi Társaság“. A
legelső szerbnyelvű irodalmi folyóirat is Újvidéken lát nap-
világot „Danica“ címen, 1736-ban Karlócán, 1792-ben Ver-
secen, 1802—1811-ig Újvidéken, 1813-ban Pesten, 1815-ben
Baján és Szegeden, 1823-ban Temesvárott, 1832-ben Ara-
don találkozunk szerb színielőadásokkal. 1838-tól kezdve
pedig állandó szerb színtársulat működik, amely felváltva
játszik Dél-Magyarország szerb lakta városaiban, de leg-
inkább Újvidéken és Pancsován.

Meg kell végül jegyeznünk, hogy a szerbség kulturális
életének központja a XVIII. század folyamán Bécs volt, in-
nen Budára s innen pedig a XIX. század második felében
Újvidékre került, a „szerb Athén“-be és csak a XX. század
elején vándorol át Belgrádba, de ma is Újvidék áll a má-
sodik helyen.

Természetes tehát, hogy ahol az egész szerb kultúra
megszületett, élt, hatott, ott a szerbek kulturális, vagy nem-
zeti elnyomásáról beszélni nem lehet.

3. A szerbek előnyös gazdasági helyzete.

Gazdasági vonatkozásban semmi panaszuk nem volt a
Magyarországon élő szerbeknek, de nem is lehetett, mert
teljesen szabadon fejthették ki minden gazdasági erejüket.
A Balkánról magukkal hozták a kereskedelembe való jár-
tasságukat és itt, új hazájukban azt ki is fejtették. Nem-
csak, hogy ők voltak a legügyesebb és legmozgékonyabb

marhakereskedők, hanem a Kelet és a Balkán felé ők voltak a közvetítők Magyarország és Balkán között, mert a legtöbben a Balkán valamennyi nyelvét értették, a görögöt, a bolgárt, a törököt is. A magyar Délvidéken sok földhöz jutottak, megszerezték a kihalt magyarok birtokait s így gazdaságilag csakhamar földművelő osztályuk is a legjobb helyzetbe került.

Kereskedői, iparosai leginkább a városokban telepedtek meg, ahol hamar meggazdagodtak s éppen ezért a szerb iparos és kereskedő osztály termelte ki azt a szerb középosztályt, amely hordozójává lett az egész szerb civilizációnak. Megtehették, hiszen módosak voltak, fiaikat Bécsben, Pesten, Berlinben neveltették s azok hazakerülve, élére állottak a szerb nemzeti gondolatnak és kultúrának. A szerb kereskedők és iparosok a szerbnyelvű lapokra előfizetnek, a szerb irodalmi társaságoknak tagjaivá lesznek és azokat bőkezűen támogatják. A határőrvidékek felosztása után a szerbek óriási földeket kapnak, mint közbirtokot s ennek következtében, mint közületek, Magyarországon gazdaságilag ők alkotják a legerősebb községeket.

A szerbség, az 1910-es magyar statisztikai kimutatás szerint, Magyarország egész lakosságának csak 2·5 %-át tette ki, mégis az öt holdon aluli törpebirtokosok között 13·3 %-kal, az 5—10 holdat művelő kisbirtokosok között 15·7 %-kal, a 10—20 holdat művelők között 16·3 %-kal, a 20—30 holdas birtokosok között 11·8 %-kal szerepelt. De arányszámánál magasabb százalékban vett részt az 50—100 holdig terjedő birtokokban, sőt a 100—1.000 holdig terjedő birtokokban is 5·4 %-kal részesedett.

Ezzel szemben a szerbek arányszámukhoz képest mindössze 3—5 %-os adót fizettek, míg a magyarság az egész lakosságnak 54·5 %-át alkotta, a földbirtokokból 59·9 %-os arányban részesedett s ez után 61·1 %-os arányban adózott.

A magyarországi szerbek gazdasági jólétét és gazdasági életük szabad fejlődését bizonyítja az a tény is, hogy évtizedről évtizedre mind több és több szerb pénzügyet, bank és takarékpénztár alakult. 1871—1890 között létesült

az első két szerb pénzüintézet. 1891—1900-ig újabb négy, 1901—1910 között tizennyolc és 1911—1915 között viszont hat szerb pénzüintézetet állítottak fel. 1915-ben tehát harminc szerb pénzüintézet volt, 8,557.000 aranykorona tőkével.

A magyarországi szerbek gazdasági életéből kiragadott eme pár adat is világos bizonyítéka annak, hogy Magyarországon jólétben és gazdagságban éltek és a magyarsággal szemben semmi okuk sem lehetett panasza.

Több mint 200 éves itt tartózkodásuk alatt a magyarság valóban testvéreként bánt a bevándorolt szerbekkel, megadott nekik mindent politikai, kulturális és gazdasági vonatkozásban egyaránt.

VII. A magyarok politikai, kulturális és gazdasági helyzete Jugoszláviában.

A szerbek több, mint 200 éven keresztül Magyarországon otthont kaptak, jó módban éltek, vagyonosodtak, megőrizték nemzeti sajátosságaikat, nyelvüket, vallásukat, szabadon fejleszthették kultúrájukat, segíthettek a török elnyomatás alatt szenvedő testvéreiken és a magyar nyugati légkörben kitermelt és magas színvonalra emelt kultúrájukat átsugározhatták a balkáni kultúrátlanságban élő szerb testvéreik felé. Mindezért a hála és a köszönet az volt, hogy megteremtették Magyarországon a nagyszerb irredentát és amikor a nagyszerb álom teljesedésbe ment és megalakult Jugoszlávia, a legkíméletlenebb irtóhadjáratot indították meg az uralmuk alá került magyarság ellen. A legnagyobb terrort, a legféktelenebb üldözést éppen a Magyarországtól elszakított Délvidéken (Vajdaságban, Muraközben és Muravidéken), ezen a magas színvonalú kultúrterületen fejtették ki. A magyar-német többséget kellett kiüldözni, vagy tönkre tenni, hogy az ezeréves magyar Délvidéket birtokba vehessék. Hogy céljukat elérjék, a magyarokat megfosztották politikai jogaiktól, elvágták gazdasági erőforrásaiktól és tönkretették kultúrájukat. A vendégként befogadott, minden anyagi, erkölcsi és szellemi támogatást élvező szerbek fellázadtak vendéglátó gazdáik ellen és a legrútabb hálátlansággal fizettek a sok jóért, amiben részük volt. A magyarság ellen 22 éven keresztül elkövetett zaklatások, üldözések és kegyetlenségek nemcsak az emberiesség fogalmával ellenkeztek, hanem az összes civilizált államok törvényeivel, a nemzetközi szerződésekkel ellentétben álltak és teljes megtagadását jelentették

annak a szerződésnek, amelyet az SHS. állam az uralma alá került kisebbségek védelme tárgyában 1919 szeptember 10-én Saint Germain en Laye-ben aláírt s amelyben kötelezettséget vállalt arra, hogy „e szerződés 2—8. cikkeiben foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül elismeri, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban, vagy ellentétben s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet, vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos“. Ezt a nemzetközi szerződést, amelyet az SHS. állam a Szövetkezett és Társult Főhatalmakkal, tehát saját szövetségeseivel kötött, sohasem tartotta meg és ennek a szerződésnek minden egyes pontját lábbal taposta. Ez a kisebbségi szerződés az SHS. államban élő nemzeti kisebbségek részére biztosította a polgári egyenjogúságot, kimondta, hogy a törvény előtt egyenlők és a hatóságok előtt egyenlő védelemben részesülnek, biztosította a kisebbségek szabad kulturális és gazdasági fejlődését is. Ezzel szemben az SHS. állam mindenkori kormányzata a magyarságot megfosztotta legelemibb emberi jogaitól, tönkretette kultúráját és lehetetlenné tette megélhetését.

1. A magyarság politikai elnyomása.

Rögtön a szerb uralom első időszakában megszűnt a személyi biztonság. A személyi biztonságot a titkosrendőrség, a dobrovolyácok és a Szerbiából hozott hatósági személyek veszélyeztették. Elgondolható, milyen élete volt a magyarságnak, amikor megugrott pópák, a tanítást megúnt tanítók, obsitos őrmesterek és komitácsi vezérek töltötték be a magas állásokat. Községi jegyzökké neveztek ki embereket, akik írni, olvasni is alig tudtak, nemhogy egy törvényt, vagy szabályt ismertek volna. Elég minősítés volt a község élére kerüléshez, ha valaki szerb volt, radikális-párti, vagy hadi önkéntes. Ezek a sötét szegénylegények mindent üldöztek, ami magyar volt és munka nélkül, rövid

időn belül, nagy vagyont akartak összeharácsolni. A rengeteg példa közül megemlítjük, hogy Óbecsén egész bűnszövetkezetet leplezték le, amelynek tagjai a rendőrség és a csendőrség hivatalnokai voltak, akik a leggazdagabb polgárokat letartóztatták „politikai megbízhatatlanság” és „kommunizmus” címén s azután 10.000—100.000 koronáig terjedő baksis ellenében szabadon bocsátották őket. Aki nem fizetett, 25 botütést kapott. Politikailag a szemükben minden magyar megbízhatatlan volt s éppen ezért tömegesen indultak meg a politikai perek, letartóztatások és gyilkosságok. Öreg családapákat, katonaviselt hősöket, kiváló politikusokat botoztak és kínoztak meg. Csak el kell olvasni a kisebbségi képviselőknek e tárgyban a szkupstinában elmondott interpellációit, a volt horvát képviselők parlamenti panaszait és az egész jugoszláv sajtót, amely a diktatúra előtt, amikor még szabadabban írhatott, naponta tálatla fel a helyi szerb közigazgatási basák embertelen atrocitásait. Radics István volt lapja, a „Slobodni Dom” (A szabad Haza), minden számában jegyzőkönyvszerűen közölte ezeket az állandó balkánizmusokat. Annyira mentek a szerb hatóságok e téren, hogy három-négy korrupcióellenes törvényjavaslat is feküdt a szkupstina asztalán, de ezekből sohasem lett törvény. A magyarság megfélemlítésére koholt vádak alapján a politikai perek özönét indították meg és igen sok letartóztatottat agyonverték. Emlékezetesek a dr. Vargha György, Ignác Gyula és társai ellen Szabadkán megindított nagy pör és ennek során véghezvitt kínzások, amelyekbe dr. Vargha György, Ignác Gyula és társai belehaltak. Emlékezetes, hogy a szabadkai rendőrség épületéből tömegesen dobták ki az agyonvert magyarokat s azt állították, hogy a szerencsétlenek kiugrottak és így haltak meg. Emlékezetes, hogy aki Temesváron a szerb rendőrség kezébe került és a Hungária szálló pincéjébe vitték, onnan nem igen került ki élve. De felesleges folytatnunk ezeket a borzalmakat, hiszen még valamennyiük emlékezetünkben élnek. A magyar állami tisztviselőket nyugdíj nélkül kiűldözték az ország területéről. A kiutasításokat rendszerint 24 órán belül hajtották végre s ez a kiutasító-

tak legtöbbször az ingó és ingatlan vagyon hátrahagyását és így a teljes anyagi romlást jelentette.

A magyarok 1922 január 26-ig, tehát három éven keresztül teljes jogbizonytalanságban éltek, a jugoszláv kormányhatalom — a nemzetközi szerződések mellőzésével — arra az álláspontra helyezkedett, hogy az opciós jog lejártáig, tehát 1922 január 26-ig, minden magyar optálhat Magyarországra s éppen ezért nem ismerték el a magyarok állampolgársági jogát. Eme határidő lejártá után is későre nem intézték el a jugoszláv állam javára benyújtott opciós kérvényeket, hogy a politikai jogok gyakorlásából ily módon kizárják őket. A jogbizonytalanság végig fennállott, láthattuk ezt a marseillei királygyilkosság után is, amikor tömegesen utasították ki a magyarokat.

A szerbek az impérium átvétele után a gyülekezési szabadságot, a sajtószabadságot, a községek és a megyék autonómiáját felfüggesztették. Az autonómiák tisztviselőit is a kormány nevezte ki s a magyar tisztviselőket politikai megbízhatatlanság címén állásukból elbocsátották. A magyarság politikai szervezkedését kezdetben nem engedélyezték, végre 1922 februárjában, illetve szeptemberében megalakulhatott a magyar párt, de ennek működését a felelőtlen elemek (dobrovolyácok, csetnikek stb.) állandóan akadályozták. A megalakult magyar párt a sérelmeket memorandumban foglalta össze és ezt 1922 augusztus 9-én Pasic miniszterelnökhöz elküldte. E memorandumban olvassuk a következőket: „Őszinte panasszal meg kell állapítanunk, hogy a közigazgatási hatóságok a Vajdaság legnagyobb részében a magyar párt szervezkedésével szemben nem járnak el az alkotmány rendelkezéseinek szellemében.

Amíg ugyanis a központi közigazgatási hatóság eddig semmilyen akadályt nem gördített a magyar párt megalakulása elé, addig a bácskai hatóságok és a törökanizsai főszolgabíró törvényellenes preventív rendelkezésekkel s a presszióval minden eszközzel azon vannak, hogy elnyomják a magyar párt megalakulására irányuló gyűléseket.

Állításunk igazolására a sok közül csak a következő tényeket hozzuk fel:

A szabadkai közigazgatási hatóságok ugyan engedélyezték a magyar párt alakuló gyűlését, de akadályokat gördítettek a nagygyűlés megtartása elé, amely május 7-ére volt összehívva.

Amikor a nyilvánosság előtt a nagygyűlés megtartásának napja közhírré tétetett, Szabadka város főispánja magához hívatta a párt vezetőségét s hivatkozva magasabb illetékes körökre, úgy nyilatkozott, hogy azt óhajtaná, hogy a magyar párt alakuló nagygyűlése elhalasztassék későbbi időre s ne tartassék meg Szabadkán, hanem a Vajdaság valamely más városában, mert különben a hatóság kényszerülve volna a május 7-re hirdetett nagygyűlést betiltani. A párt ügyvezető választmánya ugyan belement abba, hogy a nagygyűlés megtartását elhalasztja a magyar-szerb határkiigazító bizottság munkája utáni időre, de abba már nagyon nehezen tudna beleegyezni, hogy a nagygyűlés ne Szabadkán tartassék meg, mert hiszen Szabadka a Vajdaság azon részének központjában fekszik, ahol a magyar lakosság él.

Zomborban az alispán és a polgármester a pressziónak minden eszközét felhasználták a magyar párt ellen, hogy szervezkedését és gyűlését lehetetlenné tegyék. Kiüldözéssel, a rokonoknak a hivatalos szolgálatból való elbocsájtásával, házak elrekvirálásával, útlevelek megtagadásával, a közigazgatási hatóságok védelmének megvonásával fenyegették meg azokat az állampolgárokat, akik tisztséget vállaltak a magyar párt szervezetében és vezetőségében s fenyegetéseiket sok esetben tényleg be is váltották. S amikor a párt a hatóságok akadékoskodása ellenére mégis megalakult, a hatóság 25 felfegyverzett rendőr és két-két rendőrtisztviselő asszisztálása ellenére tűrte, hogy a gyűlés után a dobrovolyácok a gyűlés résztvevőit szóval és tettel inzultálják s hogy a zombori magyarok ablakait bezúzzák. A magyar párt panaszára azt a választ kapta: örüljön, hogy még nagyobb baj nem történt. A párt tagjai az alakulás óta állandóan a hatóságok fenyegetéseinek, sőt üldözéseinek is ki vannak téve.

Zentán a hatóság ugyan tudomásul vette a bejelentett alakuló gyűlést, de annak megtartását lehetetlenné tette az-
zal, hogy közvetlenül a gyűlés megtartása előtt a gyűlést
összehívóknak tudtára adta azt a rendelkezést, hogy a gyű-
lésen csak olyanok vehetnek részt, akik önként kijelentik,
hogy az SHS. állam hadseregébe lépnek. Panasztétel követ-
keztében a gyűlés csak a belügyminiszter döntése folytán
volt később megtartható.

Magyarkanizsán a rendőrkapitány jelenlétében meg-
történhetett az az eset, hogy szerb polgárok a gyűlést széjjel-
verték s a jegyzőkönyveket összetépték.

A törökkanizsai főszolgabíró, amikor a magyar párt
bejelentette neki, hogy Csókán gyűlést szándékszik tartani,
azt válaszolta, hogy ő a maga járásában nem tűr meg
semmiféle magyar szervezkedést, hacsak a magyarság nem
nyújt garanciát arra nézve, hogy a maga teljes egészében
csatlakozik a demokrata párthoz. Mivel e kérdésben garan-
ciát nem kapott, a gyűlés megtartásának napján azt telefon
útján betiltotta oly címen, hogy most a mezei munka ideje
van s hogy a magyarok ne politizáljanak, hanem dolgozza-
nak. Ha pedig a gyűlést mégis megtartanák, úgy csend-
őrökkel vereti őket széjjel.

A Pasics-Pribicsevics kormány a magyar pártot 1924
áprilisában a német párttal együtt feloszlatta. A feloszlató
rendeletet a Davidovics-kormány még 1924-ben vissza-
vonta. A magyar párt először az 1925. évi február 8-án
megtartott választásokon vett részt, de a szerb terror kö-
vetkeztében elbukott. Jellemző erre a választásra, hogy a
választói jogosultsággal bíró magyar nemzetiségű polgárok
nagyobb részét nem vették fel a választói névjegyzékbe, sőt
a felvetteknek is igen tekintélyes részét törölték. Egyedül
Zentán 6.000 választót, vagyis majdnem az összes magyar
választó polgárokat megfosztották választói joguktól. A ma-
gyar párt vezetőségét néhány nappal a választások előtt be-
csukták, a párt gyűléseit nem engedélyezték, a párt hiva-
talos lapját: a „Hírlap“-ot betiltották, a magyar urna-
őröket lemondásra kényszerítették vagy bezárták. Ilyen
volt a magyarság állampolgári joga a szerb uralom alatt.

A nemzetiségek eltüntetése, illetőleg a szláv tömegekbe való beolvasztása céljából, a volt osztrák és a volt magyar területek kerületi és megyei beosztását eltörölték és ezek helyébe 33 új közigazgatási egység, tartomány (oblast) került. Így a Vajdaságot alkotó megyék eddigi közigazgatási egysége áldozatul esett ennek az új kerületi beosztásnak. A tiszamenti magyar vidéket és a Bánság felső részét a belgrádi tartományhoz, a Bánság alsó részét a szemendriai (Szmederovo) tartományhoz csatolták, a Bácska nagyobb részéből pedig a bácskai tartományt alakították meg.

Az állandó terror miatt a magyar párt az első eredményt csak az 1927 január 23-án megtartott tartománygyűlési választásokon tudta felmutatni, amikor is tíz mandátumot szerzett. Ugyancsak eredményt ért el az 1927 szeptember 11-én megtartott szkupstinai választásokon is, amennyiben három képviselőt küldött be a szkupstinába. Igaz, hogy erre a gyenge eredményre nyolc évig kellett várni és a magyarságot számaránya szerint megillető 12—13 mandátum helyett hárommal kellett megelégednie.

1927-ben a Vajdaságban is visszaállították az önkormányzatot, de a magyarság hiába választotta meg a maga képviselőtestületi tagjait, a szerb hatóságok elgáncsolták a magyar községek képviselőtestületeinek megalakulását és a magyar tisztviselők megválasztását a felettes szerb hatóságok igen sok esetben megsemmisítették. A magyar községi jegyzők megválasztását azzal az indokolással semmisítették meg, hogy nem bírják az állam nyelvét. A zombori választókerületben pl. mind a tizenegy megválasztott magyar nemzetiségű jegyzőt megfosztották állásától. A két utolsó magyar jegyzőt — mindössze csak hat volt — 1929 elején eltávolították állásaikból. Ez a látszólagos önkormányzat sem tartott sokáig. Az 1929 január 6-án kikiáltott diktatúra egy tollvonással eltörölte az összes közjogokat, alkotmánybiztosítékokat: a sajtószabadságot, a tartományok és községek önkormányzatát, az egyesülési és gyülekezési jogot és feloszlatták az összes politikai pártokat. A községek élére kinevezett bizottságok kerültek, a városi és tartományi közigazgatás élére katonai, vagy Szerbiából hozott polgári

személyeket állítottak. Az országot kilenc bánságra osztották (1929 október 3.), ami egyáltalán nem kedvezett a magyarságnak. A Vajdaságot (Bánság, Bácska, Baranya) a Dunabánsághoz csatolták, hogy a magyar-német többséget eltüntessék. Az így kialakított szerb többségű bánságban a magyar nyelv használatát az összes hivatalokban megtiltották, a még esetleg működő csekélyszámú magyar tisztviselőt állásukból elmozdították, a magyar nyugdíjasokat és hadirokkantakat megkárosították, vízumot, útleveleket Magyarországra nem adtak, a Dunabánság bánsági tanácsában csak két magyarnak adtak helyet, holott 17—19 illette volna meg és így végnélkül sorolhatnánk fel a magyarság ellen elkövetett sérelmeket.

Mindazt, amit a diktatúra a politikai élet terén elkövetett, minden borzalmával és barbarizmusával alig lehet ecsetelni. Hogy csak valamelyes képet is fessünk erről a helyzetről, elég ha csupán dr. Krnyevics Juraj, volt Radicspárti főtitkárnak és képviselőnek arra a memorandumára hivatkozunk, amelyet 1930 április 15-én nyújtott be a Népszövetséghez, de az „egész kultúrvilághoz“ is, ahol többek között ezeket is mondja: „A politikai jogok annulláltattak, megsemmisítették a vagyont, személyi és élethbiztonságot. Megsemmisült a szabad véleménynyilvánításnak még a lehetősége is. Minden nyilvános intézmény, a községtől fogva a kereskedelmi kamarákig, az abszolutizmus járma alá hajtattott, mert a községek előljáróit, a kamarák elnökeit, a belügyminiszter nevezte ki, közvetlenül, vagy közvetve. A sajtócenzúra oly szigorú volt, hogy minden percben a beszüntetés Damokles-kardja függött a sajtó felett és a börtön is. A politikai kritika teljesen ismeretlen fogalom volt. Nem is írhatott a sajtó ebben a tekintetben mást, mint amit a miniszterelnök sajtóirodája kiadott. A gazdasági hírek és sajtótudósítások, statisztikák a legtöbbször valótlanok voltak. Politikai internálások napirenden voltak, minden kihallgatás vagy előzetes törvényes eljárás nélkül. Politikai perekre új, külön és statáriális jellegű bíróságot állítottak fel, csupa szerbekből, amelynek ítélete ellen azonban nem lehetett fellebbezni. Egyetlen napon 166 évi börtön

tönt mért ki ez a politikai statáriális bíróság. Jellemző, hogy Macseket, a Radics-párt elnökét, dohos, egészségtelen börtönben tartották, ahová kultúrembert nem szokás mégcsak be sem eresztetni és naponként minden fizikai és erkölcsi terrorral arra akarták kényszeríteni, hogy áruló szerepet vállaljon a politikában, nemzete ellen.“

A diktatúra bukása után, 1931-ben olyan látszatalkotmányt hoztak, amely egyáltalán nem ismerte el a kisebbségeket és azok jogait. Az új alkotmány egyenesen megtiltotta a kisebbségek bármilyen irányú szervezkedését. A községek önkormányzatát csak 1933-ban állították vissza és egy pár magyar be is jutott a községi képviselőtestületekbe, ellenben a városok önkormányzatát csak 1934-ben állították vissza, de a választásokat nem tartották meg. A magyarság politikai életét teljesen megbénították. Az 1931-es választásokon csak a kormány tudott országos listát felállítani. A kormánylistán egy renegát magyar jutott mandátumhoz. A németek is csak egy mandátumot kaptak. A többi nemzetiségek: románok, albánok, bolgárok, stb. képviselet nélkül maradtak. A magyarságnak a szenátusban egy helyet sem adtak.

Az 1938-as választások alkalmával ismét csak egy magyar képviselő jutott be a szkupstinába 12 képviselő helyett, de ezt az egy képviselőt is a szerb kormány rendelte be. A szenátusba is csak egy magyar szenátort neveztek ki, választás útján egyetlenegy szenátor sem juthatott be. A súlyos politikai elnyomatást a magyarság hivatott vezérei: dr. Várady Imre, dr. Deák Leó és mások számtalanszor szóvá tették az illetékes jugoszláv kormányhatóságok előtt, de a legtöbbször a sérelmek orvoslása helyett csak ígéretet kaptak. Ez így történt az egész szerb uralom alatt. Jellemző, hogy még 1939-ben is fennállottak az összes magyar sérelmek. Ezeket tette szóvá Fodor Gellért, a magyar kisebbség egyetlen képviselője a szkupstina 1939 március 6-i ülésén, amikor a következőket mondotta: „A félmilliónyi jugoszláviai magyarságot ma már minden fejlődési lehetőségtől elzárták, szellemileg megnyomorították, gazdaságilag tönkretették annyira, hogy azt a benyomást

kelti, mintha halálra lenne ítélve. A magyar kisebbség vezetői számtalan esetben tették szóvá az ország vezető-politikusai előtt a jugoszláviai magyarság sérelmeit és jogos kívánságait, de eddig mindig csak hangzatos ígéreteket kaptak.

Politikai sérelmeink között a legkirívóbb az, hogy nincsenek magyar tisztviselőink a magyarlakta városok és községek tisztviselői karában. Egyetemet végzett fiatalságunkat képtelenek vagyunk elhelyezni, mert az összes állás-sokat szlávajkú és sok esetben megfelelő képesítés nélküli emberekkel töltik be, akik a tönk szélére vitték az egykor virágzó községeket... Ma már az a helyzet, hogy az országban nincs egyetlenegy olyan község sem, ahol magyar ember lenne a jegyző. A magyarság tehát azt kéri a királyi kormánytól, hogy a kellően képesített magyar fiatalsgot a számaránynak megfelelően a közhivatalokban elhelyezze.

A magánvállalatoknál elhelyezkedett magyar nemzeti-ségű tisztviselőket és alkalmazottakat is fokozatosan ki-tűrják állásukból. Igen sok kisebbségi polgártól kaptam levelet, amelyben arról panaszkodnak, hogy nacionalizálás címén hatósági nyomásra kitették őket állásukból.

A magyarság azt kívánja továbbá, hogy a magyarok-lakta területeken működő bíróságoknál csak olyan bírák legyenek, akik jól ismerik a kisebbségek nyelvét. Sérelmezi a magyar kisebbség azt is, hogy az állampolgárság meg-szerzését rendkívül megnehezítik még olyanokkal szemben is, akik már 1910 előtt a mai Jugoszlávia területén éltek és itt már illetőséget szereztek. Egy további sérelme a magyar kisebbségnek az, hogy különösen a magyar nemze-tiségű állampolgárok csak igen nagy nehézségek árán tud-nak útlevélhez jutni.

Gazdaságpolitikai szempontból egyik nagy sérelme a magyar kisebbségnek az ingatlanforgalom korlátozásáról szóló rendelet, melynek éle kizárólag a nemzeti kisebbsé-gek ellen irányul. Ma már ott tartunk, hogy magyar a magyarnak nem tud eladni ingatlant, mert az adásvételi szerződést nem hagyják jóvá, ha magyar ember a vevő. A rendeletnek tehát kifejezetten az a célja, hogy főleg a ma-

gyar nemzetiségű állampolgárokat elüsse a földbirtok — vagy más ingatlan — szerzés lehetőségétől.

A magyar földmunkásság nem részesül az agrár-reform előnyeiben s a magyar nincstelen földmunkások a szerb hatóságoktól sehol még egy házhelynek való telket sem kaptak. Ugyanígy jártak a felosztott nagybirtokokról elűzött magyar nemzetiségű cselédek, zsellérek és kisbér-lők, akik ma teljesen lerongyolódva a legkétségbeejtőbb helyzetben vannak. Ezeknek a nyomorba taszított magyar nemzetiségű embereknek szomorú helyzetére külön is fel-hívom a kormány figyelmét.

Kulturális téren a legfájóbb eseteket az eddigi iskola-politika okozta. A magyarság kéri a kormányt, hogy min-denek előtt a különböző névelmezési rendeleteket helyezze sürgősen hatályon kívül. A névelmezés kíméletlen alkalmazása folytán a többi közt Horgoson ma az a helyzet, hogy az ott fennálló 17 osztály közül már csak 6 osztályban tanítanak a magyar kisebbség nyelvén, annak ellenére, hogy a község 11.000 lakosából 9.500 magyar nemzetiségű. Kér-jük továbbá, hogy mind az elemi, mind pedig a középisko-lákban a hittant ne horvát-szerb, hanem magyar nyelven tanítsák, tekintet nélkül arra, hogy a tanuló a párhuzamos magyar, vagy államnyelvű tagozatába jár. A magyarságnak egy másik óhaja az, hogy az államnyelvű iskolákhoz áthe-lyezett magyar nemzetiségű tanítókat az ú. n. párhuzamos magyar tagozatokhoz helyezték vissza, az újabban végzett magyar tanítójelölteket pedig minél előbb nevezzék ki, hogy az állítólagos tanítóhiány miatt bezárt magyar osztályokat ismét meg lehessen nyitni. Áll ez különösen a tanyai iskolákra, amelyekben már évek óta szünetel a tanítás.

A magyarságnak az is egyik kívánsága, hogy egy állandó jellegű magyar színházat létesíthessen, melyet ugyanolyan adókedvezményben kellene részesíteni, mint az államnyelvű színházakat. Végül pedig a politikamentes magyar kultúregyesületek alapszabályainak jóváhagyását kérjük, amit már több esztendeje kilátásba helyeztek ugyan, de a mai napig még mindig nem teljesítettek". Fodor Gel-

lért ismertetett beszéde világosan mutat rá arra a tragikus helyzetre, amelyet a magyarságnak a 22 éves szerb uralom alatt mind politikai, mind gazdasági, mind pedig kultúrális téren át kellett szenvednie. Erre a szomorú helyzetre vonatkozólag megszólaltatjuk Grol Milant, a demokrata párt elnökét is, aki Újvidéken 1940 április 24-én beszédet mondott. A beszédet Grol Milan, Davidovics Ljuba volt miniszterelnök, a demokrata párt elnökének emlékeztetőre rendezett ünnepélyen mondotta el. Jellemző részek a beszédből: „Davidovics Ljuba látta, hogy a vojvodinai szerbek Ausztria-Magyarország idejében is énekelhették saját nemzeti dalaikat...

Dél-Szerbián kívül Davidovics a Vojvodina fejlődését nézte a legnagyobb aggodalommal. Úgy látta, hogy a Vojvodinában a közigazgatás a jövevény tisztviselők kezében rossz. Ezek a tisztviselők az új, vegyes környezetet nem értették meg, az agrárreformot helytelenül végezték el, aminek igen szerencsétlen következményei voltak. A Vojvodina gazdagon megtrágyázott földjén virágzott a korrupció. Ez a növény, a korrupció pedig újdonság volt a Vojvodina részére.

Az államalakulás első arany éveiben mindenki részére volt elegendő kenyér: annak is, aki dolgozott és annak is, aki nem dolgozott. Azonban a gazdasági válság idejében a Vojvodina sokat szenvedett, mert több terhet viselt, mint bárki más. Davidovics Ljuba ugyanazzal a határozottsággal, amellyel kikelt a délszerbiai rossz közigazgatás ellen, bélyegezte meg a vojvodinai regimet is“. Grol Milan ezután még a következőket mondotta: „Sohasem felejthetjük el azokat a megható jeleneteket, amelyeket 1935-ben, Davidovics Ljuba vojvodinai útja során átéltünk.

A nép csak a rendőrségi bajonettek mögül ünnepelhetett Davidovics Ljubát. Az ősz politikus az 1935-ös választási harc idején Újvidékről kiindulva járt Óbecsén, Zentán, Kanizsán, Szabadkán és Bácsstopolyán, onnan tért vissza Újvidékre. Útján mindenütt ugyanazt a képet láttuk: a hatóságok képviselői között első helyen álltak a szerbiaiak. Nem fáj nekem, amit ezek tesznek velem, — jelentette ki

Davidovics — hanem szégyenlem magam azért az orszá-
gért, ahonnan származtak!... Zenta főterén nem láttunk
senkit, csak rendőröket. Szabadkán ugyanazt, mint Zentán,
ostromállapotot rendeltek el erre az alkalomra. Szabadká-
ról való távozásunk alkalmával a nép megtöltötte a hosszú
külvárosi utcákat, Davidovics kocsijának megjelenésére a
nép térdre borult és sírva üdvözölte az ősz demokrata
vezért. Davidovics könnyezett, mert látta, hogy a hatósá-
gok Dél-Szerbiában és Vojvodinában mennyire lerontották
Sumadija (a világháború előtti szerb Piemont) tekintélyét.“

Elképzelhető ezekután, hogy a magyarság politikai
elnyomatása milyen tökéletes volt a 22 éves szerb uralom
alatt.

2. Harc a magyarság kulturális és vallási élete ellen.

Kulturális és vallási téren még siralmasabb volt a
magyarság helyzete. Fő támadási pont az iskolaügy volt.
A magyar ifjúság lelkéből ki kellett irtani a magyar öntuda-
tot és meg kellett fosztani legdrágább kincsétől: anya-
nyelvétől. Ezt a munkát a szerbek igyekeztek radikálisan
elvégezni. Az impériumváltozás kezdetén a Vajdaság terü-
letén 645 magyar népiskola volt, ezek közül 266 állami,
790 tanerővel, 67 községi 252 tanerővel, 303 felekezeti
iskola (katolikus, ágostai evangélikus, református), 779
tanerővel, és 9 magániskola 11 tanerővel. Az alsófokú okta-
tás keretébe tartozott még 61 községi és 2 állami ipari
tanonciskola, valamint 7 községi-, 2 magán- és 1 állami
kereskedelmi tanonciskola, volt 12 középiskola, 9 közép-
fokú szakiskola, 51 magyar tannyelvű polgári iskola, 4
tanítóképző, közülük 2 pravoszláv-szerb. Az elemi iskolá-
kon kívül volt még 277 magyar nyelvű kisdédóvó, 279
óvónővel és 148 dajkával. Ezenkívül Horvát-Szlavon-
országban a Julian Egyesület 75, a magyar államvasutak
14 és a két protestáns felekezet 11 magyar tannyelvű
elemi iskolát tartottak fenn az itt élő magyar gyermekek
számára.

A nagyfejlettségű magyar iskolaügyre a döntő csapást az 1920. augusztus 20-án kelt kormányrendelet mérte, amely elrendelte az összes iskolák államosítását. A nemzeti kisebbségek számára, köztük a magyarok számára is, az állami tanintézetekhez csatolt és szláv igazgatók vezetésével álló új, párhuzamos osztályokat rendszeresítették, kettősnyelvű oktatással.

Az okleveles magyar tanítókat és tanárokat szerbnyelvű gyakorlati és kiegészítő vizsgák letételére kényszerítették. A horvát-szlavonországi és muravidéki, több, mint 100.000 főnyi magyarságnak egyetlen magyar tannyelvű iskolát sem engedélyeztek. Ilyen eljárásra Európa összes kisebbségeinél nem akadt példa. Megszüntették a magyar kulturális intézmények működését is, vagyonukat minden ellenérték nélkül elkobozták. Az 1929. évi december 5-i népiskolai törvény ugyan elismerte a kisebbségek ama jogát, hogy gyermekeiket saját anyanyelvükön taníttathatják, de ugyanez a törvény nem engedélyezte, hogy a kisebbségek iskolákat létesíthessenek. Magyar iskolák tehát a jugoszláv uralom alatt egyáltalán nem voltak. A magyar gyermekek oktatása a következő volt: a magyar gyermekek 4—6 éves korukban szerb óvódákba jártak és a szerb nyelvet sajátították el. A nyolcosztályú elemi iskola négy alsó osztályában esetleg párhuzamos magyar osztályba járhattak, ha ilyen volt és ha a szerb tanügyi hatóságok ezt megengedték. De ezekben az osztályokban is a nemzeti tantárgyakon: a szerb nyelven, történelmen és földrajzon kívül még a számtant, éneket, játékot, beszéd- és értelemgyakorlatot is szerb nyelven tanulták. A felső négy osztály tanítási nyelve kizárólagosan szerb volt. 1933. áprilisában Sztankovics közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki, — nyilvánvalóan a Népszövetség tanácsához benyújtott egyik panasz ellensúlyozására —, hogy az elemi iskola négy alsó osztályának kisebbségi tagozataiban az összes tantárgyakat az illető kisebbség nyelvén kell tanítani, az államnyelv kivételével. De jellemző, hogy a tanfelügyelőségek nyomban ellenrendeletet adtak ki az alájuk tartozó iskolaigazgatóknak, hogy a magyar tagozatokon továbbra is úgy

tanítsanak, mint előbb tették. Nyilvánvaló, hogy az alsó-fokú tanügyi hatóságok ezt az ellenrendeletet csak a miniszter tudtával adhatták ki. Mindezt a sérelmet súlyosbította az a körülmény, hogy a magyar osztályokban is igen gyakran olyan tanítókat alkalmaztak, akik csak szerb nyelven beszéltek. A magyar gyermekek tehát tanulásukat szerb nyelven kezdték, szerb nyelven folytatták és fejezték be.

A diktatura alatt, 1929 és 1931-ben hozott négy „egyesítésített” iskolatörvényben megtiltották a tanulóknak még azt is, hogy faji vagy felekezeti alapon álló egyesületeket alapíthassanak. A kormány csak a római katolikus főpapság és a pápai nuncius erőyes tiltakozására engedte meg a tanulóknak, hogy az iskolán kívül álló felekezeti egyesületek tagjai lehessenek. A faji jellegű egyesületekre vonatkozó tilalom továbbra is érvényben maradt.

Az egész Vajdaságban 452 szerb-magyar nyelvű párhuzamos osztály volt, holott számaránya szerint 1.228 magyarnyelvű párhuzamos osztálynak kellett volna lennie. Jugoszláv hivatalos adatok szerint az 1934—35. tanévben az említett magyar párhuzamos tagozatokat kb. 26.000 magyar tanuló látogatta, de ezenkívül még 24.000 magyar gyermek a szerb iskolákban nyert oktatást. Ennek oka részben az volt, hogy sok helyen nem engedtek magyar párhuzamos tagozatot felállítani, részben pedig az volt, hogy az ú. n. névelemzéssel magyar gyermekeket szerb iskolákba kényszerítettek. A névelemzés azt jelentette, hogy megvizsgálták a szülők és nagyszülők származását és ha azok közül egynek is szláv hangzású neve volt, a gyermeknek szerb iskolába kellett járnia. Az 1929. évi december 5-i népiskolai törvény ugyan lehetővé tette a párhuzamos magyar tagozatok felállítását ott, ahol osztályonként 30 magyar gyermek jelentkezett felvételt, sőt miniszteri engedéllyel 25 tanuló részére is fel lehetett állítani a párhuzamos magyar osztályt, azonban a magyar tagozat felállítása nem volt kötelező, a szülőknek kellett kérni. Ezeket a kéréseket az illetékes tanügyi hatóságok rendszeresen elutasították. De lehetetlenné tették a pár-

huzamos magyar tagozatok felállítását azzal is, hogy nem engedték meg a magyar tanítóképzést, sőt a meglevő magyar tanítókat is vagy elbocsátották, vagy szerb iskolákba helyezték át. 1929 őszén egyszerre 108 magyar tanerőt bocsátottak el állásukból.

A középfokú oktatás terén még rosszabb volt a magyarság helyzete, egyetlenegy középfokú iskolája, vagy szakiskolája sem volt, mindössze a szabadkai nyolc osztályos szerb liceumban volt nyolcosztályos magyar tagozat és Zentán a négyosztályos állami algimnáziumban szerveztek négyosztályos magyar tagozatot. Valójában, ezekben a tagozatokban is szerb volt a tanítási nyelv, mert csak a magyar nyelvet és a magyar irodalmat tanították magyarul.

Igen nagy sérelme volt a magyarságnak, hogy nem volt tanári és tanítói utánpótlása, magyar tanárképzést és tanítóképzést nem engedélyeztek. Csak az 1933–34. iskolai évben szervezték meg a belgrádi állami tanítóképző keretében a párhuzamos magyar tagozat első osztályát, de a következő évben az első osztályba növendékeket nem vettek fel. Végre 1937-ben tették lehetővé, hogy pár növendék beiratkozhassek a magyar tagozatba. A szerb egyetemeken a magyar hallgatókat üldözték. A magyar kultúr-egyesületek működését lépten-nyomon akadályozták, sok esetben pedig lehetetlenné tették.

A jugoszláviai magyar kisebbség vezetői számtalan esetben kérték a jugoszláv kormánytól a kulturális sérelmek orvoslását és végre 1940 május 15-én megjelent Maximovics Bozsó közoktatásügyi miniszter 26.323 számú rendelete, amely érvényt kívánt szerezni az 1929 december 5-i jugoszláv népiskolai törvény 45. szakaszában foglalt azon rendelkezésnek, hogy mindazokban a községekben és városokban, ahol megfelelő számú kisebbség él és ahol legalább 30 kisebbségi iskolaköteles gyermek van, fel kell állítani a kisebbségi tagozatot, illetőleg miniszteri engedéllyel már 25 gyerek részére is. A Maximovics Bozsó-féle rendelet biztosította a magyar szülőknek azt a jogát is, hogy gyermekeik nemzetiségét maguk állapíthassák meg és azokat a népiskola magyar tagozatába irathassák be.

A kormány azonban hiába adta ki a rendelkezést, mert azt az alsófokú tanügyi hatóságok ismét nem tartották be. Így Szabadkán a tanfelügyelő elutasító álláspontját azzal indokolta, hogy nem kapta meg s így nem ismerheti a szülők iskolaválasztási jogát biztosító rendeletet. Hogy milyen mesterkedéssel igyekeztek az alsófokú tanügyi hatóságok a magyar gyermekeket a párhuzamos magyar tagozatok látogatásától elűtni, az kitűnik dr. Deák Leónak, a jugoszláviai magyarság egyik vezetőjének a magyar szülőkhöz intézett következő felhívásából is: „Nap-nap után kapom a jelentéseket és panaszokat egyrészt arról, hogy a szülők a 26.323. számú miniszteri rendelet alapján siettek gyermekeiket a már működő, vagy megnyitandó párhuzamos magyar elemi iskolai tagozatokba beíratni, másrészt pedig arról, hogy az alsófokú hatóságok egyáltalán nem járnak el ennek a rendeletnek a szellemében. A panaszok általában akörül forognak, hogy a szülők jelentkezését a magyar tagozatba hol elkésés okából, hol meg a megfelelő okiratok hiánya miatt, a legtöbb esetben azonban minden indokolás nélkül elutasítják. Sokhelyt — különösen a horvát bánságban — az a panasz, hogy az állampolgársági bizonyítvány bemutatását követelik, bár ennek az okmány-nak a beszerzése rendkívül hosszadalmas és költséges s a viszonyokat és a személyeket ismerő és a beíratást végző tanügyi közegek a beíratást ezen okmány nélkül is eszközölhetnék. A legtöbb helyről azt jelentik, hogy a névelmezést változatlanul úgy alkalmazzák, mint a fentemlített rendeletnek a megjelenése előtt általában. Ott, ahol az új rendelet új magyar tagozat megnyitását teszi lehetővé, a kellő tanerők hiányoznak. Másutt meg a magyar tagozaton működő tanerőt elhelyezték s most megfelelő tanerők hiányában a tanítás meg sem indulhat. Másutt viszont a szláv tagozaton működő tanerőnek a magyar tagozatra való áthelyezését kérik, mivel az a magyar nyelvet tökéletesen bírja, míg a magyar tagozaton működő tanerő nem tud magyarul.

Abban megegyeznek a vélemények, hogy minden esetben az alsófokú tanügyi és közigazgatási hatóságoknak

olyan eljárásáról van szó, amelyet a felsőbb hatóságok és legfelsőbb fokon maga a közoktatásügyi minisztérium a saját felfogásával nem tart összeegyeztethetőnek. Az a kívánság merült fel tehát, hogy a legfelsőbb tanügyi hatóságot értesíteni kell az alsófokú hatóságok önkényes eljárásáról és ezekről a visszas állapotokról. Arra kértek tehát, hogy küldöttséget vezessenek a miniszterelnök úr és a közoktatásügyi miniszter úr elé. Én ezt a megbízást készséggel vállalom és máris érdeklődtem aziránt, hogy a miniszterek hajlandók-e és mikor a küldöttséget fogadni és előterjesztéseimet meghallgatni.“

Tény az, hogy az 1940—41-es tanév elején több, mint 60 magyar többségű községben óhajtották a magyar szülők a párhuzamos magyar tagozat felállítását, meg is volt a szükséges létszám, de a tanügyi hatóságok az engedélyt nem adták meg. A magyar szülők 30 nagyközségben a létező tagozatok kibővítését kérték, de ezt sem engedélyezték.

Várady Imre dr., a félmilliónyi jugoszláviai magyarság egyetlen szenátora, 1940 július 16-án felkereste Cvetkovics miniszterelnököt, elébe terjesztette a magyarság panaszait és kívánságait. Szóvátette a Magyar Kultúrszövetség 21 év óta vajudó kérdését, amelynek megalapítását az illetékes miniszter eddig nem engedélyezte. Kérte, hogy a zentai állami algimnázium magyar tagozatába magyar tanerőket osszanak be. Ezután Várady Imre, Deák Leó v. tartománygyűlési képviselővel együtt felkereste a vajdasági ügyek vezetésével megbízott Beslics közlekedésügyi minisztert, akitől a fentiekén kívül még a magyar tanerőknek a szerb- és horvátlakta vidékekről a magyar nyelvet területre való visszahelyezését, egy önálló, magyar igazgatás alatt működő magán-középiskola felállításának az engedélyezését és új magyar tannyelvű, párhuzamos elemi iskolai tagozatok megnyitását kérték. A sok sérelemből csak annyit orvosoltak, hogy az 1940—41-es tanévben is megnyitották a belgrádi állami tanítóképző keretében a párhuzamos magyar tagozat első osztályát és végre 1940

november 24-én a Magyar Közművelődési Szövetség is megalkulhatott.

A szerbek irtóhadjáratot indítottak a nem pravoszláv egyházak ellen is. A szerb kormány arra törekedett, hogy a pravoszláv-szerb egyházat az államvallás favorizált helyzetébe segítse. Ezt az egyházat támogatta, a többit elnyomta. Legfájóbb sérelme volt a nyugati egyházaknak, hogy Jugoszlávia beszüntette az összes felekezeti iskolákat és elkobozta az iskolafenntartási jogot, egyidejűleg — minden kártalanítás nélkül — elkobozták a felekezeti iskolák fenntartására szolgáló összes vagyonértékeket, iskolaépületeket, azok berendezését, mezőgazdasági és egyéb ingatlanokat, alapokat, alapítványokat és hagyatékokat. Bauer zágrábi római katolikus érsek és Budanovics Lajos római katolikus püspök 1924 július 24-én a kormányhoz emlékiratot terjesztettek fel, amelyben rámutattak arra, hogy Bácska területén 20 zárdaépületen kívül, amelyekben a Mi Asszonyunkról (Notre Dame) elnevezett nővérek tanítottak, az összes római katolikus egyházközségek iskolaépületeit elvették, 212 tanteremmel és 70 kántorlakással, ezenfelül pedig egyedül Szabadka környékén 920 katasztrális hold szántóföldet, amelynek jövedelmét eddig a római katolikus iskolák fenntartására fordították. Az elkobzott javakért nem adtak kártalanítást, sem bért nem fizettek. Csak később állapítottak meg bizonyos évi bérösszeget.

A református egyháztól, amelynek kerekén 65.000 híve volt ($\frac{2}{3}$ részben magyar és $\frac{1}{3}$ részben német) és amely az ország legszegényebb egyháza, 3 iskola kivételével az összes iskolaépületeit elvették, 70 tanteremmel, 30 kántor- és tanítói lakással. Ezenkívül elkobozták az egyháztól 274 katasztrális hold földet, amelynek jövedelme részben a református felekezeti iskolák fenntartási költségeinek fedezésére szolgált.

A szerb pravoszláv egyház jogviszonyait az 1929 november 9-én, a zsidó egyházait az 1929 december 14-én, a mohamedán egyházait az 1930 január 31-én, a református és az ágostai evangélikus egyházak jogait pedig az 1931

április 16-án szentesített törvény szabályozta. A római katolikus egyház fejével ellenben folyamatban volt a konkordátum megkötése, ez azonban a pravoszláv egyház ellenállása miatt meghiúsult.

A törvényes szabályozás ellenére a nem pravoszláv egyházak jogegyenlősége nem valósult meg. Az egyenlőtlen elbánást sérelmezte a többi között a jugoszláviai római katolikus püspöki karnak 1933 január 8-án kiadott és a templomokban kihirdetett pásztorlevele is, amely megállapítja, hogy az iskolákban engedélyezett tankönyvek alapján a tantárgyak egy részét az egyház hitét és erkölcsét sértő módon adták elő, a történelmi tények elferdítésével és meghamisításával. A pásztorlevél óvást emelt az ellen, hogy olyan iskolákban, ahol a tanulók többsége katolikus, más vallású laikus tanítókat alkalmaztak még a hitoktatók helyettesítésére is. Tiltakoztak továbbá a püspökök, papok és római katolikus vezető férfiak besúgások alapján történő üldöztetése ellen és követelték, hogy a jugoszláv „Soko“ (Soko — Szokol — sólyom) nevű testnevelési országos szervezet, mint a római katolikus egyház ellensége, távol tartassék a római katolikus ifjúságtól. Azután követelték, hogy a római katolikus egyháznak adják vissza azt a jogát, hogy szabadon állíthasson fel felekezeti iskolákat és maga nevezhesse ki ezek tanerőit, hogy az állami iskolák római katolikus vallástanítóit a püspökök nevezzék ki és csak ők helyezhessék át, vagy válthassák le azokat. Végül tiltakozott a pásztorlevél a katolikus torna- és sportegyesületek hatósági feloszlatása és újabb alapításának tilalma ellen.

A pásztorlevél aláírói ellen, annak kihirdetése miatt, eljárást indítottak s a többi között a szabadkai törvényszék Budanovics Lajos római katolikus püspököt 10 napi elzárásra és 10.000 dinár pénzbírságra, behajthatatlanság esetén pedig további 90 napi elzárásra ítélte.

A római katolikus egyháznak eme páratlan üldözése avégből történt, hogy a pravoszláv egyház kiváltságos helyzetét biztosítsák s ezzel a nagyszerb célok elérését elősegítsék. Ezt igazolja Dositej nisi szerb püspök egyik beszéde

is, amelyben többek között a következőket mondotta: „A délszláv állam és a szerb pravoszláv egyház nemcsak ki-egészíti egymást, hanem egyetlen és egységes nemzeti szervezetet alkot.“

Eme túlzó szerb politikának volt a következménye az is, hogy a katolikus papokat kitiltották az iskolákból és a hitoktatást laikus tanítókra bízta és még a Mária Kongregáció működését sem engedélyezték. Később, amikor a konkordátum megkötése előtérbe került, a jugoszláv kormány tett ugyan kisebb engedményeket a katolikus egyház javára, de ekkor is a katolikus lelkészeket az állam vetette vizsgák alá.

Az ágostai evangélikus egyház magyar híveinek egyik nagy sérelme volt, hogy a két protestáns egyházzal szőlő törvény csak két luteránus egyházat ismert el és pedig a szlovákok és a németeket. A törvény 25. §-a megengedte ugyan, hogy a más ajkú, tehát magyar luteránus egyházköz-ségek különálló esperességet alkossanak, ha az illető hitköz-ségek negyedrésze ezt kívánja, de azért ez az esperesség nem volt önálló, ami a lelkészi állások betöltésénél és az egyház-javak kezelésénél mindenesetre igen károsan éreztette a hatását. A törvény továbbá nagymértékben megnehezítette azt is, hogy valamely egyházköz-ségben a más nyelvű hívők új egyházköz-séget, vagy fiókegyházat alapítsanak, amennyiben a 27. szakasz kimondta, hogy a régi egyházból ki-lépőknek a kilépés után még öt esztendeig kell az anyagi kötelezettséget viselniük, anélkül azonban, hogy a régi egyházköz-ség vagyonának a legcsekélyebb részére is igényt tarthatnának. Ez a rendelkezés kifejezetten a magyar evangélikus hívők ellen irányult, mert az impériumválto-zás után az összes luteránus egyházköz-ségeket német vagy tót jellegűnek nyilvánították.

A magyar papképzést semmiféle rendelet, semmiféle törvény nem biztosította. A római katolikus papi szeminá-riumokban a magyar nemzetiségű növendékeknek még a magánérintkezésben is megtiltották a magyar nyelv hasz-nálatát.

Hogy mennyire elnyomták a nyugati egyházakat és milyen mértékben támogatták a szerb pravoszláv egyházat, az a tény is bizonyítja, hogy az 1930-as években az állami költségvetésnek egyházi segélyekre előirányzott tételeiből majdnem 70%-ot kapott a pravoszláv szerb egyház és csak 30%-ot juttattak a többi egyháznak, holott az 1921. évi jugoszláv statisztika szerint a görög keleti vallásúak száma, beleértve a románokat és más néptörzseket is, mindössze 46,67% volt, a római katolikusok, protestánsok és más vallásúak száma pedig 53,33%-ot tett ki.

A szerbek elnyomó politikájával szemben megemlítjük még azt a fontos tény, hogy Csonka-Magyarországon a trianoni békediktátum ellenére, a magyar kormányzat a szerb pravoszláv egyháznak és iskoláinak vagyonát érintetlenül meghagyta, hogy a csonkamagyarországi szerb pravoszláv egyház Jugoszlávia szerb patriarchájának és a pravoszláv zsinatának joghatósága alá tartozott és, hogy a csonkamagyarországi szerb egyház püspöke állásánál fogva a magyar országgyűlés felsőházának tagja maradt.

A szerbeknek a nyugati egyházakkal szemben tanúsított magatartása és különösen a római katolikus egyház ellen való gyűlölete a legélesebb formában a konkordátum körüli harcokban nyilvánult meg. Az a kultúrharc, amelyet a nemzetközi szerződés, belső törvények és rendeletek ellenére az állam megalakulása óta folytattak a mindenkori jugoszláv kormányok a római katolikus egyház ellen, egyre kellemetlenebbé vált Jugoszláviára nézve. A jugoszláv kormány végül is szükségét érezte annak, hogy a római katolikus egyházzal konkordátumot kössön, ami 1937-ben eredményre is vezetett. A konkordátumról szóló törvényjavaslatot a jugoszláv kormány 1937. év nyarán terjesztette a szkupstina elé és Sztojadinovics miniszterelnök a konkordátumot a szkupstinában meg is szavaztatta. Ez a tény a pravoszláv egyházi körökben és a szerb népszéles rétegeiben nagy felháborodást keltett. A szent szinodus tüntető egyházi körmenetet rendezett és ezzel is tiltakozását fejezte ki a konkordátummal szemben. A konkor-

dátum miatt a legélesebb harc fejlődött ki a kormány és a szent szinódus között s ebben a harcban a szent szinódus győzött, a jugoszláv kormány a konkordátumot nem ratifikálta s a törvényjavaslat végleg lekerült a napirendről.

3. A magyarságot gazdasági téren tönkretették.

A szerbek a legtökéletesebb munkát mégis a magyarság gazdasági tönkretételében fejtették ki. Mindenek előtt a földet húzták ki a magyarság lába alól, A földkisajátítást az 1919 február 25-i minisztertanács határozta el. A csupán miniszteri rendeleten és egyáltalán nem parlamentáris módon létrejött törvényen alapuló földreform alá esett a Vajdaságban minden 100, illetve 518 katasztrális holdon felüli birtok, aszerint, hogy a tulajdonos a földet bérbeadta, vagy maga művelte. S a reformot nem független és pártatlan bíróság hajtotta végre, szabályszerű bírói eljárás folyamán, hanem egyszerűen a közigazgatási hatóság s ez tág teret nyitott minden elképzelhető visszaélésnek. Az agrárreform-érintette vajdasági birtokok összes területe 751.149 hektárt tett ki, 435.812 hektár megművelt földdel, melyből 285.592 hektárt (495.216 katasztrális holdat) a következő években 12.265 dobrovoljacnak, 4.730 telepessnek, optánsnak és menekültnek, továbbá 57.193 helyi földigénylőnek adtak, tehát összesen 74.188 kizárólag szerb és egyéb délszláv nemzetiségű földigénylő között osztottak ki. Ezzel a földosztással a magyarok által bírt földbirtok területe több, mint 50 százalékkal csökkent.

A lefoglalt és felosztásra szánt birtokokat elsőízben egy évre, majd négy évre, azután pedig további intézkedésig kényszerbérletre kapták az igénylők. A rendkívül alacsonyan megállapított haszonbért, amely kezdetben a szokásos haszonbér $\frac{1}{5}$ -e, de sok esetben csak $\frac{1}{15}$ -e volt, a jogos tulajdonos nem kapta kézhez, hanem azt az agrárbizottság szedte be és beszolgáltatta az illetékes agrárhivatalnak, az átutalta az agrárigazgatóságnak és ez végül befizette az agrárreform-minisztériumnak a Nemzeti Banknál vezetett számlájára. Az így befizetett összegek egy-

negyed részét levonták a földreform költségeinek fedezésére, a megmaradt háromnegyed részből pedig elsősorban a különböző adókat és egyéb közszolgáltatásokat egyenlítették ki, úgy, hogy a tulajdonosok nemcsak, hogy semmit nem kaptak, hanem azonfelül adók és illetékek címén egész jelentékeny összegeket kellett ráfizetniök. Ennek az eljárásnak az lett a következménye, hogy a volt földtulajdonosok nagyobb része teljesen tönkrement.

A földosztással sujtott földbirtokosokat 1923 július 1-ig arra is kötelezték, hogy fizessék az összes állami és községi adókat, az ármentesítési járulékokat s minden egyéb illetéket, nemcsak a megmaradt föld után, hanem a szétoztott birtokrész után is. A birtok lefoglalása alkalmából telekkönyvileg előjegyezték az elidegenítési és megterhelési tilalmat, leltározták a birtokokon talált élő és holt leltárt és szükség esetén ennek kisajátítását is elrendelték s a legkíméletlenebbül végre is hajtották. A telepítési célokra lefoglalt birtokok tulajdonjogát minden további nélkül telekkönyvileg átírták a telepesek nevére, jóllehet a megváltási árat még nem állapították meg.

Az egész reform kisebbségellenes tendenciája fokozottabb mértékben kitűnik abból a kiáltóan igazságtalan rendezésből, amellyel a kisebbségi földigénylőket összesen és egyenként már elvileg is kizárták a földosztásból. A nagyszámú, legtöbbször magyar nemzetiségű gyakorlott mezőgazdasági cselédség, földmunkásság és kisbérlők, akiknek a nagybirtokokon biztos megélhetésük volt, a reform során teljesen figyelmen kívül hagyattak és így márólholnapra fedél és megélhetés nélkül maradtak.

Épp ilyen kisebbségellenes volt az a rendelet is, amely a többször magyarlakta északi határterületeken 50 kilométer széles zónán belül magyar és általában kisebbségi érdekelteknek földbirtok szerzését megtiltotta a belügy- és hadügyminiszter előzetes hozzájárulása nélkül.

A Bácskának és Torontálnak kitűnően művelt és magas agrikultúrával rendelkező földjeire a modern földművelés módszereit egyáltalán nem ismerő elemeket telepítettek le, kizárólag azért, mert szerbek voltak, viszont az

öslakók ezreit könyörtelenül a legnagyobb nyomorba taszították és kivándorlásra kényszerítették.

Erről a földosztásról az újvidéki munkáskamarának 1928. évi évkönyve, amelyet a szerbek szerkesztettek, a következőképpen emlékszik meg: „Az agrárreform a földosztásból teljesen kizárt kisebbségi földmunkásokon halálos sebet ejtett. A nagybirtok felosztásával elveszítették munkaalkalmukat és most az állandó munkanélküliség miatt az éhínség veszélye fenyegeti őket. A Vajdaság nemzeti kisebbségei ellen az agrárreformmal a merényletek sorát követték el, ami a halálbüntetéssel egyenlő.”

Az agrárreformról a vajdasági pénzügyi szövettségének 1926. évi jelentése így nyilatkozott: „Legmélyebb meggyőződésünk szerint, legalább is a Vajdaságra és a Szerémségre vonatkozólag, ezen egykor leggazdagabb országrészek elszegényedésének a fő oka a túladóztatás, a rossz közigazgatás és egyéb körülményeken kívül a szerencsétlen módon végrehajtott agrárreform. Nem tekintve azt, hogy a Vajdaság legtöbb községében a községi pótdadók elviselhetetlen mértékének az agrárreform úgyszólván egyetlen oka, de általános közgazdasági szempontból is negatív eredménnyel járt.”

A hírhedté vált agrárreformról a legesújtóbb kritikát mégis Popovics Dáka, egykori agrárreform-miniszter mondotta a parlament 1928 március 15-i nyílt ülésén, ahol nyíltan bevallotta „a bolsevista módszerrel” végrehajtott agrárreform teljes kudarcát, amelynek folyamán „vad pusztítások, fosztogatások és gyujtogatások napirenden voltak.”

A jugoszláv hivatalos jelentés szerint a kisajátított földek tulajdonosait részben készpénzben, részben kötvényekben kártalanították. Eme hivatalos beállítással szemben az igazság az, hogy az állam négy százalékkal kamatozó kötvényeket bocsájtott ki. A kötvények törlesztése, illetve beváltása az agrárreform likvidálásáról szóló 1931 július 19-i törvény, valamint ennek a törvénynek a módosításáról és kiegészítéséről szóló 1933 június 24-i törvény rendelkezése szerint 20 éven át kisorsolással, vagy tőzsdei

vételek, illetve eladások útján történik. Ha a kisajátítást szenvedett földbirtokos az első módozatot, vagyis a kisorolást választotta, akkor a kötvények kibocsátásától kezdve még további 20 esztendeig várhatott volna a föld forgalmi értéke $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{15}$ -ében megállapított megváltási árának pénzben való kifizetésére. Ha pedig kötvényeit a tőzsdén akarta volna értékesíteni, akkor megfelelő kereslet hiányában a kötvény névértékének legfeljebb 40—50 %-át kapta volna meg, vagyis a legjobb esetben a föld forgalmi árának $\frac{1}{20}$, illetve $\frac{1}{30}$ részét.

Az agrárreform tehát a magyar kisebbség vagyonának fontos részét, a nagyobb földbirtokot és a községi földeket erőszakosan szétdarabolta és helyenként egészen elpusztította. Ami esetleg megmaradt még a magyarság kezében, azt adóba szedték el. A „Politika“ egyik, 1928. évi júliusi számában közzétett kimutatás szerint a Vajdaság fejenként 1.846 dináros adóteher alatt nyögött, míg Dalmáciában 454 dinár, Szerbiában és Montenegróban 554 dinár adó jutott egy lakosra. A Vajdaságban az 1.846 dináros fejenkénti adóteher mellett a lakosságnak még igen magas községi pótdadót is kellett fizetnie, ami például Bácsopolyán 1929-ben 1.100 %-ra emelkedett. Természetesen emellett a magas adóteher mellett a magyar és a német községek elszegényedtek. A magas adót a Vajdaságban csak a magyarok és a németek fizették meg, a szerbeknek, különösen a dobrovolyácoknak és csetnikeknek, a legtöbbször elengedték. A különböző adónemeket is más és más kulcs szerint állapították meg a Vajdaság és a többi területek lakosai részére. Az egy katasztrális holdra eső állami adó, például a Vajdaságban 150 dinár, a Morava bánságban 21 dinár, a Zéta-bánságban 6 dinár volt. Az egy lakosra eső állami egyenes adó a Vajdaságban 164·6 dinár, a Morava bánságban 45·2 dinár, a verbászi bánságban 30·9 dinár volt. Az adóztatás felháborító példája, hogy a magyar cégtáblákat külön is megadóztatták és pedig Újvidéken 10 százalékos, Szabadkán 50 százalékos pótlékot kellett fizetni.

Kosics Mirko dr. egyetemi tanár és nemzetgyűlési képviselő a szkupstina pénzügyi bizottságának 1935 júniu-

sában megtartott ülésén kimutatta, hogy a 650 millió dinárnyi egész földadó nagyobb felét a Vojvodina földművelőin hajtották be és pedig 220 millió dinárt, mint alapadót, 120 millió dinárt pedig, mint kiegészítő adót, holott az ország megművelt területének alig egytized-részt tette ki a Vojvodina termőföldje. Ennek az aránytalan adótehernek a javarészét természetesen a magyar és német kisebbségekhez tartozó gazdák voltak kénytelenek megfizetni.

A földreform és az egyenlőtlen adóztatás mellett még más eszközöket is igénybe vettek a magyarság gazdasági tönkretételére. Rögtön az impériumváltás után nacionalizálták a kisebbségi pénzintézeteket és vállalatokat. Az igazgatóságba és felügyelőbizottságba bizonyos számú szláv, illetve szerb tagot kellett beválasztani, rendszerint 50 százalékot és a részvények megfelelő részét is szláv érdekelteknek kellett átengedni. A Vajdaság területén a szerb impérium előtt 168 magyar bank és pénzintézet állt fenn s ezeket fokozatosan, vagy megszüntették, vagy szerb pénzintézetekbe olvasztották be. A 230 magyar szövetkezetből pedig csak 17 maradt meg.

A magyar nyugdíjasokat, különösen a tanítókat és vasutasokat nyugdíjuktól oly módon fosztották meg, hogy állampolgárságuk igazolását kérték és pedig több esetben. S ha az illetők állampolgárságukat nem tudták igazolni, ami Jugoszláviában rendkívül nehéz volt, megfosztották őket nyugdíjuktól.

Még a magyar hadirokkantakat is üldözték. Az 1929 július 4-i törvény alapján a hadirokkantak rokkantsági fokának újabb megvizsgálása céljából általános revíziót rendeltek el, amelynek folyamán szokás szerint a kisebbségekhez tartozóknak újból a rövidebbet kellett húzniok. A Vajdaság területén 70.000-nél több kérvényt nyújtottak be a revízióval megbízott szabadkai rokkantbírósághoz, mégpedig többnyire a volt osztrák-magyar hadsereg tagjai. Több, mint 15.000 kérvényező ügyét tárgyalták le, de csupán 700-at intéztek el kedvezően. A kisebbségi igénylőket itt is tömegesen utasították vissza.

A Jugoszláviában élt magyarság vezetői hiába jártak el a kormánynál és hiába követelték az adóterhek könnyítését s a különféle sérelmek orvoslását, minden lépésük eredménytelen volt. Gazdasági vonatkozásban a jugoszláv kormány mind jobban és jobban megszorította a kisebbségek életlehetőségét. Így 1938 február 24-én Szimovics Milán igazságügyminiszter a földművelésügyi, belügyi és hadügyi miniszterrel egyetértően törvényerejű rendeletet adott ki az ingatlanok elidegenítésének korlátozásáról az újvidéki és a zágrábi fellebbviteli bíróságok területén, azaz a Magyarországtól elszakított Vajdaságban és a Horvát-Száva bán-ságban, vagyis a magyar és német kisebbség legjelentékenyebb települési területén. E rendelet értelmében az ingatlanok tulajdonjogi átírását csak egy külön, erre a célra alakított bizottság engedélyével lehetett foganatosítani, de csak abban az esetben, ha az adásvételi szerződésből folyó ingatlancsere nem ütközött az államvédelmi, államigazgatási, önkormányzati vagy bán-sági, városi és községi, vagy pedig közforgalmi érdekekbe. Ez a rendelet az 1927/28. évi pénzügyi törvény alapján kiadott törvényerejű rendeletnek, mely az elszakított Dél-vidéken 50 kilométer széles védelmi övön belül idegen honosok ingatlanvásárlását és eladását ugyancsak védelmi szempontokhoz és miniszteri jóváhagyáshoz kötötte, igen nagymérvű kibővítése és szigorítása volt. Ez a rendelet a kisebbség, különösen pedig a magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgárok földeladását és birtokszerzését teljesen a hatóságok önkényétől tette függővé. Ez ellen a rendelkezés ellen a magyarság vezetői hiába szólaltak fel, orvoslást sohasem kaptak.

A nagyszerb törekvések tehát teljes egészükben sikerültek, a huszonkétéves szerb uralom a magyarság gazdasági életét megfojtotta és a magyarságot koldusbotra juttatta.

VÉGSZÓ

Jugoszlávia váratlanul gyors összeomlása meglepte az egész világot. A szerbek az 1914—18-as világháborúban vitézül harcoltak, hosszú ideig ellenálltak a Monarchia hadseregeinek és leveretésük után is nagy lelkierővel viselték sorsukat s ezzel a hősi önfeláldozással tiszteletet szereztek a szerb hadseregnek és megbecsülést a szerb népnek. De a Jugoszláviához csatolt horvátok, bosnyákok, montenegróiak még kitünőbb katonanemzetek fiai voltak s a történelem folyamán még több katonai erényről tettek tanubizonyságot. Éppen ezért az európai közvélemény Jugoszláviát erős katonáállamnak tartotta és abban a meggyőződésben élt, hogy a hadsereg az államot össze tudja tartani és ellenséges támadás ellen meg tudja védeni. A szerbek állandó kardcsörtetéssel és ügyes propagandával meg is tettek mindent, hogy ezt a hitet külföldön és otthon is egyre jobban növeljék.

Akik azonban közelebbről ismerték Jugoszlávia belső viszonyait és külpolitikai helyzetét, világosan látták, hogy ez a mozaik állam még gyengébb, mint Csehszlovákia és Nagy-Románia voltak és tudták azt is, hogy belső gyengeségei következtében az első csapásra összeomlik. Jugoszlávia huszonnégy éven keresztül forradalmi állapotban volt, az uralma alá került összes nemzetek és néptörzsek ellen kíméletlen harcot folytatott és tönkretette őket. Nem csoda tehát, ha ezek a népek állandóan felszabadulásukat várták és menekülni igyekeztek a szerb uralom alól.

A szerbek huszonnégy éven keresztül bebizonyították, hogy népeket összetartani, vezetni, megnyerni nem tudnak. Csak a rombolásban, a pusztításban nagyok, az építő mun-

kában, az emberiség nagy feladatainak szolgálatában annál kisebbek. A szerbség nem államalkotó nép, különösen nem alkalmas arra, hogy a Dunavölgyében magasabb történelmi hivatást töltsön be, hiszen még saját törzsi szervezetén belül is örökös torzsalkodásokkal kell megküzdenie. Az 1914—18-as világháború győzteseinek tehát végzetes bünt követtek el Európával s magával Szerbiával szemben is, amikor ezt a kis országot olyan feladat elé állították, amelynek végrehajtása erejét messze túlszárnyalta. A jutalomnak szánt nagy feladat a legsúlyosabb büntetéssé változott s végül is újabb nyomorúságba és pusztulásba taszította a szerencsétlen országot.

De még egy nagy történelmi tanulsággal szolgál Jugoszlávia erőszakos megalakítása és gyors összeomlása és pedig azzal, hogy a történelmi fejlődés természetes rendjén és a földrajzi adottságokon nem lehet és nem szabad erőszakot elkövetni. A Dunavölgyének rendjét egy évezreden át a geopolitika törvényei formálták ki s ennek a rendnek a központja, szilárd alapja: Magyarország. Ez az állam az európai egyensúly egyik nélkülözhetetlen pillére, a rendnek és a békének a legnagyobb erőssége. Csak egy erős és független Magyarország lehet gátja a délkeleteurópai zűrzavarnak és nyugtalanságnak és állíthatja helyre Európának ezen a részén a nyugalmat és a békét.

FELHASZNÁLT KÖNYVEK:

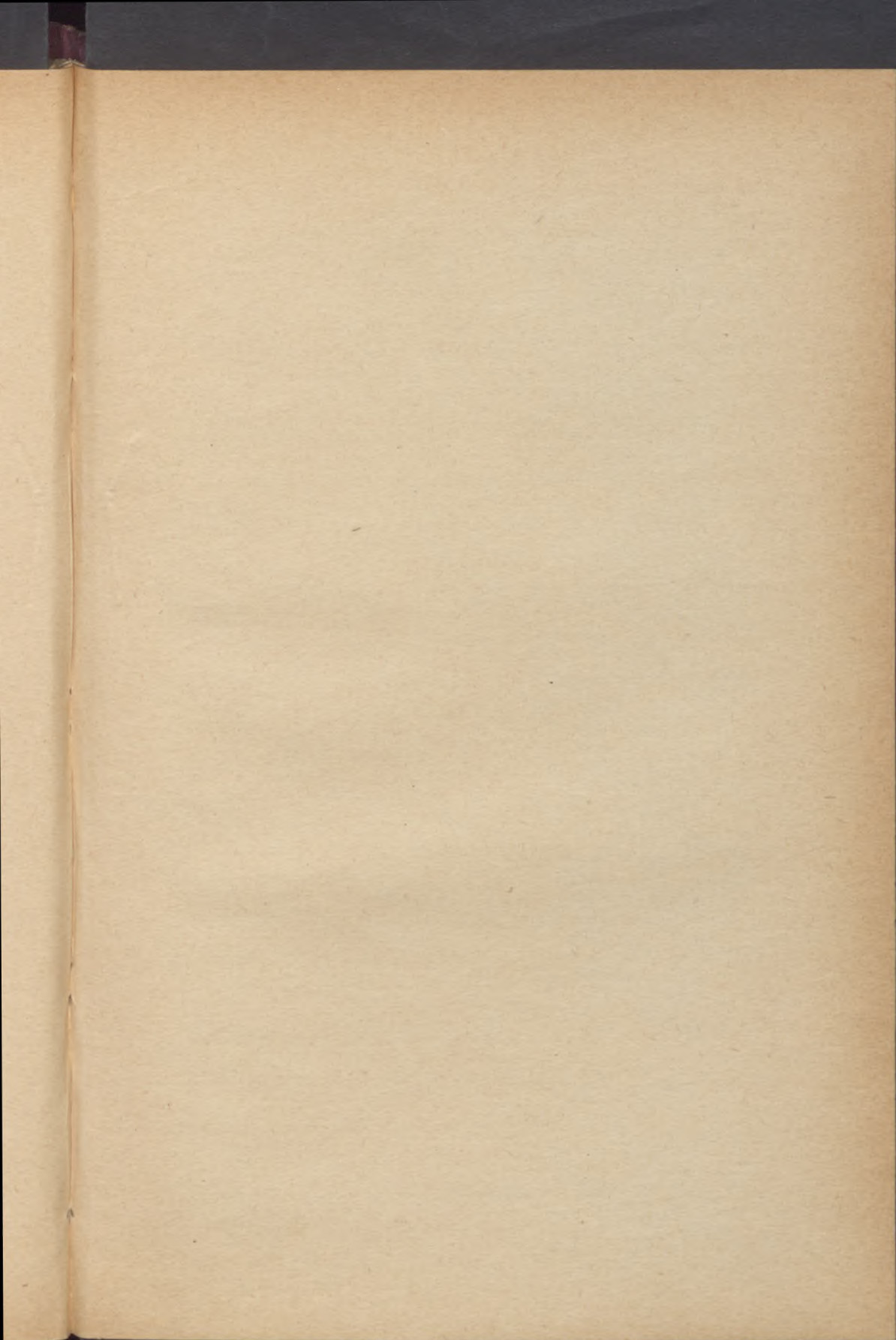
1. Bajza József: Jugoszlávia. Budapest, 1929. Magyar Szemle Társaság.
2. Balla Antal: A legújabb kor világtörténete. Budapest, 1937. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
3. Luciano Berra: Vinti e vincitori nell'Europa Danubiana. Milano, 1937. L'eroica.
4. A. Besozzi—V. A. Martini: La Jugoslavia e la Pace Europea. Milano, 1930. Unitas.
5. Bethlen István gróf angliai előadásai. Budapest, Géniusz.
6. Buday László: A megcsónkított Magyarország. Budapest, 1921. Pantheon.
7. Sergio de Cesare: Revisione. Responsabilità di guerra. Parità giuridica—Disarmo. Napoli 1931. Anacreonte Chiurazzi e Figlio.
8. Sergio de Cesare: La Guardia al Trianon. (Il problema Magiario.) Napoli 1931. Anacreonte Chiurazzi e Figlio.
9. Sergio de Cesare: Il problema Magiario. Napoli 1933. Anacreonte Chiurazzi e Figlio.
10. Gino Cucchetti: Ungheria „La grande Mutilata“. Palermo, 1937. Trimarchi.
11. Aldo Dami: La Hongrie de Demain. Paris, 1929. André Delpench.
12. Aldo Dami: Les nouveaux martyrs. Destin des minorités. Paris. Fernand Sorlot.
13. Danubian Review. Magyar Reviziós Liga kiadása, 1933—1941. évfolyamok.
14. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921. god. Državna Stamparija. Sarajevo 1932.
15. Pierre Delattre: Les luttes présentes du catholicisme en Europe Centrale. Paris, 1930. Editions Spes.
16. Georges Desbons: La Hongrie après le Traité de Trianon. Paris, 1933. Marcel Rivière.
17. Jean Desthieux: Refaire La Paix. Paris. 1933. Heures perdues.
18. Sir Robert Donald: The Tragedy of Trianon. London, 1928. Thornton Butterworth Limited.

19. Edvi Illés A.—Halász A.: Ungarn vor und nach dem Krieg, in wirtschaftlichen Karten. Budapest, 1926. Államtudományi Intézet.
20. Dr. Fall Endre: Mit tett a fasiszta Olaszország Magyarországért. Budapest, 1940.
21. vitéz Feketekuty Béla dr.: Jugoszlávia magyar szemmel. Budapest, 1940. Cserépfalvy.
22. Gen. C. A. Ferrario: Italia ed Ungheria. Napoli 1933. Alfredo Guida.
23. Frank Ivo dr.: A revízió és Horvátország. Budapest, 1933. Erdélyi Férfiak Egyesülete.
24. Virginio Gayda: La Jugoslavia contro l'Italia (Documenti e Rivelazioni) Roma, 1933.
25. Sir Robert Gower: Treaty Revision and the Hungarian Frontiers. London, 1936. Grayson—Grayson.
26. Sir Robert Gower: The Hungarian Minorities in the Succession States. London, 1937. Grant Richard.
27. Halász Albert: Das neue Mitteleuropa. Budapest, 1928.
28. Halász Albert: Die mitteleuropäischen Staaten: I. Europa, Budapest, 1936. II. Die Aufteilung der österreichisch-ungarischen Monarchie. Budapest, 1937.
29. Hóman Bálint—Szekfü Gyula: Magyar történet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
30. François Honti: Que demande la Hongrie? Budapest, 1933.
31. Horváth Jenő: The Banat. Budapest, 1930.
32. Horváth Jenő: Die Geschichte Ungarns. Budapest, 1938.
33. Horváth Jenő: A magyar kérdés a XX. században. A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja. Budapest, 1939. Magyar Tudományos Akadémia.
34. Hungaricus Viator: The Treaty of Trianon, and its consequences. Budapest, 1929. Athenaeum.
35. Izveštaj Udruženja Vojvodjanskih Banaka za Godinu 1929.
36. Jancsó Benedek: DEFENSIO NATIONIS HUNGARICAE. Budapest, 1920.
37. Kállay Béni: A szerbek története. 1780—1815. I—II. kötet. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia.
38. Kállay Béni: A szerb felkelés története. I—II. kötet. Budapest, 1909. Magyar Tudományos Akadémia.
39. Dr. Krisztics Sándor: A békeszerződések revíziója. Budapest, 1927. Grill-féle R. T.
40. Kuster Franja: Glavni demografski podatci Kraljevini Srbiji Drž. Stamp. Beograd. 1928.
41. Latinus: L'Italia e i problemi internazionali. Milano, 1935. ISPI.
42. Magyar Kisebbség: Die Lage der Minderheiten in den Nachfolgestaaten. Lugos, 1930. (Különlenyomat.)

43. Magyar Reviziós Liga: The Hungarian Minorities in the Succession States. Budapest, 1927.
44. Magyar Reviziós Liga: Statistical Data of the Homogenous Hungarian and German Enclaves in the Succession States. Budapest, 1927.
45. Magyar Reviziós Liga: Responsibility for the War and for the Treaty of Trianon. Budapest, 1928.
46. Magyar Reviziós Liga: Das ungarische Problem. Budapest, 1929.
47. Magyar Reviziós Liga: Tatsachen. Budapest, 1929.
48. Magyar Reviziós Liga: Ungarn vor und nach Trianon. Budapest, 1934.
49. V. A. Martini: Pace coatta e disarmo armato. Milano, 1930. La Lanterna.
50. V. A. Martini: Il Mondo Inquieto. (Panorami e problemi di politica internazionale. Milano, 1934. Mundus.
51. Dr. Márki Sándor: Egyetemes és hazai történelem. 4. kötet. Budapest, 1910. Athenaeum.
52. Mikola Sándor: A vendiség multja és jelene. Budapest. Szerző kiadása.
53. Alexius Mirowsky: Ein Volk klagt an. 1930. Frankfurt.
54. A. A. Monti: Rossobiancoverde e Azzurrobiancorosso (Ungheria e Jugoslavia). Roma, 1931. P. Maglione.
55. Rodolfo Mosca: Problemi politici: l'Ungheria contemporanea. Bologna, 1928. Nicola Zanichelli.
56. Muravölgyi J.: Muraköz és a horvátok. Budapest, 1929. Muraközi Szövetség.
57. Emile de Nagy et M. Fenyő: Le Traité de Trianon et ses conséquences. Budapest, 1927.
58. Wolfgang Peters: Ein Volk hasst. Ungarns Kampf um sein Recht. Berlin, 1938. Brunnen Verlag.
59. Alexander Powell: Embattled Borders (Eastern Europe from the Balkans to the Baltic). London, 1928. John Long Limited.
60. Alexander Powell: The Danger on the Danube. London, 1929. Century Co.
61. Henri Pozzi: La Guerre revient. Paris, 1933. Paul Berger.
62. Henri Pozzi: La Bataille contre la Paix. Paris, 1939. Victor Attinger.
63. Prokopy Imre: A jugoszláv agrárreform. Lugos, 1933. Különlenyomat a „Magyar Kisebbség“ évfolyamából.
64. Prokopy Imre: A revizió és Dél-Magyarország. Budapest, 1933. Erdélyi Férfiak Egyesülete.
65. Prokopy Imre: La situazione degli ungheresi nella Jugoslavia. Budapest, 1939.

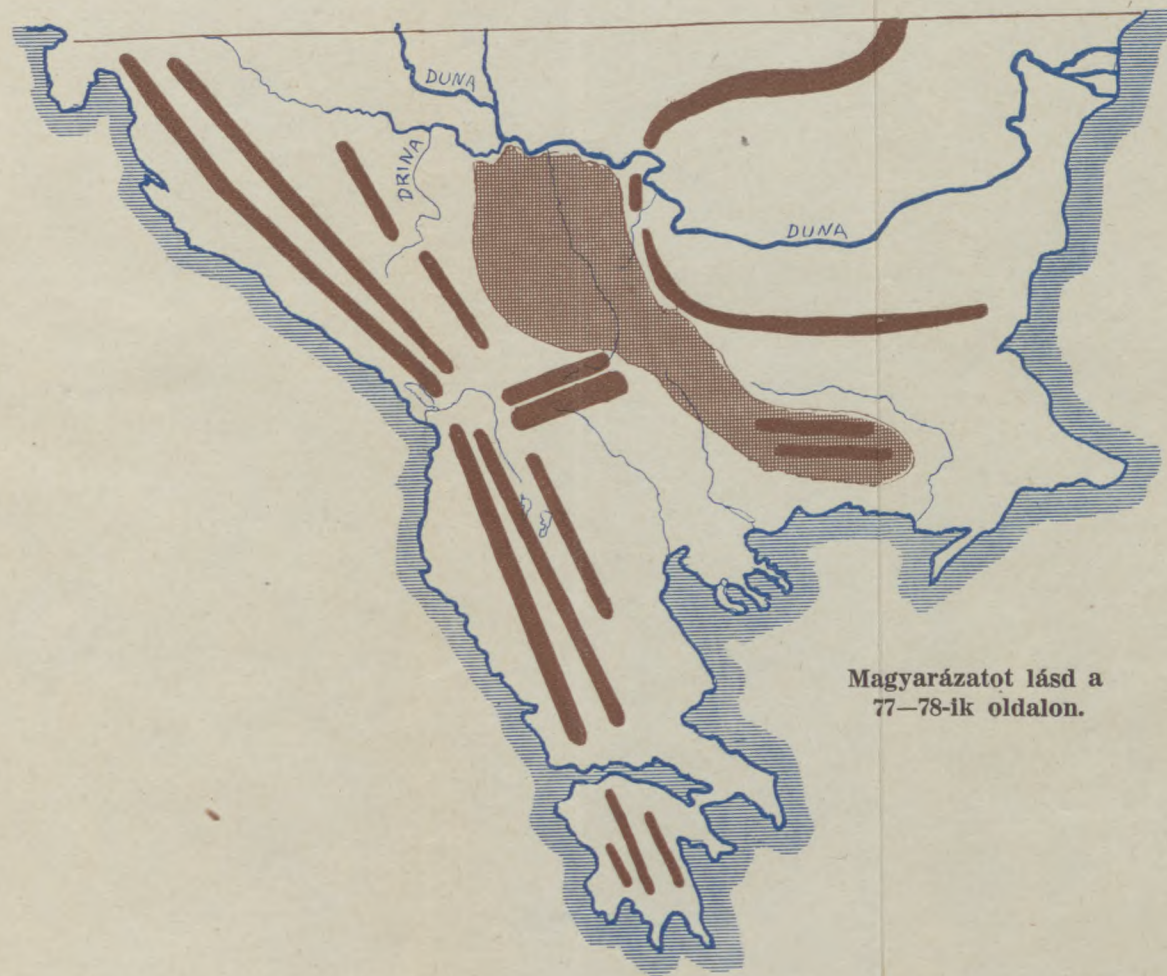
66. Radnička Komora za Vojvodinu u Novom Sadu. Privredni i socijalni odnosi u Vojvodini 1928. Urania štamparski zavod izdavecke poduzece. (Martin Komlos) Novisad.
67. J. Rhys Davies and Ben Riley: Modern Hungary and the Peace Treaties. London, 1933. Kézirat.
68. J. Rhys Davies and Ben Riley: The Croats under Jugoslavian Rule. (Kézirat.)
69. Georges Roux: Réviser les Traités. Paris, 1931. Revue Plans.
70. Georges Roux: Révolution, Paris, 1934. Nouvelles Éditions Latines.
71. Antonio Scrimali: La revisione del trattato del Trianon. Palermo, 1938. La Luce.
72. Simeoni e Bucchi: Trianon. Calvario d'Ungheria. Roma, 1931. Sapientia Editrice.
73. Iovan Skerlić: Istorija Nove Srpske Knjevnosti. Belgrad, 1911.
74. Stjepan Srkulj: Hrvatska povijest u devetnaest karata. Tipografia. D. D. Zagreb. 1937. p. 86.
75. Milan Sufflay: Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike. Zagreb, 1928.
76. Szent Gellért Társaság Irodalmi Egyesület: A Jugoszláviai Magyar Párt memoranduma Pasicshoz. Budapest, 1922.
77. Szent Gellért Társaság Irodalmi Egyesület: Az új szerb alkotmány. Budapest, 1922.
78. Gróf Teleki Pál: Frontières politiques et frontières nationales en Europe centrale. Budapest, 1937. (Különlenyomat.)
79. Vaska Géza: Jugoszlávia története. Budapest, 1932.
80. Italo Zingarelli: La grande Belcanica. Milano, 1927. Fratelli Treves.
81. Italo Zingarelli: Das Erbe von Versailles. Wien, 1930. Amalthea.

A BALKÁN VÁZLATOS HEGYRAJZA.

Magyarázatot lásd a
77—78-ik oldalon.

SZERBIA A BALKÁNHÁBORÚ ELŐTT.

Területe : 48.302 km²
Népessége : 2,911.701.

SZERBIA A BALKÁNHÁBORÚ UTÁN.

Területe : 88.605 km²
Népessége : 4,403.115.

JUGOSZLÁVIA.

Területe : 248.987 km²
Népessége : 11,984.911.

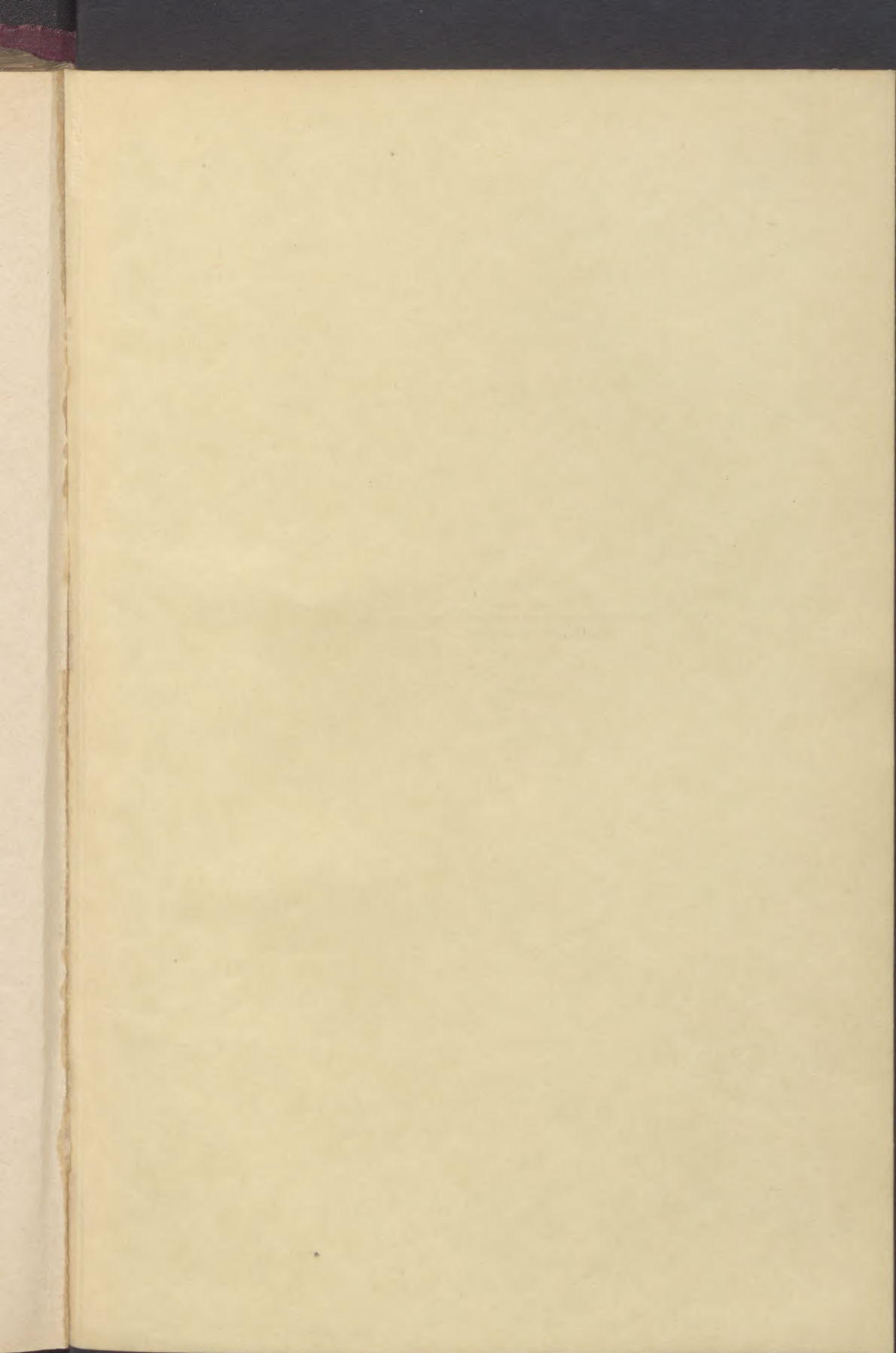
1. Szerbia a balkánháború előtt
(feketén vonalozott felület).
2. A balkánháborúban elért területnyereség
(barnán vonalozott felület).
3. Horvát-Szlavonországek
(piros vonalozásu felület).
4. Bosznia-Hercegovina
(sárgán vonalozott felület).
5. Dalmácia
(feketén pontozott felület).
6. Montenegró
(zöld felület).
7. Szlovénia
(zölden vonalozott felület).
8. Magyarországtól elszakított területek
(piros felületek).
9. Bulgáriától elvett kisebb területek
(sárga felületek).

AZ ELSZAKÍTOTT DÉLVIDÉK.

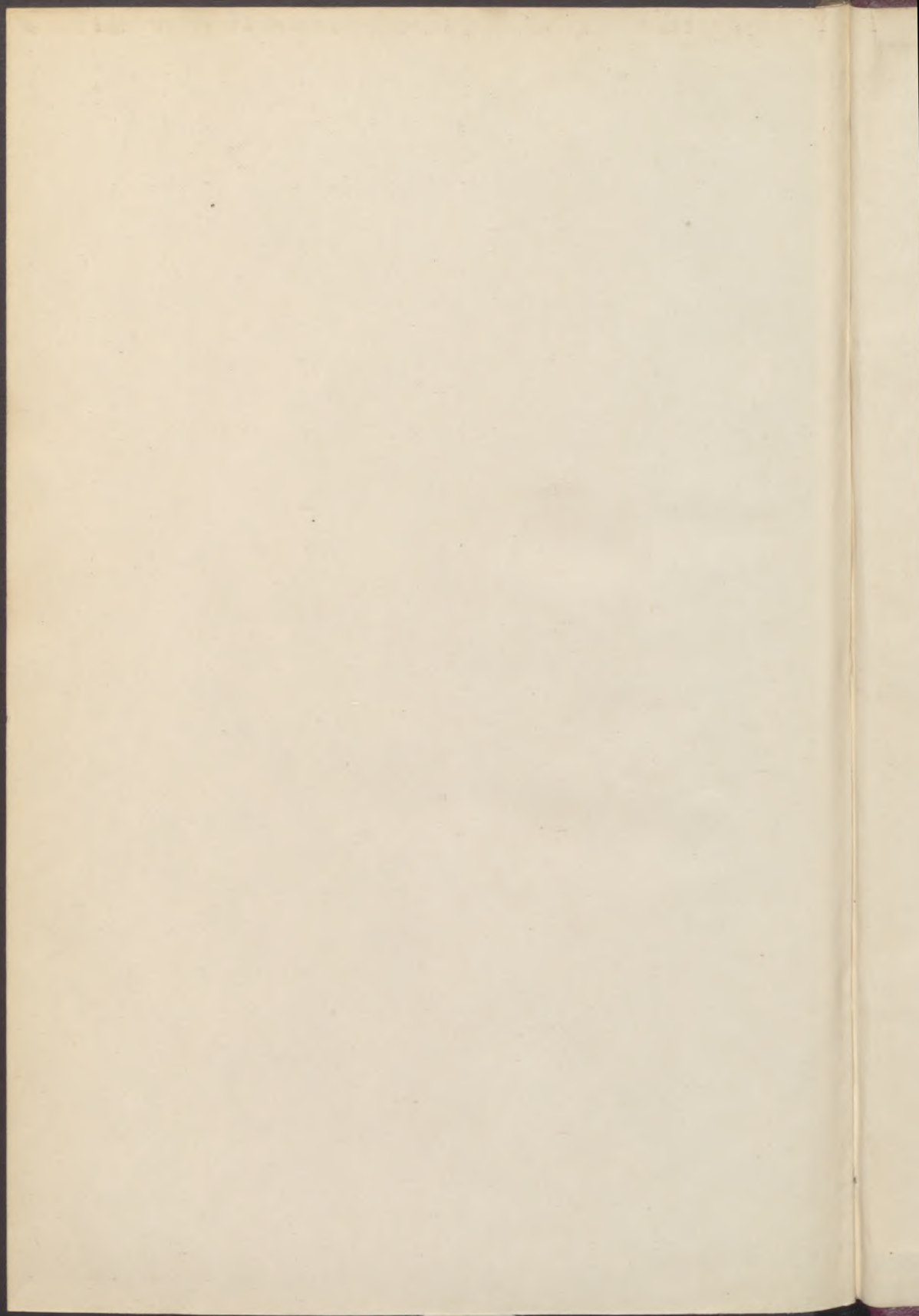

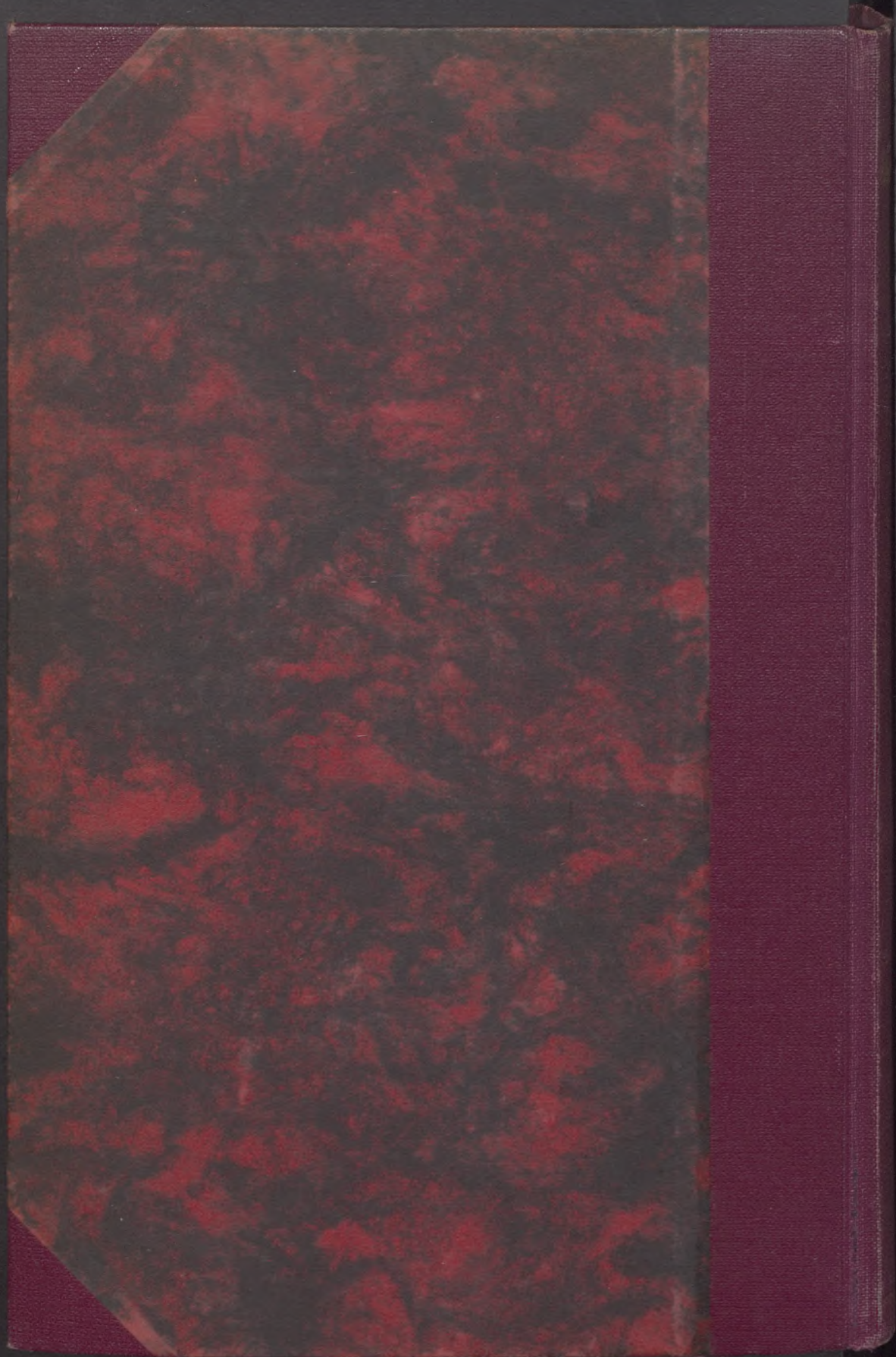

HORNYÁNSZKY VIKTOR R.-T.
nyomdai műintézet
Budapest, Aradi-utca
14.

1941 OKT. - 7.

FALL
1944
Jugoszlávia
összeomlása

NEM